

Å være fattighjelpsmottaker i Bergen 1910-1920

En mikrohistorisk analyse av fattighjelpsmottakere i gaten Knøsesmuget

Tonje Marlen Betanzo Bratteli

Masteroppgave i historie

Institutt for arkeologi, historie, kultur- og religionsvitenskap

Universitetet i Bergen

Våren 2021

I. Abstract

In this thesis I have analyzed and examined those who received poor relief in Bergen during the beginning of the 20th century, and especially during the First World War. This was a time when the Norwegian society went through a change in their view and political handling of the poor. It went from a view of poor people's fate as being their own responsibility to a view of their fate being a collective responsibility. This started a process of municipal measures to prohibit more and more people from having to receive poor relief.

The specific people I have analyzed lived in the street Knøsesmuget, a typical old working class street of Bergen. I have specifically analyzed their journey and what it means to receive poor relief in terms of their work status, family life and the individual intensity and length of the poor relief.

The research questions that the study examines are the following:

Who were the people that received poor relief in Bergen during the sociopolitical changes in society in the beginning of the 20th century? Were they stuck in the poor relief programme or did they get out? What were the consequences of them receiving poor relief, and how did it affect their political membership?

To answer my research questions I used a microhistoric approach where I tracked 30 people in Knøsesmuget from the year 1913 till 1918.

The goal of the thesis is to get a deep microhistorical insight into those who received poor relief, as general statistics and such do not offer a deep insight into individual receivers of poor relief over time.

Findings from the study show how complex those who received poor relief were, and that despite the sociopolitical changes that the society went through during this time, many people still had to turn to the poor relief programme. However there were instances where some of the people I have examined got out of the system, and it seems to be correlated with their relation to work. There are also nuances when it comes to the different ties to the relief programme, where some received poor relief for a short amount of time, and others for a good amount of the decade. There were in other words quite a few nuances regarding the people I examined.

II. Forord

Denne masteroppgaven er skrevet i forbindelse med masterstudiet historie ved Universitetet i Bergen. Oppgaven tar for seg en kohort av voksne fattighjelpsmottakere i Knøsesmuget som følges i årene 1910-1920, med særlig vekt på årene 1913-1918. Dette er et tema som først ble utformet med utgangspunkt i fattighjelpsmottakere som mistet stemmeretten sin grunnet paragraf 52 d i grunnloven, en lovgivning vedlagt i Grunnloven i 1989 som tilsa at man mistet sin rett til å stemme ved å ha tatt imot fattigunderstøttelse. Dette utviklet seg deretter til å først og fremst ta for seg fattighjelpsmottakere, hva som karakteriserte en fattighjelpsmottaker og hvorvidt det forekom endringer knyttet til det å være fattighjelpsmottaker, i en tid da det norske samfunnet opplevde sosialpolitiske endringer, i tillegg til å være preget av første verdenskrig. Var det å være fattighjelpsmottaker statistisk eller kom noen seg ut av det? Hva hadde det å være fattighjelpsmottaker å si for deres politiske medborgerskap? Dette er noen av spørsmålene som oppgaven tar for seg. Å få innblikk i disse menneskene på individnivå, og bli kjent med dem på en annen måte enn kun gjennom statistikk har vært et sentralt mål.

Arbeidet med oppgaven har vært svært interessant, men også krevende. Særlig har et spesielt år som dette satt arbeidet på prøve, men takket være flere støttespillere har det likevel vært overkommelig. Jeg vil starte med å takke min veileder Frode Ulvund, som i tillegg til å foreslå et så interessant tema, har vært uvurderlig hjelp de gangene jeg har låst meg fast i utformingen av oppgaven.

Jeg vil også takke Bergen byarkiv og Statsarkivet for hjelp med bruk av primærkildene, en spesiell takk til Tor-Magnus Lien for god veiledning og engasjement. Takk til medstudenter som har tatt seg tid til å kommentere mine utkast, og til alle av mine medstudenter generelt som har bidratt til et sosialt og kjekt år i de periodene det har vært åpent for det. En ekstra stor takk til mine medstudenter og venninner Emilia, Sigrid, Anne Marthe og Ellen, som med sine gode og herlige vesen har beriket masterløpet i en tidvis utfordrende tid.

Ikke minst vil jeg gi en stor takk til venner og familie for all støtte, særlig i ukene opp mot innlevering.

Innholdsfortegnelse

I. Abstract.....	2
II. Forord.....	3
Innholdsfortegnelse	4
Figuroversikt.....	6
Kapittel 1: Innledning.....	7
1.1 Introduksjon av en fattighjelpsmottaker	7
1.2 Tema og begrunnelse for valg av tema	8
1.3 Problemstilling og tidligere forskning.....	10
1.4 Kilder og metode	11
1.4.1 Kildene fra arkivet.....	13
1.4.2 Kvantitativ og kvalitativ metode	16
1.4.3 Målet med oppgaven og oppgavens begrensninger.....	16
Kapittel 2: Fattighjelpsmottakere i Bergen og i et samfunn i endring.....	18
2.1 Introduksjon til kapittelet.....	18
2.2 Sosiale ordninger i Norge og de sosiale reformene 1880-1920.....	18
2.3 Elberfeldsystemet	23
2.4 Bergen og påvirkningen av første verdenskrig.....	25
2.5 Fattighjelpsmottakere i Bergen 1910-1920	27
2.5.1 Førstegangsmottakere.....	33
2.5.2 Hvem var fattighjelpsmottakerne?.....	34
2.6 Nordnes og Knøsesmuget rundt 1910-1920	37
2.7 Videre analyse av min kohort	38
Kapittel 3: Kohorten i Knøsesmuget og deres økonomiske mobilitet.....	40
3.1 Introduksjon til kapittelet.....	40
3.2 Kohorten i Knøsesmuget 1915	41
3.2.1 Årsaker til trang.....	44
3.3 Økonomisk mobilitet blant min kohort	46
3.4 Omfang av støtte knyttet til min kohort i årene 1913-1918	47
3.5 Varig eller midlertidig støtte	52

3.6 Hva sier den økonomiske mobiliteten om min kohort og deres karrierer?	55
Kapittel 4: Den geografiske og sosiale mobiliteten til kohorten i Knøsesmuget	58
4.1 Introduksjon til kapitlet.....	58
4.2 Geografisk mobilitet.....	58
4.2.1 Statisk og dynamisk bosettingsmønster.....	60
4.3 Sosial mobilitet.....	65
4.3.1 Sivilstand og yrkesstatus til min kohort	66
4.4 Hva mine funn rundt den geografiske og sosiale mobiliteten indikerer.....	79
Kapittel 5: Fattighjelpsmottakerne og deres demokratiske stemmerett.....	80
5.1 Introduksjon til kapitlet.....	80
5.2 Lovgivningen.....	81
5.3 Litteratur og tidligere forskning av suspensjonen av stemmeretten.....	84
5.4 Demokratisk mobilitet.....	86
5.5 Stemmerett knyttet til fattighjelpsmottakere i Bergen og i min kohort.....	88
Kapittel 6: Konklusjon.....	99
Litteratur og kildeliste:	103
Appendix	107
Appendix 1: Kohorten som mistet stemmeretten i Knøsesmuget 1915	107
Appendix 2: Førstegangsmottakere i Bergen fordelt etter familiestilling 1913-1919.....	108
Appendix 3: Antall hovedpersoner fattighjelpsmottakere fordelt etter kategorier i Bergen 1913-1919 109	
Appendix 4: Biografiske årsaker til støtte min kohort 1913-1918	110
Appendix 5: Oversikt over støtten til min kohort 1913-1918.....	112

Figuroversikt

Figur 2.1: Antallet av understøttede hovedpersoner i landet 1911-1919	28
Figur 2.2: Samlet antall av fattige som understøttes i årenes løp i Bergen	29
Figur 2.3: Antall understøttede hovedpersoner 1911-1921 1911=100	30
Figur 2.4: Forholdet mellom førstegangs og samtlige mottakere i Bergen og Kristiania	33
Figur 3.1: Min kohort fordelt etter familiestilling 1915	42
Figur 3.2: Årsak til støtte knyttet til min kohort 1913-1918	44
Figur 3.3: Biografisk årsak knyttet til min kohort 1913-1918.....	45
Figur 3.4: Totalsum støtte til min kohort 1913-1918.....	49
Figur 4.1: Bosettingsmønsteret til min kohort 1910-1920	61
Figur 4.2: Alder og geografisk mobilitet knyttet til min kohort 1910-1920.....	64
Figur 4.3: Sivilstand knyttet til min kohort 1915	67
Figur 4.4: Sivilstand knyttet til min kohort 1910-1920.....	67
Figur 4.5: Sivilstand og geografisk mobilitet knyttet til min kohort 1910-1920.....	68
Figur 4.6: Yrkesstatus knyttet til min kohort i 1915.....	73
Figur 4.7: Endring av yrkesstatus 1910-1920.....	75
Figur 5.1: Antall suspenderte i Bergen grunnet fattigunderstøttelse 1913-1918.....	88
Figur 5.2: Stemmerett knyttet til min kohort 1913-1918.....	89

Kapittel 1: Innledning

1.1 Introduksjon av en fattighjelpsmottaker

Året er 1915 og i Knøsesmuget 13, et typisk arbeiderstrøk på Nøstet i Bergen, bodde 32 år gamle Johanne B. Hun hadde nettopp blitt enke etter klogmakersvenn¹ Gjert J, som døde i 1914, og satt igjen med aleneomsorg for deres tre barn, Sigurd, Anna og Haakon. De var alle i skolealder.

Johanne var ikke i god form, hun ble i fattigprotokoller merket som «svakelig», og var en fattighjelpsmottaker. Hun hadde ikke jobb, men kunne regne med sin far og svigerfar som forsørgelsespliktige slektninger.²

Ved hjelp av dem og støtten hun fikk av fattigkassen måtte hun klare seg på egenhånd med barna sine. I tillegg til å håndtere et liv som alenemor i trange kår får hun i manntallsprotokollen 1915 en stjerne i margin, sammen med initialene «ftg».³ Hun hadde mistet sin rett til å stemme ved det kommende Stortingsvalget, det første Stortingsvalget som skulle ta sted etter at kvinner fikk allmenn stemmerett i 1913.⁴ Dette på grunn av at hun hadde innen året før valget tatt imot fattigunderstøttelse.

Det skulle ikke gå lang tid før dette snudde for Johanne. Da kommunevalget i 1916 skulle ta sted hadde stjernen i margin forsvunnet.⁵ Hun fikk dermed lov til å avgi sin stemme ved valget. Hva var det som hadde skjedd her? Johanne var per definisjon fremdeles en fattighjelpsmottaker ettersom hun ikke hadde sluttet å ta imot fattigunderstøttelse. Året etter kommunevalget i 1916 forsvant hun også ut av fattigprotokollene, og var tilsynelatende ikke regnet som fattighjelpsmottaker lenger. Hvorfor var dette tilfellet? Hva hadde hendt her?

¹ En som lagte klogger (tresko)

² BBA/A-2588/Hba 42-47, Byarkivet i Bergen: Bergen kommune. Sosialvesen, HB 1913-1915, s.255

³ Statsarkivet i Bergen: Bergen folkeregister, Manntall Stortingsvalg 1915 Nordnes, løpenummer 152, s.98-105

⁴ Statsarkivet i Bergen: Bergen folkeregister, Manntall kommunevalg 1913 Nordnes

⁵ Statsarkivet i Bergen: Bergen folkeregister, Manntall kommunevalg 1916 Nordnes, løpenummer 156, s.93-101

1.2 Tema og begrunnelse for valg av tema

I denne masteroppgaven skal jeg skrive om *karrierer* som fattighjelpsmottaker i Norge under første verdenskrig, og konsekvensene dette fikk for mottakere som blant annet Johanne B. Det som menes med *karriere* er omfang av fattigunderstøttelse man fikk, mer spesifikt hvor mye og hvor langvarig det var, samt hva som var årsaken til støtte og hvilken type støtte de fikk. Dette inngår i begrepene *karrierelengd* og *karriereintensitet*, der *lengd* inngår i hvor lenge man tok imot støtte og *intensitet* viser til hvor mye man mottok per år. Jeg skal dermed foreta en longitudinell undersøkelse av karakteristikken ved fattighjelpsmottakerne, der jeg følger enkeltpersoner over tid. Dette gjelder alt fra kjønn, til sivilstatus, yrkestatus og alder og deres geografiske forflytning. Å følge personene over tid vil være en styrke ved analysen min, og som ikke har vært vanlig i andre analyser på samme mikronivå. Dette skal det komme nøyere tilbake til når min kohort blir introdusert og vil vise til hva som her menes med *karriere som fattighjelpsmottaker*. Men jeg vil understreke med en gang at det ikke innebærer at fattighjelpsmottaker ansees som å være deres yrke.

Konsekvensene i denne konteksten innebærer politiske konsekvenser i form av tap av politisk medborgerskap. Tapet av politisk medborgerskap innebærer tapet av stemmerett som rammet enkelte fattigmottakere grunnet paragraf 52 d i grunnloven. Denne paragrafen var et tilskudd i Grunnloven i 1898, og innebar tap av stemmerett ved mottatt fattigstøtte.⁶ Dette skal redegjøres for grundigere senere i oppgaven.

Ambisjonen med oppgaven er å kaste nytt lys over det å være en fattighjelpsmottaker på et mikrohistorisk nivå. I tillegg vil man få et innblikk i stemmerettsuspensjonen på et individnivå knyttet til spesifikke fattighjelpsmottakere.

Jeg kommer til å ta utgangspunkt i en kohort av voksne mennesker, som var 25 år eller oppover, fra gaten Knøsesmuget i Bergen. Dette vil si de som i utgangspunktet var kvalifisert til å stemme. Jeg skal kun følge dem som mistet stemmeretten i 1915 på grunn av fattigundersøttelse, for deretter å følge dem i årene før og etter. Kohorten blir fulgt så langt tilbake som 1910, og så frem i tid som 1920. Hovedvekten vil derimot ligge på årene 1913-1918. Dette på grunn av valgårene i dette tidsrommet, da både kvinner og menn over 25 hadde stemmerett ved stortings- og kommunevalg. Populasjonen består av 30 mennesker, der både menn og kvinner er representert. Likevel vil årene 1910 og 1920 fungere som yttergrenser for min undersøkelse av kohorten.

⁶ Hommerstad, Mari og Steine, Bjørn Arne. «Innledning - Fra egnethet til rettighet», (Oslo: Scandinavian Academic Press, 2019) s.14

Med *mobilitet* menes bevegelighet eller utvikling, for eksempel i form av geografisk forflytting, endring av sosial og økonomisk status, eller endringer innenfor demokratiske rettigheter som tap av stemmerett. Analysen vil dermed innebære en undersøkelse av hvorvidt det er mobilitet, samt omfang av mobilitet, i min kohort. Hva som konkret menes med mobilitet vil variere ut fra de ulike formene. Det vil si at hva som inngår i *geografisk* mobilitet, *sosial* mobilitet, *økonomisk* mobilitet og *demokratisk* mobilitet vil diskuteres og defineres hver for seg. Det er disse mobilitetsformene som vil bli analysert opp mot min kohort.

Min kohort blir kjernen i analysen, de vil gi en indikasjon på hvordan karriere som fattighjelpsmottakere var på 1910-tallet. Å undersøke deres mobilitet kan gi et innblikk i det å være fattighjelpsmottaker i Bergen generelt på begynnelsen av århundret og under første verdenskrig spesielt. Ved å analysere utviklingen til deres demokratiske rettigheter, og økonomiske midler for eksempel, kan man få innsikt i hvorvidt karriere som fattighjelpsmottaker var *statisk*. Dette vil si hvorvidt det å være fattighjelpsmottaker var en fase eller en statisk tilstand, hvorvidt man kom seg ut av det å være fattighjelpsmottaker. Ved å se på dette opp mot deres demokratiske mobilitet vil man også kunne få innblikk i deres og politiske medborgerskap og hvordan deres karrierer som fattighjelpsmottaker påvirket dette.

Grunnen til at jeg har 1910 og 1920 som yttergrenser er for å få et helhetlig bilde av kohorten også i tiden etter paragrafen ble fjernet i 1919, samt tiden før allmenn stemmerett ble innført for kvinner. Da blir det rom for å se på utviklingen hos fattighjelpsmottakerne både før og etter blant annet liberaliseringsprosessen av paragraf 52 d som preget dette tiåret, og da danne seg et bilde av hvorvidt deres sosiale omstendigheter har vært i endring gjennom tiåret. Dette er også gunstig med tanke på at jeg har tilgang til et godt kildeutvalg i form av folketellinger, fattigbøker, og manntallsprotokoller, som gjør dette mulig.

Det interessante og sentrale i oppgaven vil dermed være å se på utviklingen i fattighjelpsmottakernes situasjon, når det gjelder deres karakteristikk, forflytninger, sosiale omstendigheter og stemmerett. Med andre ord vil den *geografiske, sosiale, økonomiske og demokratiske mobiliteten* være sentrale aspekter å undersøke i oppgaven.

Med *geografisk mobilitet* menes hvorvidt det var mye forflytninger blant mottakerne. Var de innflyttere til byen? Byttet de ofte adresse? Flyttet de ut av byen?

Sosial mobilitet innebærer sivilstanden eller deres sosiale omstendigheter. Gjennomgikk de store endringer i det sosiale livet, for eksempel tap av ektefelle, familieutvidelse i form av barn, fikk de omsorgsansvar eller hadde de ikke lenger omsorgsansvar, var de i arbeid, eller gikk de gjennom endringer i yrkeslivet?

I den *økonomiske mobiliteten* vil selve fattigunderstøttelsen være sentral. Gikk man inn og ut av fattighjelpen? Opplevde noen å bli økonomisk selvstendige? Var fattigunderstøttelsen en midlertidig eller langvarig løsning? Dette analyseres opp mot karrierelengden og karriereintensiteten til de enkelte i min kohort.

Den *demokratiske mobiliteten* vil innebære stemmeretten, for eksempel hvor ofte populasjonen ble fratatt stemmeretten. Fikk de igjen stemmeretten ved et senere tidspunkt? Mistet de stemmeretten årene før 1915? I hvilken grad spilte liberaliseringen av loven eller deres karrierer en rolle knyttet til deres tap eller gjenvinning av stemmerett?

Ved å ha tidsrommet 1910-1920 vil jeg kunne analysere mobiliteten over tid og se om det forekom endringer og i hvilken grad det er mobilitet når det kommer til deres sosiale, økonomiske, demokratiske og geografiske situasjon, men hovedvekten vil likevel være årene 1913-1918.

1.3 Problemstilling og tidligere forskning

Med denne masteroppgaven ønsker jeg dermed å undersøke følgende problemstillinger:

Hva kjennetegnet voksne fattighjelpsmottakere og deres karrierer som fattighjelpsmottakere i Bergen på 1910-tallet? I hvilken grad var tilstanden som fattighjelpsmottaker statisk eller dynamisk? Hva fikk karrierene å si for deres politiske medborgerskap? Dette skal analyseres ved å undersøke omfanget av geografisk, sosial, økonomisk og demokratisk mobilitet i min kohort.

I tidligere forskning på fattighjelpsmottakere har det ofte vært preget av et overordnet syn på de fattige, der man snakker om fattige i en helhet, og ofte knyttet til stat eller samfunnet som går gjennom transformasjoner knyttet til velferd overfor de vanskeligstilte. Et eksempel på dette er Anne-Lise Seip i *Sosialhjelpstaten blir til* (1984)⁷, som tar for seg hvordan Norge ble en *sosialhjelpstat* på begynnelsen av 1900-tallet. Dette med hovedvekt på hvordan samfunnet skulle møte fattigdomsproblemet i landet, og hvilke endringer som oppstod som resultat av dette. Her er det mye viktig forskning knyttet til fattighjelpsmottakere, men det er mer fokus på rammene rundt individene enn selve individene. Det vil si sosialpolitiske endringer knyttet til de ulike institusjonene og lovene i perioden opp mot 1920. Dette er i seg selv viktig for samfunnet som min kohort befant seg i, men mitt bidrag vil være å ha en spesifikk kohort som skildrer det å være fattighjelpsmottaker, og hva slags karrierer de hadde.

⁷ Seip, Anne-Lise, *Sosialhjelpstaten blir til*, Oslo: Gyldendal Norsk forlag A/S, 1984

Jeg er også interessert i lovgivningen og stemmeretts suspensjonen som vil være et aspekt ved oppgaven, men spesielt i kontekst av det å være fattighjelpsmottaker, og hvordan tap av stemmerett kunne være konsekvens av nettopp karriere som fattighjelpsmottaker. Denne kombinasjonen er også et område som ikke har vært særlig forsket på tidligere. Lignende tilnærming har blitt gjort av Unn Hovdhaugen og Johanne Bergkvist, to historikere ved Oslo Byarkiv, som har fulgt to fattigmottakere i Oslo. Dette skrev de om i artikkelen «Fattig og umyndiggjort» (2013).⁸ De har fulgt to mennesker i en gate i Oslo og undersøkt hvorfor de fikk fattigunderstøttelse. En slik måte å undersøke fattighjelpsmottakere på har inspirert mitt ønske om å se grundig på det å være en fattighjelpsmottaker, men i Bergen i stedet for Oslo. Dette gir også rom for å se på forholdene i Bergen opp mot forholdene i Oslo, men ambisjonen er ikke å ha en direkte komparasjon mellom disse byene. Eventuelle sammenligninger skal kun benyttes der det er hensiktsmessig, særlig ettersom jeg fokuserer på en kohort, og ikke de generelle forholdene i Bergen opp mot generelle forhold i Oslo.

Derav kan mitt bidrag fungere som et tilskudd til forskningen rundt fattighjelpsmottakere, hvorav enkelte mistet stemmeretten, men spesifikt knyttet til Bergen på et mikronivå. I tillegg vil mitt bidrag være langtidsorientert ettersom jeg følger utviklingen til kohorten over en lenger periode. Ved å analysere de ulike fattighjelpsmottakerne får man en oversikt over tid, og dette vil være en styrke i analysen. I tidligere forskning har fokuset på litteratur rundt fattighjelpsmottakere vært mer øyeblikkeligorientert innen et begrenset tidsrom, for eksempel gjennom statistikk.

1.4 Kilder og metode

Som tidligere nevnt er dette en mikrohistorisk oppgave der det skal bli foretatt en sosialhistorisk analyse av fattighjelpsmottakere.

Mikrohistorie er en tilnærming, en måte å formidle historie på. Dette med fokus på et individ, et samfunn eller hendelse, som deretter blir gransket opp mot en større sammenheng.⁹ Mikrohistorie som tilnærming har blitt diskutert over tid, noe blant annet Arnfinn Kjelland tar for seg i «Mikrohistore» (2020). Blant annet er det uenigheter om mikrohistorie må kjennetegnes ved å ha en

⁸ Bergkvist, Johanne, Hovdhaugen, Unn, «Fattig og umyndiggjort», Lokalhistorisk magasin 1/13. (13.mars 2013): s.10-15. URL: https://landslaget.org/images/lhm/lm_2013-01.pdf

⁹ Kjelland, Arnfinn, Krøvel, Harald Johannes, Teige, Ola, Kaveh Chalak, *Hva er mikrohistorie?* (Trondheim: Museumsforlaget, 2020), s.11

kobling mellom makro- og mikronivå.¹⁰ Ut fra de ulike synspunktene på mikrohistorie konkluderer han med at kildekritikk og primærkilder er alle enige om å være sentrale trekk ved mikrohistorie.¹¹ I tillegg konkluderer han at perspektivet bør være nedenfra og at objektet i en mikroanalyse bør settes inn i en større sammenheng, selv om det er uenigheter i hvorvidt dette også må kunne svare på «store historiske spørsmål».¹²

Det er nettopp en slik tilnærming som blir benyttet i min oppgave, der jeg ved å analysere fattighjelpsmottakere i en gate i Bergen gransker dette opp mot fattighjelpsmottakere generelt, og delvis opp mot samfunnet i Bergen på denne tiden. Intensjonen er dog ikke å svare på «det store historiske spørsmål», i form av at mine fattighjelpsmottakere skal gi et svar på hvordan det var for resten av befolkningen i Bergen, men det vil bli analysert i lys av samfunnet rundt.

Analysen er særlig basert på primærkilder i form av arkivmateriale. Å bruke arkivmaterialer som utgangspunkt er gunstig innen mikrohistorisk tilnærming, men det følger også med sine utfordringer. Man må være bevisst de manglende som arkivmaterialer kan ha, og man må være forsiktige i sine fortolkninger når man tar informasjon på et «gruppenivå» og bruker disse for å fylle ut mangelen ved arkivmaterialet om enkeltpersoner. Man må derfor være forsiktig med å være bastant ved bruk av slik informasjon.

I tillegg til å være mikrohistorisk analyse er den også sosialhistorisk, ettersom det er analyse av et sosialhistorisk tema, altså fattighjelpsmottakere.

Sosialhistorie er kjennetegnet som historie med fokus på tidligere «glemte» grupper, altså vanlige folk ikke bare «store menn», som konger og hærførere, eller stat.¹³ Sosialhistorie har siden 50-tallet hatt sosiologiske innslag, da ved at man knyttet sammen historiske metoder og sosiologiske teorier i sin tilnærming.¹⁴

Dette kjennetegner også min analyse ettersom jeg skal ta for meg blant annet spørsmål knyttet til mobilitet, som har blitt brukt for å forklare endringer i et norskt samfunn.¹⁵

¹⁰ *ibid*, s.14

¹¹ *ibid*, s.25

¹² *ibid*, s.26

¹³ Melve, Leidulf, *Historie. Historieskriving fra antikken til i dag*, (Oslo: Dreyers forlag, 2010), s.206

¹⁴ *ibid*, s.207

¹⁵ *ibid*, s.207

Geografisk, sosial, økonomisk og demokratisk mobilitet er betegnelser typisk brukt innen sosiologi, og det er også innen denne fagdisiplinen vanlig å forske på. Innen sosialhistorie og mikrohistorie har mobiliteter også blitt mer vanlig å undersøke og forske på, i alle slags former. I mitt tilfelle skal analyse av mobilitet brukes for å forklare endringer knyttet til min kohort av fattighjelpsmottakere ved hjelp av kohortanalyse. Dette innebærer analyse av en gruppe mennesker med bestemte karakteristikk som følges over tid.¹⁶ Å undersøke endringer over tid kan også betegnes som longitudinell metode.

1.4.1 Kildene fra arkivet

Alle mine primærkilder, altså manntallsprotokoller, hovedbøker for fattige, dagbøker over enkelte utbetalinger og folketellinger er såkalte «strukturerte kilder».¹⁷ De har alle en viss struktur, en viss mal, som blir fulgt der den samme informasjonen blir ført inn, slik som fødested, fødselsår og sivilstatus. Dette gjør det lett å følge informasjonen som kommer frem rundt de enkelte i min kohort.

Ettersom jeg følger mennesker på et mikronivå gjennom arkivmaterialer er det noen etiske problemstillinger jeg har måttet ta stilling til, og etiske valg som har blitt tatt. Ingen av mine kilder krever taushetsplikt, dermed har jeg kun tatt i bruk kilder som er offentlig tilgjengelige. Helsen til enkelte blir poengtert til en viss grad, men dette er fra kilder som fattigbøker, ikke pasientjournaler. Det vil dermed ikke komme frem inngripende informasjon utover det som ikke allerede er tilgjengelig for offentligheten. I tillegg skal min kohort også anonymiseres til en viss grad ut av respekt for eventuelle nålevende slektninger. Fornavn vil bli nevnt, men ikke det hele etternavnet. Jeg har valgt å ikke anonymisere dem fullstendig grunnet sjanse for forvirring rundt mitt arbeid med kohorten, i tillegg til at det er såpass lenge siden disse menneskene levde at det er liten sjanse for nære gjenlevende slektninger, som hadde gjort anonymisering ekstra nødvendig.

¹⁶ Claus, Gunnar, Kristoffersen, Elisabeth Søholt, Melby, Ingrid, Strøm, Frøydis, *Inntektsstatistikk for den eldre befolkningen 1999-2009: en kohortanalyse av inntektsutviklingen for aldersgruppen 60 år og eldre, 2012*, SSB-rapporter 2012/4. Oslo: SSB, Hentet 2. mai 2021, s.15, <https://ssb.brage.unit.no/ssb-xmloi/handle/11250/181183>

¹⁷ Solli, Arne «Å arbeide kvantitativt». I *Historikerens arbeidsmåter*, redigert av Leidulf Melve og Teemu Ryymin, sidespenn for kapittel: 92-120. Oslo: Universitetsforlaget, 2018, s.100

Kildematerialene som har blitt brukt for å kunne følge min kohort er manntallsprotokoller¹⁸, hovedbøker for fattige, dagbøker over enkelte utbetalinger, folketellinger, og bergen bys matrikkel. Disse primærkildene har vært avgjørende for å kunne følge mine fattighjelpsmottakere gjennom perioden 1910-1920. Manntallsprotokollene og kommunale folketellinger fra 1917 er hentet fra Statsarkivet i Bergen, hovedbøkene for fattige og dagbøker over enkelte utbetalinger er fra Byarkivet i Bergen, og folketellingene fra 1910, 1912, 1920 og 1922 ligger tilgjengelige på digitalarkivet. Bergen bys matrikkel er tilgjengelig på kartportalen Bergis.¹⁹

Manntallsprotokoller inneholder oversikt over gater som er innenfor hver sin valgkrets, hvem som bodde på hvilken adresse, deres fødselsår og yrke. Beboerne som mistet stemmeretten ble oppført med et kryss i margin ved navnet deres, og med initialene «ftg», som står for fattigunderstøttet. Manntallsprotokollene som er blitt undersøkt og brukt er for valgkretsen Nordnes fra kommunevalgene i 1913 og 1916, samt stortingsvalgene i 1915 og 1918. Protokollene har blitt brukt for å kunne ta utgangspunkt i en gate, ettersom jeg valgte å ta utgangspunkt i året 1915, finne mennesker fra en gate som mistet stemmeretten det året og følge dem videre. De har også blitt brukt for å finne igjen mennesker som har flyttet på seg til andre gater i tidligere eller senere år, for å kunne finne ut av hvorvidt de hadde stemmeretten disse årene. Dette med utgangspunkt i at jeg visste hvilke gater de enkelte flyttet til.

Hovedbøker for fattige er store protokoller som inneholder detaljert oversikt over understøttelse som har blitt gitt til fattighjelpsmottakere oppført i bøkene. De tar for seg cirka to år om gangen, der bøkene jeg har brukt er for årene 1913-1915, 1915-1917 og 1917-1919. Det er altså en oversikt over de som fikk jevnlig og fast støtte flere måneder eller år om gangen. Det eksisterer ikke et register for dem som er innført i bøkene, derfor måtte jeg først finne hvem jeg skulle følge før jeg kunne lete etter dem i hovedbøkene. Dette er et tidkrevende, men håndterbart arbeid.

I bøkene står det hjemstavn, navn, gate, fødselsår, årsak til trang, forsørgelsespliktige

Distrikt & kreds	Den trængendes navn, livsstilling (levevei og familjestilling. Egtefællens do. Barnenes navn om selvhjulpne (s) eller ikke (ikke s))	Naar fødte	Hver persons fødested	Hver persons hjemstavn og bopæl
2	3	4	5	6 & 7
	Larsen Larsen	1894	Hundaus	Bergen Krisemug
Overført til B. 181 (15-17)				

Kilde: BBA/A-2588/Hba, Bergen kommune. Sosialvesen, HB 1913-1915 Foto: Privat

¹⁸ Statsarkivet i Bergen har ikke en spesifikk arkivreferanse knyttet til manntallsprotokollene, kun hvor de kan bli funnet i katalog over folkeregisteret. Jeg refererer derfor til tittelen på protokollene og løpenummer.

¹⁹ GIS for historisk befolkningsregister, <http://urbgis.uib.no/urbgis/urbgis.html>

slektninger og mengde støtte for hvert halvår. I tillegg står det notert dersom man får støtte av spesielle grunner, for eksempel sykehusutgifter eller reparasjon av sko. En fordel med disse bøkene er at det er loggført dersom de enkelte står oppført i tidligere eller senere protokoller. Dette merkes som for eksempel «HB 266/13-15», som betyr at man står som nr 266 i protokollen for 1913-1915.

Utfordringen her er at denne loggføringen ikke alltid er konsekvent, og dermed kan flere i min kohort være oppført i hovedbøker som jeg ikke tar for meg uten at dette står dokumentert. På grunn av dette har jeg sett igjennom absolutt alle hovedbøkene for perioden 1913-1919.

Dagbøker over enkelte utbetalinger har også vært viktige kilder å bruke for å følge min kohort. Disse inneholder oversiktlig og tilsvarende informasjon som hovedbøkene, og det står også merket her dersom noen har blitt overført til hovedbøkene eller til andre dagbøker over enkelte utbetalinger. Det samme gjelder motsatt, der man i hovedbøkene kan være merket «D 29/14» som betyr at personen er å finne i dagbøker for enkelte utbetalinger 1914 som nummer 24. Dette har vært til stor hjelp i mitt arbeid med kildene og med min kohort. Også her må det likevel tas høyde for avvik. Forskjellen på dagbøker over enkelte utbetalinger og hovedbøkene er at dagbøkene inneholder oversikt over enkelte utbetalinger, som altså ikke innebar fast støtte.

Andre kilder som har vært viktige i mitt arbeid med min kohort er kommunale og statlige folketellinger. Her kan man søke hos digitalarkivet da kommunale folketellinger for 1912 og 1922, og statlige folketellinger for 1910 og deler av 1920 er digitalisert. Det kan dukke opp flere personer med samme navn når man søker i folketellingene, derfor må man være nøye på at man dokumenterer rett person, blant annet ved å sjekke om fødselstallet stemmer og om familieforholdene er de samme. Her kommer det frem tilsvarende informasjon som i hovedbøkene når det gjelder alder, fødested, bostatus, familiestilling, sivilstand og yrke.

Ulike skrivemåter på navn og ulike fødselsår forekommer, men ved å sammenligne annen info som ektefelle og barn forekommer det tydelig at det er snakk om samme person. Det samme gjelder ulike stavelser når det kommer til navn, det forekommer at navn som Martha blir skrevet med «a» i hovedbøkene, men med «e» i folketellingene. Det er også inkonsistent når det kommer til oppføring av de enkelte av kvinnenens pikenavn og ektefellens navn. Etternavnene er uansett anonymisert i oppgaven, men i min forkortelse av deres navn har jeg tatt utgangspunkt i de fleste sine pikenavn.

Kildesituasjonen er altså god, men også utfordrende. Det har vært begrenset med tid og ressurser som har kunnet blitt brukt i min analyse av min kohort, men ettersom det hverken er tid eller plass til å gjennomføre en altfor omfattende analyse av hver enkelt person i kohorten har disse primærkildene vært gode å bruke for å kartlegge generelle utviklinger og mobiliseringer over tid.

1.4.2 Kvantitativ og kvalitativ metode

Oppgaven vil bære preg av å være både kvantitativ og kvalitativ. Den vil være kvantitativ i den forstand at analyse av tallmateriale vil være fremtredende i store deler av oppgaven. I mitt arbeid med oppgaven og med såpass mange enkeltindivider som skal følges, samt faktorer som skal redegjøres for, har det vist seg som gunstig å bruke kvantitative metoder for å analysere dem. Jeg har valgt å lage krysstabeller på grunn av mengde variabler og faktorer, slik som sivilstand, yrke, tilflytter eller bergensfødt, som sammenlignes og analyseres opp mot hverandre. Dette har vist seg å være den ryddigste måten å få orden på alle kategoriene og for å se sammenhenger. I tillegg har jeg laget frekvenstabeller og grafer ut fra allerede eksisterende statistikk. Primærkildene mine har blitt registrert og analysert i Excel, der jeg ut fra informasjonen rundt de enkelte har kodert for å ha laget krysstabellene. For eksempel har hvorvidt noen var født i Bergen blitt kodert med «B», og hvorvidt noen var ugift kodert med «ug». Derav har jeg tatt i bruk en mer kvantitativ tilnærming gjennom nærlesing av de ulike kildene til min kohort.

Ved bruk av disse tabellene har jeg også kategorisert ulik informasjon for å ha kontroll på de ulike variablene, særlig når dette sammenlignes. Valgene jeg har tatt knyttet til disse kategoriseringene vil jeg diskutere etterhvert som de blir introdusert.

I tillegg er tidligere forskningslitteratur også tatt i bruk, dette med utgangspunkt i orientering rundt hva som allerede er forsket på når det kommer til fattighjelpsmottakere, hvilke forhold som preget Norge og særlig Bergen i perioden jeg tar for meg. Dette i tillegg til hovedoppgaver som Yngve Torvanger sin oppgave «Sosial mobilitet i Bergen 1850-1900 - en kohortundersøkelse for rode 23 og 24» (2000)²⁰, og Morten Bjørndal sin oppgave «Bostedflytting i Bergen 1965-1900 - kartlegging av det interne flyttemønsteret» (1999)²¹, som tar for seg lignende observasjoner, men i en langt større skala. Selv om hovedvekten i min analyse er på primærkildene, vil elementer fra tidligere forskningslitteratur også ha en rolle i oppgaven. Dette for å gi mer fylde til analysen.

1.4.3 Målet med oppgaven og oppgavens begrensninger

²⁰ Torvanger, Yngve, *Sosial mobilitet i Bergen 1850-1900 - en kohortundersøkelse for rode 23 og 24*, Universitetet i Bergen 2000, digitalversjon

²¹ Bjørndal, Morten, *Bostedflytting i Bergen 1965-1900 - kartlegging av det interne flyttemønsteret*, hovedoppgave. Universitetet i Bergen, 1999

Målet med oppgaven er å finne ut mer om fattighjelpsmottakere på et mikronivå, og hva disse kildene kan fortelle om det å være fattighjelpsmottaker på denne tiden, hvorvidt den gir innblikk i varighet, årsak, og andre karakteristikk ved dem. Min kohort skal på ingen måte representere alle fattighjelpsmottakere i Norge, og heller ikke i Bergen. Forhåpentligvis vil de likevel gi innblikk i enkelte fattighjelpsmottakeres skjebner, og mobilitetene knyttet til dem. Mitt studie er dermed veldig lokalbasert, og hensikten er ikke her at disse funnene nødvendigvis sier noe om kjennetegnene, eller utviklinger knyttet til fattighjelpsmottakere på et nasjonalt eller generelt nivå. Tvert imot skal min kohort granskes opp mot det som allerede finnes av statistikker knyttet til fattighjelpsmottakere, både nasjonalt og i Bergen. Mine funn vil heller kunne reflektere en bestemt bydel i Bergen, i tillegg til bestemt gruppe; fattighjelpsmottakere i et typisk arbeiderstrøk på Nordnes.

Valget om å begrense min kohort til å gjelde dem som mistet stemmeretten i 1915 i Knøsesmuget, som dermed falt på 30 mennesker, er basert på det at min oppgave er mikrohistorisk. For å kunne følge min kohort på et mikrohistorisk nivå over lenger tid, kan jeg ikke ta utgangspunkt i for mange mennesker, ei heller for få mennesker.

I flere av kohortanalysene som tidligere har blitt gjort i andre hovedoppgaver som Bjørndal (1999)²² og Torvanger (2000)²³ sine oppgaver, har dette vært kohortanalyser av større omfang, der flere tusen mennesker i spesifikke roder i byen har blitt kartlagt. Forskjellen her er at ingen av disse er mikrohistoriske oppgaver der de følger enkeltmennesker over tid, og dermed vil ikke min kohortanalyse være basert på så mange mennesker. Min kohortanalyse vil være av langt mindre omfang, og kun gjelde 30 mennesker i én gate, og denne begrensningen er tatt for å gjøre analysen mulig på et mikrohistorisk nivå, slik at man får et skikkelig innblikk i så mange enkeltpersoner som mulig.

Det er flere metodiske vurderinger som er blitt tatt i mitt arbeid av analysen av kohorten, dette er vurderinger spesielt knyttet til de kvantitative metodene der jeg har laget tabeller og kategoriseringene knyttet til disse. Disse vurderingene vil bli påpekt og redegjort for underveis der tabellene blir introdusert.

²² Bjørndal, Morten, *Bostedflytting i Bergen 1965-1900 - kartlegging av det interne flyttemønsteret*, hovedoppgave. Universitetet i Bergen, 1999

²³ Torvanger, Yngve, *Sosial mobilitet i Bergen 1850-1900 - en kohortundersøkelse for rode 23 og 24* hovedoppgave, Universitetet i Bergen, 2000

Kapittel 2: Fattighjelpsmottakere i Bergen og i et samfunn i endring

2.1 Introduksjon til kapittelet

I dette kapittelet skal jeg først og fremst ta for meg det å være fattighjelpsmottaker i Norge i tiden rundt 1880-1920, men hovedsaklig 1910-årene. Hvilke forhold lå til rette for fattighjelpsmottakerne i Norge på denne tiden? Med dette menes hvilke sosiale ordninger som eksisterte, og de sosiale reformene som oppstod på denne tiden. Det skal også komme frem hvordan samfunnet endret seg i denne perioden, og hvordan synet på fattige utviklet seg.

I tillegg skal jeg ved hjelp av fattigstatistikken undersøke hvem fattighjelpsmottakerne var. Hvem utgjorde størsteparten av fattighjelpsmottakerne? Hva var en typisk fattighjelpsmottaker? Forekom det en endring her og hvordan var utviklingen av antall fattighjelpsmottakere og det som omhandlet dem? Hvilken innsikt får man i det å være en fattighjelpsmottaker ut fra statistikken? Ikke minst skal dette også undersøkes mer spesifikt relatert til Bergen, samt hvorvidt Bergen skilte seg ut fra de andre byene.

Hensikten med kapittelet er å undersøke de fattige, og nedgangen og økningen av fattighjelpsmottakere i lys av de sosiale ordningene og forholdene som var gjeldende i denne tiden. Både generelt i landet, men også knyttet til Bergen.

2.2 Sosiale ordninger i Norge og de sosiale reformene 1880-1920

Før 1900-tallets reformering av sosiale ordninger i Norge eksisterte et fattigstyre som var knyttet til kommunestyret. Dette skulle utpeke forstandere som skulle undersøke de trengendes kår og behov. De som tok imot fattighjelp måtte skjemaføres hos forstanderen. Deretter la forstanderen frem saken for fattigkommisjonen der søknaden enten ble bevilget eller avslått. Forstanderen kunne også personlig gi midlertidig støtte, men dette måtte kontrolleres hver uke av fattigkommisjonens formann samt et medlem. Støtten innebar alt fra medisiner, sko, kull, matbilletten, klær til fri legehjelp. For at man skulle kunne få fast understøttelse måtte søkeren og familien fremstille seg foran full fattigkommisjon.²⁴

²⁴ Seip, Anne-Lise, *Sosialhjelpstaten blir til* (Oslo: Gyldendal Norsk forlag A/S, 1984), s.147

Et slikt system innen fattigordningen ble avviklet på 1890-tallet, og i begynnelsen av 1900-tallet ble også fattigloven endret. Man begynte å gruppere de fattige etter årsak for hjelp i stedet for å samle alle under samme kategori, og grupper som «vanartede»²⁵ barn og løsgjengere ble skilt ut og fikk særlover.²⁶ Ved å skille mellom ulike grupper av fattige skulle det være til hinder for stigmatiseringen som tidligere preget fattige.

Det var rundt denne tiden at de sosiale ordningene, som var med på å bygge opp velferdsstaten slik vi kjenner den i dag, begynte å forme seg og rotfeste seg i samfunnet. Ifølge Anne-Lise Seip, i *Sosialhjelpstaten blir til*, gikk samfunnet gjennom en transformasjon, der man begynte å se på de fattige på nye måter. Et samfunn som før var preget av synet på fattigdom som individuell sak begynte i denne perioden å gå over til syn på fattigdom som samfunnets ansvar. Avviklingen av måten å få understøttelse på i begynnelsen av 1890-tallet illustrerte dette endrede synet på de fattige og stigmatiseringen av dem. Videre hevder Seip at man på denne tiden skal ha begynt å se på en slik måte å søke om fattighjelp på som ydmykende, og systemet ble dermed fjernet.²⁷

På grunn av den nye fattigloven i 1900 begynte fattigstyrene også å operere annerledes. Fattigstyrene fikk legge opp sin egen drift som måtte godkjennes av departementet. Funksjonen var fremdeles å hjelpe med lån, men man behøvde ikke å fremstille seg for fattigkommissjonen for å få støtte. De fattigunderstøttede var i tillegg fremdeles under tilsyn, der tapet av stemmerett var eksempel på dette.²⁸

I årene fra slutten av 1800-tallet og begynnelsen av 1900-tallet begynte samfunnet å utvikle seg til det som Seip definerer som *sosialhjelpstaten*. Hun definerer dette som mellomform av *laissez-faire* stat, der normen innebar et selvansvar i møte med sosiale kriser og velferdstaten, som da kjennetegnes av offentlig ansvar of universelle ytelser, som trygdeordninger. *Sosialhjelpstaten* kjennetegnes av offentlig ansvar knyttet til dem med lav inntekt, og samarbeid mellom private organisasjoner og det offentlige.²⁹ Kommunene fikk en større sentral rolle for de sosiale oppgavene og det ble etablert flere sosialpolitiske tiltak og trygdeordninger. De har vel og merke alltid hatt ansvar for sosiale oppgaver, innenfor sektorer som skole og fattigstell. Ved begynnelsen av 1900-tallet ble det imidlertid en maktforskyvning til fordel for bevisste arbeider-velgere som begynte å

²⁵ Gammel betegnelse på uskikkelig eller uoppdragen

²⁶ Seip, Anne-Lise, *Sosialhjelpstaten blir til*, s.142

²⁷ *ibid*, s.147

²⁸ *ibid*, s.163

²⁹ Seip, s.12

utgjøre større faktor i kommunepolitikken. Seip karakteriserer dette som «Municipal-socialisme», ettersom Arbeiderpartiet begynte å stille krav som minnet om kommunesosialisering. Dette innebærer at kommunen begynte å innføre flere sosiale tiltak, da i form av at man bruker penger og ressurser til fordel for offentligheten, inkludert de vanskeligstilte. For å innfri slike krav økte utgiftene i kommunene og skatten steg fra 1880-årene av.³⁰ Noe av det som inngikk i sosialpolitikken var skole, barneomsorg, boligbygging og legevesen.

Med andre ord begynte det fra 1880-årene å utvikle seg ny sosialpolitisk linje i Norge. Ifølge Edgar Hovland i *Folkestyre i by og bygd: Norske kommuner gjennom 150 år*, innebar dette at man ønsket å differensiere mer mellom de ulike hjelpeordningene i samfunnet, samt skille ut enkelte grupper som enten skulle inngå i de nye ordningene eller holdes utenfor. Av disse ordningene inngikk blant annet trygdeordninger.³¹ Et eksempel på slike hjelpeordninger var sykeforsikringsloven som kom i 1909. Denne innebar forsikringsplikt til lønnsarbeidere. Dette la grunnlag for videre utbygging av sykeforsikringen, blant annet ved å ha lokale trygdeapparat styrt av kommunene.³²

Fellestrekkene ved ordningene som utviklet seg fra 1880-årene var å holde flere bestemte grupper utenfor fattigomsorgen. I tillegg ble kommunene mer involvert i administrasjonen av ordningene, i tillegg til finansieringen.³³ De omfordelte utgifter ut fra fattigbudsjettet og over til andre former for budsjett. Et eksempel er kommunene som begynte å føre over utgifter knyttet til å få fattige barn på skolen bort fra fattigbudsjett og over til skolebudsjett.³⁴ Noen kommuner tilbød også gratis skolelegetjeneste, fritt utstyr, skolemateriell og måltid til trengende elever. Dette som følge av skoleloven av 1889. Før var dette tjenester som fattigvesenet skulle yte, som dermed førte til at familier måtte søke til fattigkassen.³⁵ Ifølge Hovland hadde 43 av landets 62 byer innført fritt skolemateriell i 1914, og 8 byer bevilget delvis fritt materiell.³⁶

³⁰ Seip, s.167

³¹ Hovland, Edgar «Grotid og glanstid 1837-1920», I: Næss, Hans Eyvind, Hovland, Edgar, Grønlie, Tore, Baldersheim, Harald, Danielsen, Rolf, *Folkestyre i by og bygd: Norske kommuner gjennom 150 år*, Oslo: Universitetsforlaget AS, 1987, s.129

³² *ibid*, s.131

³³ *ibid*, s.133

³⁴ *ibid*, s.135

³⁵ Seip, *Sosialhjelpstaten blir til*, s.166

³⁶ Hovland, *Grotid og glanstid 1837-1920*, s.135

Videre hevder Hovland, at poenget med hjelpeordningene var å skape større utjevning, og gjøre det mulig for de mer vanskeligstilte i samfunnet å skaffe seg bedre utdanning.³⁷

Man så en lignende utvikling innen helsesektoren, der kommunen tok mer ansvar i form av nye tiltak. Blant annet tilsetting av kommuneleger, og økt antall av sykehus. Mellom 1909 og 1920 økte tallet på sykehus fra 60 til 92. Dette førte til mer behandlingsskapasitet og bedre utstyr og service.³⁸ Men disse hjelpeordningene var ikke uten sine krav eller diskusjoner.

Det ble ved rundt århundreskiftet etablert pensjonsordninger for egne tjenestemenn, og fra rundt 1916 til 1921 kom det kommunale pensjonsordninger der pensjonene ble utbetalt av herredskassen³⁹ slik at det ikke inngikk i fattighjelp. Dette innebar en rekke krav.⁴⁰

Ordnningen omfattet både kvinner og menn over 65 år som ikke kunne forsørge seg selv, og som ikke hadde barn som kunne forsørge dem. De måtte være norske statsborgere og bodd fast i sin kommune de siste 10 år. I tillegg var det krav om plettfri vandel, og at man ikke hadde mottatt fattigunderstøttelse i løpet av de siste fem årene.⁴¹

Man ser her hvordan de nye sosiale ordningene til en viss grad skiller ut de «verdige» fra de «uverdige» trengende, at det fremdeles var krav om medborgerens karakter for å få støtte som gikk utenfor fattigunderstøttelsen.

Ifølge Hovland var hovedpoenget med alderspensjonen å forhindre at man måtte søke fattighjelp, og å gi et alternativ til kommunens aldershjem. De ønsket å trygge alderdommen for alle som hadde slitt for å bygge opp samfunnet.⁴² Igjen ser man at ordningen ikke nødvendigvis skulle være universell, men som belønning for dem som hadde bidratt i samfunnet, og da kunne man for eksempel ikke ha noe på rullebladet.

Hovedpoenget ser dermed ut til å ikke avstigmatisere det å ta imot fattighjelp, men heller holde enkelte grupperinger unna fattighjelp, da ved å skille enkelte vanskeligstilte fra andre. Det er dermed fremdeles til en viss grad snakk om et skille mellom «verdige» og «uverdige» trengende i 1910-årene, selv med nye sosiale tiltak som ble etablert. Stigmatisering rundt fattighjelp var dermed fremdeles nokså gjeldende i denne perioden.

³⁷ *ibid*, s.135

³⁸ *ibid*, s.135

³⁹ Nå kjent som kommunekasse

⁴⁰ *ibid*, s.139

⁴¹ *ibid*, s.139

⁴² *ibid*, s.139

Det har også i perioden 1894 til 1920 vært en etablering av folkeforsikring, men som har vært under kontinuerlig utredning.⁴³ Diverse trygdeordninger ble iverksatt, men man så ikke en ordentlig vekst i tallet på trygdekommuner før i perioden 1919-1921. Fram til og med 1922 ble tilbud om alderspensjon gjennom kommunalt finansierte trygdeordninger gjennomført i kommuner som til sammen dekket 40 prosent av landets befolkning.⁴⁴

Videre mener Hovland at det var to utviklingslinjer mot 1920 knyttet til det norske samfunn. Kommunene ble mer involverte i de statlige trygdeordningene. De bidro både administrativt og finansiert. Blant annet kom kommunene selv med trygdetilbud som omfattet alderspensjon før staten kom med et landsomfattende system i 1936.⁴⁵

Samtidig ble det gjort utbygging av velferdstiltak, der skolesektoren ble forbedret med blant annet tilbud om fritt skolemateriell og helsetjenester som flere sykehus og kommuneleger. Innad i disse ordningene ble budsjettene forflyttet fra fattigbudsjett til andre former for budsjett, slik som skolebudsjett, for å forhindre at slike former for støtte ble med regnet som fattigunderstøttelse. Med andre ord var det en utvikling på 1910-tallet der nye sosiale tiltak innad i kommunene bidro til at støtten gikk ut av fattigkassen, noe som reflekterte municipal-socialismen, og dermed ikke lenger klassifisert som fattigunderstøttelse.

Det var altså to utviklingslinjer i 1910-årene frem mot 1920, i tiden da samfunnet i Norge begynte å bli karakterisert som *Sosialhjelpstat*. Kommunene begynte å få en mer aktiv rolle i form av trygdeordninger, som på sin side ble underlagt stadige diskusjoner rundt omfang og styringsordninger. Disse ulike trygdeordningene som ble etablert, og kontinuerlig utformet, var først og fremst forbeholdt dem som hadde plettfri vandel og som fremdeles passet normen i samfunnet. Det var ulike krav knyttet til de ulike ordningene, men felles for alle var at trygdeordningene ikke var universelle og de varierte fra kommune til kommune. På en annen side ble det også etablert andre sosiale tiltak, for eksempel gratis tjenester knyttet til skolen, som ikke var knyttet til spesifikke krav rundt mottakerens karakter.

Den andre utviklingslinjen innebar de sosiale tiltakene som resulterte i at flere havnet utenfor fattigprotokollen. Dette gjorde at enkelte som tidligere ville falt under karriere som fattighjelpsmottaker ikke lenger falt under denne karrieren. Noe av grunnlaget bak disse nye tiltakene var ønsket om å få flere grupper utenfor fattighjelpen, og da forhindre enkelte fra å bli

⁴³ *ibid*, s.136

⁴⁴ *ibid*, s.139

⁴⁵ *ibid*, s.142

fattighjelpsmottakere. Dette fordi stigmatisering rundt det å være fattighjelpsmottaker fremdeles var gjeldende, og ulemper som tap av stemmerett og da svekket politisk medborgerskap ble konsekvens av dette.

Ettersom ingen av ordningene som ble vedtatt i denne perioden var universielle, og at de varierte fra kommune til kommune, vil det være hensiktsmessig å ta i betraktning hvilke ordninger som gjaldt Bergen kommune knyttet opp til fattighjelpsmottakerne på denne tiden, i tillegg til min kohort.

2.3 Elberfeldsystemet

I tillegg til at fattigstyrene i landet begynte å operere annerledes og gikk gjennom en reformering, skilte Bergen seg ut ved at fattigvesenet i Bergen ble administrert etter Elberfeldsystemet.⁴⁶

Dette systemet innebar å skape en sterk desentralisert organisasjonsform, bygget på et stort antall frivillige og ulønnede fattigverger. Dette ble organisert slik at fattigkommunen ble oppløst i distrikt og kretser med egne distriktforstandere og fattigvergere, og med rundt fire hovedpersoner fordelt på hver verge. Understøttelsen skulle bare bevilges for 14 dager om gangen, dette ble bevilget i distriktsmøter. Understøttelsen skulle deretter overrekkes av vergen ved personlig besøk i hjemmet hos mottakerne. De fattige slapp dermed å møte opp hos fattigforstanderen for å hente understøttelsen.⁴⁷

Bergen ble dermed på bakgrunn av dette delt inn i 30 fattigdistrikter, og hver av disse i 12 kretser.⁴⁸ Elberfeldsystemet ble innført i Bergen i 1895 og varte frem til 1933. Bergen skilte seg ut ved at det var den eneste større byen i Norge som satset på dette på slutten av 1800-tallet. I Kristiania ble det i 1887 og 1890 innført en prøveordning i tre bydeler, Rodeløkka, Sagene og Grünerløkka. Prøveordningen ble avsluttet i 1893 grunnet utfordringer med å finne nok verger som bodde i nærheten, i tillegg til høye kostnader ved å opprettholde systemet.⁴⁹

Ifølge Leiv Nordstrand i *Liv og nød: fattigvesen 1863-1900*, kan grunnen til at Bergen ikke møtte på de samme utfordringene skyldes de ulike bosettingsmønstrene mellom byene. I motsetning til

⁴⁶ de Lange, Hj, «Bergens Fattigvæsen», I: Geelmuyden, Carl, Schetelig, *Bergen 1814-1914 Bind II* (Bergen kommune: John Griegs forlag, 1915)s.246

⁴⁷ Nordstrand, Leiv, *Liv og nød: fattiglov og fattigvesen 1863-1900* (Bergen: Bodoni forlag, 2014), s.104-105

⁴⁸ de Lange, Hj, «Bergens Fattigvæsen», s.246

⁴⁹ Nordstrand, Leiv, *Liv og nød: fattiglov og fattigvesen 1863-1900*, s.106

Kristiania hadde ikke Bergen segregert bosettingsmønster i form av østkant og vestkant, der de ressurssvake oppholdt seg på østkanten og de ressursterke på vestkanten. I Bergen bodde ressursterke og ressurssvake nærmere hverandre og bosettingsmønsteret var mer blandet enn segregert. På grunn av dette var det dermed lettere å skaffe nok verger, og som i tillegg bodde i nærheten.⁵⁰

Så kan man sette spørsmålsteget på hvilken effekt Elberfeldsystemet, et system unikt for Bergen, hadde på byen. Ifølge Nordstrand skal det ha resultert i flere fattigunderstøttede og større utgifter.⁵¹ Det ble dermed vanskeligere å ha kontroll over alle mottakerne, og ble mye arbeid for fattigvesenet sitt kontor.⁵² En ny post, med betegnelsen «tilsynsmann», ble opprettet ved den kommunale fattigpleien i 1901. Etter opprettelsen av denne posten holdt utgiftene seg stabilt og på cirka samme nivå mellom 1905-1910. Tilsynsmannen sin oppgave var å iverksette ulike arbeidstilbud til dem som ikke hadde arbeid, dette skal ha redusert antall understøttede og begrenset tilgangen av nye.⁵³

Ifølge Nordstrand i «Elberfeldsystemet for sosialomsorgen i Bergen 1895-1933», var Elberfeldsystemet ideologisk likt den kristelige og borgerlige filantropien og paternalismen, og var en blanding mellom sosialt offentlig arbeid og frivillighet. Dette var basert på såkalt «nestekjærlighet», der naboer skulle hjelpe sine neste ut av fattigdommen ved å personlig komme på besøk og forsøke å motivere til arbeid.⁵⁴

Dette baserer seg på den lange tradisjonen med filantropi og frivillige organisasjoner som i andre halvdel av 1800-tallet begynte å bli utbredt. Det påpeker Nordstrand at blir understreket i en artikkel om norsk antropologi i 1937, «social håndbok for Norge 1937. art», av domprost Johan Hygen, at dette har særlig vært tilfellet hos eliten i Bergen. Blant annet ved stiftelser, veldedighet og legater.⁵⁵

Det var likevel sterke ambisjoner knyttet til Elberfeldsystemet, der målet var å få flere i arbeid. Blant annet skulle fattighjelpens størrelse være nok til å holde folk i live, men ikke så stor at den fristet arbeidsføre folk å la være å søke arbeid. Det var også debatter knyttet til hvorvidt understøttede kunne ha inntekter i tillegg til støtte. En liten mengde inntekt, samt hjelp fra andre ble

⁵⁰ *ibid*, s.107

⁵¹ *ibid*, s.108

⁵² de Lange, Hj, «Bergens Fattigvæsen», s.249

⁵³ *ibid*, s.250-251

⁵⁴ Nordstrand, Leiv «Elberfeldsystemet for sosialomsorgen i Bergen 1895-1933». I: *Bergen historiske forenings skrifter*, Bergens historiske forening, Nr.108-2013, s.74

⁵⁵ *ibid*, s.75

imidlertid tolerert.⁵⁶ Nordstrand mener at poenget med tjenesten egentlig handlet om at man hadde kontroll på hva de understøttede levde av, og at en slik form for tjeneste der man oppsøkte de understøttedes hjem forhindret misbruk av tjenesten.⁵⁷ Han trekker også frem historiker Hans-Jacob Ågotnes som også argumenterer for at Elberfeldsystemet ble brukt som kontroll.⁵⁸

Over tid ble Elberfeldsystemet debattert og omdiskutert. Ettersom flere hjelpeordninger begynte å bli iverksatt, eksempelvis sykeforsikringsloven av 1911 og alderdomspensjonen av 1923, begynte antall fattighjelpsmottakere å synke mot første verdenskrig. Dette var ikke snakk om en betydelig sum, men det siste en utvikling i sosialvesenet og det at flere mennesker falt utenfor fattighjelpen.⁵⁹ Elberfeldsystemet ble til slutt avviklet i 1933, og dette var ifølge Nordstrand, en konsekvens av samfunnet som endret karakter og som beveget seg mot sosialdemokratisk stat, der flere og flere trygdeordninger begynte å ta form. Han poengterer også at det vites lite om hvorvidt Elberfeldsystemet hjalp mennesker ut av fattigvesenet.⁶⁰

Det kan på bakgrunn av fattigpolitikken være interessant å se hvordan karrierene til min kohort utviklet seg i dette tidsrommet da samfunnet gjennomgikk sosiale omvendinger i form av nye sosialpolitiske tiltak.

2.4 Bergen og påvirkningen av første verdenskrig

I tidsperioden som jeg skal ta for meg i oppgaven foregikk også første verdenskrig. Norge var ikke direkte involvert i krigen, men samfunnet kjente likevel på konsekvensene av krigen. Landet var blant annet preget av prisstigning, dyrtid⁶¹ og rasjonering.⁶² På grunn av ubåtkrigen og blokaden oppstod det knapphet på varer, som dermed førte til rasjonering og prisstigning på varer.⁶³

Lønningene økte ikke sammen med prisene, og da ble særlig arbeiderklassen rammet.

⁵⁶ ibid, s.88

⁵⁷ ibid, s.88

⁵⁸ ibid, s.94

⁵⁹ ibid, s.87

⁶⁰ ibid, s.110

⁶¹ dyrtid er perioder der priser er høye og økende, grunnet etterspørsel som er større enn tilgangen til varene dette gjelder

⁶² Ertesvaag, Egil «*Bergen bys historie bind III: Et bysamfunn i utvikling 1800-1920*». (Bergen: Universitetsforlaget, 1982) s.619

⁶³ ibid, s.652 og 632

En arbeiderfamilie med tre barn og med en årsinntekt på ca 1500 kr i 1914 ville oppleve at leveomkostningene steg med 150% i løpet av krigsårene. For å da kunne holde samme levestandard i 1918 som i 1914 måtte man tjene ca. 3750 kr.⁶⁴ Ifølge Egil Ertesvaag i *Bergen bys historie bind III: et bysamfunn i utvikling 1800-1920*, var grunnen til dette at det tok tid før lønnsjusteringer og dyrtidstillegg begynte å virke.

På grunn av dyrtiden ble det arrangert flere demonstrasjoner. I Bergen arrangerte Bergens Arbeiderparti en demonstrasjon i 1916, der mellom 2000 og 3000 mennesker deltok. Det marsjerte også 15 000 arbeidere i demonstrasjonstog gjennom Bergen sine gater 6.juni 1917. Hittil da var dette den største demonstrasjonen som hadde blitt arrangert i Bergen.⁶⁵

Det er nettopp disse turbulente årene, som særlig rammet arbeiderklassen, som gjør det interessant å undersøke situasjonen til fattighjelpsmottakerne i denne perioden.

Det vil være naturlig å anta at faktorer som dyrtid ville resultere i vekst av antall fattighjelpsmottakere, men ifølge Statistisk sentralbyrå gikk antall fattighjelpsmottakere nedover i løpet av disse årene, og fortsatte å minske, til tross for dyrtiden. Dermed har dette ikke nødvendigvis hatt påvirkning på antall fattighjelpsmottakere.⁶⁶ Dette kan skyldes at det ble lettere å få tak i arbeid. Det ble også gitt tillegg i understøttelsesbeløpene, ettersom at prisstigningen og arbeidsledigheten gjorde at det ble stilt større krav til fattiggasserne.⁶⁷ Dermed kunne enkelte tidligere fattighjelpsmottakere begynne å forsørge seg selv i større grad. Dyrtid førte også til økning av understøttelsesbeløpene.⁶⁸ I 1916 ble understøttelsessatsene forhøyet, og det ble vedtatt dyrtidstillegg i årene 1916-1910. Dette tilsvarte tredobling av satsene fra 1901, i tillegg til matbilletter, kull, ved og brensel.⁶⁹ Hvorvidt dette vil komme frem ved analyse av min kohort vil være av stor interesse, og hvorvidt dette har påvirket deres karrierer som fattighjelpsmottaker.

15. januar 1916 herjet en kraftig bybrann i Bergen. Den oppstod i en av trebodene mot Vågen, dette spredte seg fort og utpå kvelden stod kvartalet mellom Strandkaaien og Markeveien i brann. Den spredte seg også på begge sider av Torgallmenningen og mot Lille Lungårdsvann.⁷⁰ Brannen

⁶⁴ *ibid*, s.637

⁶⁵ *ibid*, s.639

⁶⁶ Statistisk sentralbyrå, «Fattigvesenet 1915», s.7 https://www.ssb.no/a/histstat/nos/nos_vi_145.pdf

⁶⁷ *Ibid*, s.7

⁶⁸ *ibid*, s.8

⁶⁹ Nordstrand, Leiv, «Elberfeldsystemet for sosialomsorgen i Bergen 1895-1933», s.89

⁷⁰ Ertesvaag, Egil, *Bergen bys historie bind III*, s.639

hadde strakt seg fra Rådhuset til Muralmenning, og fra Vågen til Engen.⁷¹ Dette resulterte i at cirka 380 bygninger ble helt eller delvis ødelagt. Til sammen inneholdt bygningene 612 leiligheter og cirka 2700 beboere. Butikker, fabrikker, kontorer og verksteder brant også ned, og cirka 1000 arbeidsplasser gikk tapt.⁷² Ifølge Ertesvaag i *Bergen bys historie bind III*, var Bergen allerede preget av boligmangel siden 1890-årene på grunn av stagnert boligbygging.⁷³ Dette behovet ble ikke noe mindre av bybrannen, særlig for arbeiderne.

Det var i hovedsak sentrumskjernen til byen som ble direkte rammet av bybrannen. Brannen har dermed ikke nødvendigvis hatt en stor påvirkning på min kohort i form av bosted, men det kan tenkes at brannen kan ha påvirket noen i form av at man mistet arbeidsplassen eller jobben sin. Det kan være interessant å undersøke hvorvidt brannen kan ha hatt en påvirkning på min kohort, men dette aspektet vil kun bli vurdert dersom dette kommer eksplisitt frem i kildene. Bybrannen vil dermed ikke ha en aktiv rolle i min diskusjon. Den kan likevel være interessant å ha bybrannen i bakhodet når utviklingen til fattighjelpsmottakerne generelt i Bergen undersøkes. Var det for eksempel en økning av fattighjelpsmottakere i Bergen rundt dette tidspunktet? Kan bybrannen i så fall ha vært en faktor for dette?

Til tross for krigen og kriser knyttet til dette, var det høykonjunktur i landet. Som tidligere nevnt begynte kommunene å utforme ulike trygdeordninger og sosiale tiltak, dette fordi de hadde økonomisk grunnlag for det. På denne tiden var det vekst i økonomien, særlig med en vekstperiode i 1905-1906.⁷⁴

Det var ikke før på 1920-tallet at arbeidsledigheten slo inn, og det oppstod et økende behov for sosial hjelp.⁷⁵ Denne utviklingen skal diskuteres nærmere opp mot utviklingen av fattighjelpsmottakere i Bergen.

2.5 Fattighjelpsmottakere i Bergen 1910-1920

⁷¹ *ibid*, s.641

⁷² *ibid*, s.642

⁷³ *ibid*, s.642

⁷⁴ Seip, *Sosialhjelpstaten blir til*, s.87

⁷⁵ Fossen, Anders Bjarne, Grønlie, Tore, *Bergen bys historie Bind IV*, (Bergen: Universitetsforlaget, 1985), s.309

Som tidligere nevnt merket nasjonen, da også blant annet Bergen, konsekvenser av den pågående første verdenskrig. Dette i form av dyrtid og rasjonering. Det er dermed interessant at til tross for dette var det en nedgang av antall fattighjelpsmottakere på landsbasis i denne perioden, og ikke en økning.

Når det kommer til statistikken over fattighjelpsmottakere så fremkommer det også et skille mellom førstegangsmottakere, dem som ikke er førstegangsmottakere og samtlige understøttede. For å ikke forveksle disse kategoriene har jeg valgt å skille mellom disse, og kommer til å tydeliggjøre disse skillene gjennom kapittelet. Det vil si at jeg understreker hvorvidt det er førstegangsmottakere det gjelder eller samtlige understøttede.

Førstegangsmottakere er dem som ikke hadde tatt imot fattigunderstøttelse de siste fem årene. Da regnes understøttelsen for å være gitt for første gang. Dette betyr at man i teorien kan ha mottatt understøttelse tidligere, men ikke de siste fem årene. Dette er ikke noe som kommer frem i statistikkene ettersom de ikke går detaljert inn på enkeltpersonene.⁷⁶

Dem som ikke er førstegangsmottakere er dem som har tatt imot understøttelse tidligere, og da i løpet av de siste fem årene. Det er også verdt å merke at flere førstegangsmottakere muligens kan ha fortsatt å ta imot støtte etterhvert, men dette opplyses det heller ikke om i statistikken og inngår heller ikke i denne diskusjonen.

I tillegg er det mye statistikk på «samtlige understøttede», som vil si den totale andelen av understøttede, uavhengig av om det er førstegangs eller ikke.

Ved å se på statistikken ser man at på landsbasis gikk antall samtlige mottakere av fattigunderstøttelse gradvis nedover mellom 1910 og 1920, med unntak av i 1914 da det var en økning før det gikk nedover igjen. For å illustrere dette viser statistikken at ca. 88 182 mennesker mottok fattigunderstøttelse i 1904, mens innen 1917 hadde dette minsket til 69 500 mennesker.⁷⁷ Nedgangen av antall fattighjelpsmottakere på landsbasis begynte også så tidlig som 1870 og hadde en jevn nedgang i årene mot slutten av 1910-tallet.⁷⁸

Figur 2.1: Antallet av understøttede hovedpersoner i landet 1911-1919

⁷⁶ Statistisk sentralbyrå, «Fattigvesenet 1920 og 1921», s.20 https://www.ssb.no/a/histstat/nos/nos_vii_169.pdf

⁷⁷ Statistisk sentralbyrå, «Fattigvesenet 1915», s.7 https://www.ssb.no/a/histstat/nos/nos_vi_145.pdf

⁷⁸ Statistisk sentralbyrå, «Fattigvesenet 1920 og 1921», s.1 https://www.ssb.no/a/histstat/nos/nos_vii_169.pdf

År	Riket	Bygder	Byer
1911	80 133	45 193	34 940
1912	77 540	44 018	33 522
1913	77 168	43 508	33 660
1914	78 599	43 608	34 991
1915	74 995	41 079	33 916
1916	73 589	40 251	33 338
1917	69 565	38 644	30 921
1918	66 851	37 594	29 257
1919	62 606	36 277	26 329

Tall hentet fra Statistisk sentralbyrå: «Fattigvesenet 1915», s.7, https://www.ssb.no/a/histstat/nos/nos_vi_145.pdf, «Fattigvesenet 1918 og 1919», s.2 og s.30, https://www.ssb.no/a/histstat/nos/nos_vii_038.pdf

Her viser figur 2.1 at antall fattighjelpsmottakere økte i 1914 før det var gradvis nedgang av fattighjelpsmottakere i landet, men dette viser også at det var tilfellet i både byene og bygdene.

I Bergen derimot var ikke nedgangen like jevn. I likhet som på landsbasis økte antall fattighjelpsmottakere i 1914, før det begynte å minske igjen årene etter. Det minsket frem til 1917, men byen opplevde en ny økning i årene 1918 og 1919.⁷⁹ Dette illustreres i figur 2.2 og 2.3 nedenfor.

Figur 2.2: Samlet antall av fattige som understøttes i årenes løp i Bergen

År	Antall Hovedpersoner som understøttes i vedk. Fattigdistrikter
1913	3246
1914	3375
1915	3341
1916	3289
1917	3172
1918	3408

⁷⁹ Statistisk sentralbyrå, «Fattigvesenet 1913 og 1914», s.2 og s.26 https://www.ssb.no/a/histstat/nos/nos_vi_069.pdf

Statistisk sentralbyrå, «Fattigvesenet 1915», s.2 https://www.ssb.no/a/histstat/nos/nos_vi_145.pdf

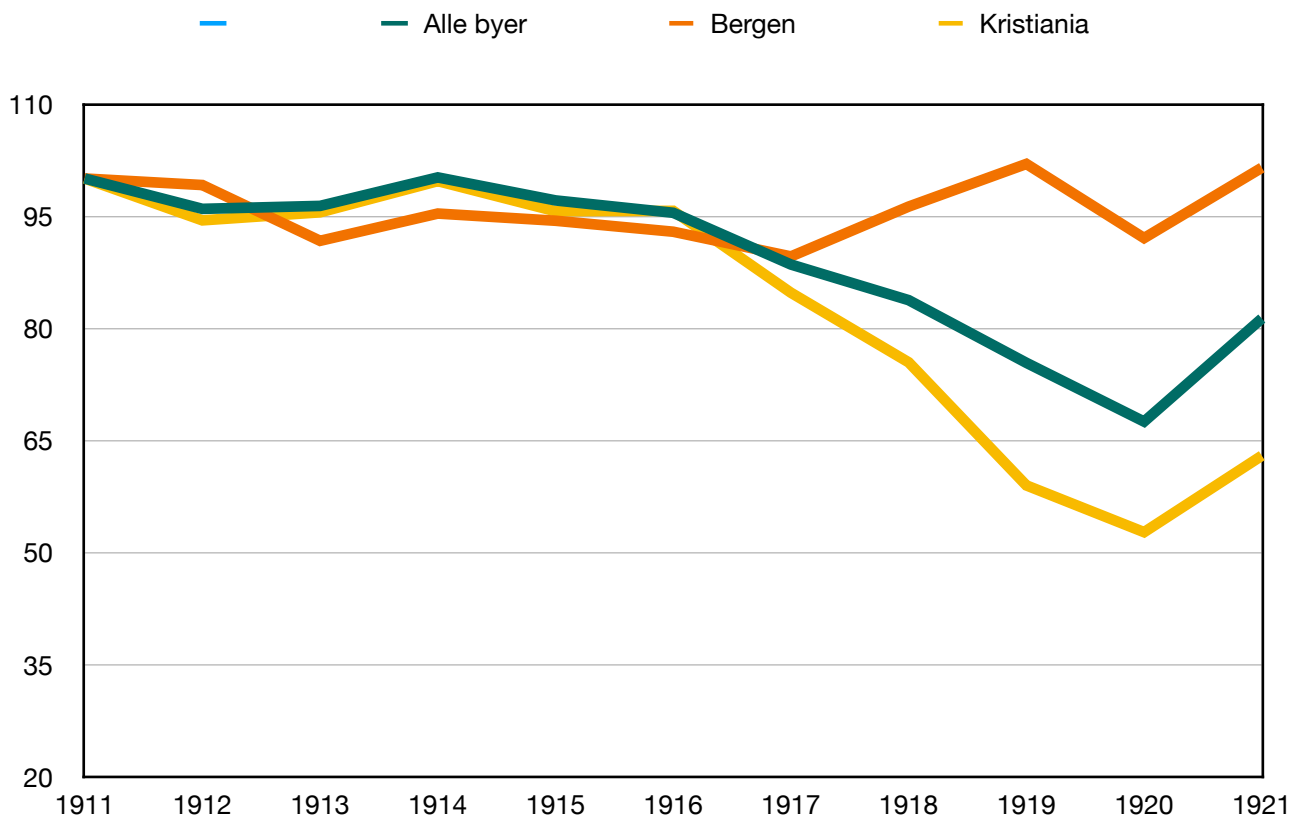
Statistisk sentralbyrå, «Fattigvesenet 1916 og 1917», s.2 og s.30 https://www.ssb.no/a/histstat/nos/nos_vi_191.pdf

Statistisk sentralbyrå, «Fattigvesenet 1918 og 1919», s.2 og s.30 https://www.ssb.no/a/histstat/nos/nos_vii_038.pdf

År	Antall Hovedpersoner som understøttes i vedk. Fattigdistrikter
1919	3610

Tall hentet fra Statistisk sentralbyrå.⁸⁰

Figur 2.3: Antall understøttede hovedpersoner 1911-1921 1911=100

Kilde: Statistisk sentralbyrå⁸¹

⁸⁰ Statistisk sentralbyrå, «Fattigvesenet 1913 og 1914», s.2 og s.26 https://www.ssb.no/a/histstat/nos/nos_vi_069.pdf

Statistisk sentralbyrå, «Fattigvesenet 1915», s.2 https://www.ssb.no/a/histstat/nos/nos_vi_145.pdf

Statistisk sentralbyrå, «Fattigvesenet 1916 og 1917», s.2 og s.30 https://www.ssb.no/a/histstat/nos/nos_vi_191.pdf

Statistisk sentralbyrå, «Fattigvesenet 1918 og 1919», s.2 og s.30 https://www.ssb.no/a/histstat/nos/nos_vii_038.pdf

⁸¹ Statistisk sentralbyrå, «Fattigvesenet 1913 og 1914», s.2 og s.26 https://www.ssb.no/a/histstat/nos/nos_vi_069.pdf

Statistisk sentralbyrå, «Fattigvesenet 1915», s.2 https://www.ssb.no/a/histstat/nos/nos_vi_145.pdf

Statistisk sentralbyrå, «Fattigvesenet 1916 og 1917», s.2 og s.30 https://www.ssb.no/a/histstat/nos/nos_vi_191.pdf

Statistisk sentralbyrå, «Fattigvesenet 1918 og 1919», s.2 og s.30 https://www.ssb.no/a/histstat/nos/nos_vii_038.pdf

Statistisk sentralbyrå, «Fattigvesenet 1920 og 1921», s.6,8, og s.2 https://www.ssb.no/a/histstat/nos/nos_vii_169.pdf

Det er interessant å se at Bergen her skiller seg ut når det kommer til veksten av fattighjelpsmottakere. I likhet med resten av landet går antallet fattighjelpsmottakere opp i 1914, men der fattighjelpsmottakere fortsetter å minske i landet frem til etter 1920 ser man en økning av fattighjelpsmottakere i Bergen mellom 1917-1919. Ser man på tallene enda lenger frem i tid, da til rundt begynnelsen av 1920-årene ut fra figur 2.3, ser man også at i likhet med ellers i landet øker antall fattighjelpsmottakere igjen. Sammenligner man med Kristiania ser man at det er en klarere nedgang i Kristiania fra 1916 av.

Hvorfor er dette tilfellet? Fantes det andre sosiale eller kommunale ordninger i Bergen som kan ha hatt påvirkning på dette? Eventuelt kan det skyldes mangler på ordninger?

Som nevnt tidligere var 1910-årene et bedre tiår for befolkningen i Norge, mye grunnet den økonomiske situasjonen med høykonjunktur i samfunnet, og dette var en utvikling som holdt frem til begynnelsen av 1920-tallet. Særlig siden de første årene av første verdenskrig ble det utviklet hjelpemidler som skulle være fordel for de økonomiske vanskeligstilte i samfunnet.⁸² Blant disse hjelpemidlene var det blant annet en morslov som kom i 1915, og som omhandlet omsorg for barn der man ga offentlig hjelp til mødre og deres spedbarn uten at det regnes som fattighjelp. I 1916 begynte den kommunale alderstrygden å utvikle seg, og i 1917 ble sykeforsikringen utvidet til samtlige lønnsarbeidere.⁸³

Ut fra denne informasjonen var 1910-årene preget av en mer bevisst tilrettelegging for de vanskeligstilte i samfunnet, noe som samsvarer med det Seip påpeker om at staten begynte å utvikle seg som en *sosialhjelpstat* i denne perioden.⁸⁴ Dette gjenspeiler seg i statistikken ettersom antall fattighjelpsmottakere gikk nedover, men begynte å stige igjen mot slutten av tiåret. Det kan også forklare hvorfor det begynte å minske igjen etter 1914, da det var en økning av fattighjelpsmottakere. Ettersom de nevnte tiltakene tok sted i årene etter, og det var en økonomisk vekst i samfunnet under første verdenskrig, kan man se hvorfor det forekom en utvikling der det var en nedgang i antall fattighjelpsmottakere, i stedet for en økning.

I begynnelsen av 1920-årene endret den økonomiske situasjonen seg. Fra 1921 ble arbeidsledigheten stor, og samfunnet var preget av lavkonjunktur, som innebar at man opplevde liten etterspørsel, av for eksempel varer og tjenester, og få ble ansatt i jobb eller mistet jobben som følge av dette. Statistikken fra 1920-årene viser også til denne utvikling når det kom til økningen av antall

⁸² Statistisk sentralbyrå «Fattigvesenet 1920-1921», s.2 https://www.ssb.no/a/histstat/nos/nos_vii_169.pdf

⁸³ *ibid*, s.3

⁸⁴ Seip, *Sosialhjelpstaten blir til*, s.12

fattighjelpsmottakere, både i Bergen og resten av landet. Det var høy arbeidsledighet i 1920-årene, og dermed også større behov for sosial hjelp i ulike former for flere bergensere.⁸⁵ Dette førte til økning av fattighjelpsmottakere, og arbeidsledighet var årsaken til fattighjelp for 30% av fattiguunderstøttede i 1920, opp mot 48% i 1922, ifølge Anders Fossen i *Bergen bys historie bind IV*, var arbeidsledighet årsaken til fattighjelp for 30% av fattiguunderstøttede i 1920, og dette økte opp til 48% i 1922.⁸⁶

På en annen side var det ikke før i 1920-årene at mange av trygdeordninger ble iverksatt for fullt, men som tidligere nevnt varierte dette fra kommune til kommune.

I Oslo var det tidlig fokus på trygdeordninger, blant annet ble kommunal alderstrygd vedtatt i Oslo allerede i 1918. Trygden var ment som modell for hele landet, men i byer som Bergen kom ble ikke denne trygden utarbeidet før i 1923. Det var også snakk om kommunal morstrygd i 1917, dette for å lette vilkårene til enker med barn.⁸⁷ Disse ble, ifølge Aksel Hatland i *Oslotrygden: fra nasjonal modell til lokal fortidslevning*, sett på som «verdige trengende», og som ikke kunne bli klandret for deres økonomiske vansker. Det samme synet hadde de ikke på enslige mødre som hadde fått barn utenfor ekteskap.⁸⁸ Trygden ble imidlertid ikke iverksatt før i 1920, og innen den tid hadde de utvidet trygden til å ikke bare gjelde enker med barn under 15 år, men også separerte, fraskilte hustruer og ugifte eldre. Ved siden av pensjonen hadde både mor og barn også krav på fri legehjelp, medisin og sykehusopphold.⁸⁹ Slike ordninger hadde ikke fått feste i Bergen, da Oslo var tidligere ute med sine trygdeordninger. Det kan dermed tenkes at de ulike praksisene av trygdeordninger kan ha spilt en rolle for hvorfor antall fattighjelpsmottakere ikke sank i Bergen slik som i Oslo.

Øyvind Bjørnson og Inger Elisabeth Haavet betegner i *Langsomt ble landet et velferdssamfunn*, samfunnet mellom 1880 og 1920 som å være i en sosialpolitisk etableringsfase. Dette gjenspeilet konjunktorene i samfunnet, da utbygging av trygdelovgivning ofte skjedde i forbindelse med når økonomien var god.⁹⁰ Det tok dermed ofte tid å få iverksatt ordningene for fullt, det var ofte avhengig av de økonomiske svingningene i samfunnet.

⁸⁵ Fossen, Anders Bjarne, Grønlie, Tore, *Bergen bys historie Bind IV*, s.309

⁸⁶ *ibid*, s.315

⁸⁷ Hatland, Aksel, *Oslotrygden: fra nasjonal modell til lokal fortidslevning*, (Oslo: Institutt for sosialforskning, 1987), s.32

⁸⁸ *ibid*, s.32

⁸⁹ *ibid*, s.37

⁹⁰ Bjørnson, Øyvind, Haavet, Inger Elisabeth, *Langsomt ble landet et velferdssamfunn*, (Norge: Ad Notam Gyldendal AS, 1994) s.13

Man ser her at flere ordninger, som alderstrygdeloven i for eksempel Bergen, ikke ble utredet før i mellomkrigstiden, selv om dette var under utredning i flere år før. Eventuelle sosiale tiltak har dermed ikke nødvendigvis hatt en veldig stor påvirkning på fattighjelpsmottakere i løpet av 1910-tallet. Selv om det i Oslo ble iverksatt blant annet alderstrygd allerede i 1918 og morstrygd i 1920, er dette likevel snakk om slutten av 1910-tallet, og effektene av dette knyttet til min tidsperiode, samt perioden det var nedgang antall fattighjelpsmottakere i Oslo kontra Bergen vil muligens være begrenset.

At det økte antall fattighjelpsmottakere i Bergen kan også muligens være forbundet med bybrannen i 1916, ettersom det var fra 1917 av at fattighjelpsmottakerne plutselig økte.

2.5.1 Førstegangsmottakere

Antall førstegangsmottakere på landsbasis hadde en stabil økning mellom 1913-1915 før det minsket fra 1916-1919.⁹¹ Dette med unntak fra 1918, da det økte igjen. Dette var også tilfellet for Bergen.⁹² Sammenlignet med samtlige mottakere som er blitt redegjort for tidligere er dette et motsatt mønster, da fattighjelpsmottakere i Bergen økte mellom 1917 og 1919. Igjen kan dette muligens skyldes boligbrannen i Bergen. Det er uansett interessant at denne økningen også var tilfellet på landsbasis ettersom antall samtlige fattighjelpsmottakere gikk nedover i samme periode.

Ved å se på forholdet mellom førstegangsmottakere og samtlige mottakere vil man da få en indikator på hvor langvarig hjelpen var?

For å undersøke dette har jeg sett på forholdet mellom førstegangsmottakere og samtlige mottakere i Bergen og i Kristiania. Dette i form av prosent som vist i figur 2.4.

Figur 2.4: Forholdet mellom førstegangs og samtlige mottakere i Bergen og Kristiania

⁹¹ Statistisk sentralbyrå, «Fattigvesenet 1915», s.8 https://www.ssb.no/a/histstat/nos/nos_vi_145.pdf

⁹² Statistisk sentralbyrå, «Fattigvesenet 1911 og 1912», s.14 og 44 https://www.ssb.no/a/histstat/nos/nos_vi_026.pdf
Statistisk sentralbyrå, «Fattigvesenet 1913 og 1914», s.12 og 36 https://www.ssb.no/a/histstat/nos/nos_vi_069.pdf
Statistisk sentralbyrå, «Fattigvesenet 1915», s.28 https://www.ssb.no/a/histstat/nos/nos_vi_145.pdf
Statistisk sentralbyrå, «Fattigvesenet 1916 og 1917», s.12 og 40 https://www.ssb.no/a/histstat/nos/nos_vi_191.pdf
Statistisk sentralbyrå, «Fattigvesenet 1918 og 1919»,s.2 og 40 https://www.ssb.no/a/histstat/nos/nos_vii_038.pdf

År	Forholdet mellom samtlige og førstegangsmottakere i Bergen	Forholdet mellom samtlige og førstegangsmottakere i Kristiania
1911	12,71	17,84
1912	12,91	17,71
1913	13,86	18,24
1914	18,01	20,13
1915	19,52	19,35
1916	15,87	18,43
1917	15,13	18,38
1918	15,55	16,69
1919	11,36	15,90

Kilde: Tall hentet fra Statistisk sentralbyrå ⁹³

Figuren viser at i Bergen vokser antallet som førstegangsmottakere utgjorde av samtlige mottakere mellom 1911 og 1915, men etter 1915 til 1919 sank andelen. I Kristiania er det en litt annerledes utvikling. Veksten er ikke like stor, for eksempel gikk andel førstegangsmottakere av samtlige mottakere i Bergen fra 13,86 % i 1913 til 19,52 % i 1915, mens i Kristiania gikk det fra 18,24 % til 19,35 % tilsvarende årene. Veksten i Kristiania var for det meste gjeldende i årene 1913 og 1914, etterpå var det en stabil nedgang i årene frem til 1919 slik som i Bergen.

Helhetlig viser dette at andelen førstegangsmottakere i Bergen sank etter 1915, men samtidig økte samtlige fattighjelpsmottakere etter 1917. Det indikerer dermed at flere av førstegangsmottakerne muligens fortsatte å ta imot støtte, og derfor gikk bort fra kategorien første gangsmottaker og over til samtlige. Det indikerer at når man først kom seg inn i fattighjelpen kom man seg ikke nødvendigvis ut igjen. Dette vil være et interessant diskusjonsmoment knyttet til min kohort, hvorvidt de fortsatte med støtte.

2.5.2 Hvem var fattighjelpsmottakerne?

Hva viser egentlig statistikken om hvem som var fattighjelpsmottakere, hvilket innblikk får man i det å være en fattighjelpsmottaker?

⁹³ Statistisk sentralbyrå, «Fattigvesenet 1911 og 1912», s.14 og 44 https://www.ssb.no/a/histstat/nos/nos_vi_026.pdf
 Statistisk sentralbyrå, «Fattigvesenet 1913 og 1914», s.12 og 36 https://www.ssb.no/a/histstat/nos/nos_vi_069.pdf
 Statistisk sentralbyrå, «Fattigvesenet 1915», s.28 https://www.ssb.no/a/histstat/nos/nos_vi_145.pdf
 Statistisk sentralbyrå, «Fattigvesenet 1916 og 1917», s.12 og 40 https://www.ssb.no/a/histstat/nos/nos_vi_191.pdf
 Statistisk sentralbyrå, «Fattigvesenet 1918 og 1919», s.2 og 40 https://www.ssb.no/a/histstat/nos/nos_vii_038.pdf

Ser man på statistikken på førstegangsmottakere og samtlige fattighjelpsmottakere fordelt etter familiestilling blir de gruppert i to «hovedkategorier», der man regnet sammen de enslige fattige på den ene siden og familieforsørgeren på den andre.⁹⁴ Det interessante med dette er at på denne måten får man oversikt over hvor mange av de enslige kontra familieforsørgerne som utgjorde førstegangsmottakere og samtlige fattighjelpsmottakere. Dette kan også gi en indikasjon på betydningen av familieinstitusjonen for fattighjelpsmottakere, både førstegangsmottakere og samtlige fattighjelpsmottakere.

Når det kommer til hvem som utgjorde den største gruppen av alle fattighjelpsmottakere i Bergen var det i perioden 1913-1919 enslige enker uten barn som utgjøre den største gruppen som tok imot fattigunderstøttelse. Enslige ugifte kvinner utgjorde den nest største gruppen, men i 1919 ble enslige ugifte kvinner passert av enslige ugifte menn.⁹⁵ Dette vises i appendix 3.

Antallet innenfor de store gruppene vokste seg også større for hvert år, dermed var det i tillegg en økning av for eksempel enslige enker uten barn og enslige ugifte kvinner som tok imot fattigstøtte for hvert år. Dette betyr at selv om antall fattighjelpsmottakere gikk ned for hvert år, var dette mer gjeldende hos de mindre representerte gruppene enn de større gruppene. Men flere av enslige ugifte menn begynte å ta imot støtte, dermed ble enslige ugifte kvinner etterhvert passert som nest største gruppen av dem som tok imot fattigunderstøttelse. Det som imidlertid ikke endret seg var det faktum at flere kvinner enn menn tok imot støtte. Viser at disse i utgangspunktet var kjernegruppene som utgjorde fattighjelpsmottakerne.

Når det kommer til førstegangsmottakere i Bergen, ser man i appendix 2 at også her er det flere enslige enn familieforsørgerne som utgjør denne gruppen. Den største gruppen som utgjør førstegangsmottakere i Bergen fra 1913-1919 er ugifte voksne menn, deretter ugifte voksne kvinner og gifte menn med barn.

Ved å kategorisere fattighjelpsmottakerne etter familiestilling, og i disse «hovedkategoriene», viser statistikken at det er flere enslige enn familieforsørgerne som utgjør både førstegangsmottakere og samtlige fattighjelpsmottakere.

Dette er interessant med tanke på familieinstitusjonen, og da hvor viktig dette eventuelt kan ha vært for fattighjelpsmottakerne. Etersom enslige utgjør en større andel enn familieforsørgerne av førstegangsmottakere og samtlige fattighjelpsmottakere, kan dette da indikere at

⁹⁴ Statistisk sentralbyrå, «Fattigvesenet 1920-1921», s.16 https://www.ssb.no/a/histstat/nos/nos_vii_169.pdf

⁹⁵ Statistisk sentralbyrå, «Fattigvesenet 1913 og 1914», s.2 og s.26 https://www.ssb.no/a/histstat/nos/nos_vi_069.pdf
Statistisk sentralbyrå, «Fattigvesenet 1915», s.2 https://www.ssb.no/a/histstat/nos/nos_vi_145.pdf
Statistisk sentralbyrå, «Fattigvesenet 1916 og 1917», s.2 og s.30 https://www.ssb.no/a/histstat/nos/nos_vi_191.pdf
Statistisk sentralbyrå, «Fattigvesenet 1918 og 1919», s.2 og s.30 https://www.ssb.no/a/histstat/nos/nos_vii_038.pdf

familieinstitusjonen stod sterkt når det gjaldt omsorgsplikt? Og der det gjelder førstegangsmottakere, kan det være en endring i deres familiesituasjon eller sivilstand som har gjort at man da søker understøttelse for første gang, eventuelt for første gang på en stund?

Når det kom til årsak til trang blant førstegangsmottakere i Bergen i perioden 1913-1919, var det sykdom og arbeidsløshet som var de største årsakene til trang, og dette var tilfellet for begge kjønn.⁹⁶ Det kan tenkes at dette var særlig krevende for de enslige uten familie. Dette er også noe som Seip poengterer der hun sier at sykdom var den viktigste inngangsbilletten til fattigvesenet. Hun mener også at alder var den viktigste grunnen til at man ikke kom seg ut av fattigvesenet igjen.⁹⁷ Hvorvidt dette var tilfellet for min kohort vil være av interesse.

Ved type understøttelse skiller man også mellom midlertidig og varig understøttelse. Er årsaken til trangen av vedvarende natur regnes understøttelsen som varig, mens når årsaken er av forbigående natur regnes den som midlertidig. Både i byer og bygd var det størst andel kvinner som tok imot varig understøttelse, og størst andel menn tok imot midlertidig understøttelse i 1915.⁹⁸ Dette viser til at det ofte var kvinner som havnet i fattigsystemet, og som da også blir værende. Deres karriere som fattighjelpsmottaker er også ofte noe som vedvarer, mens større andel menn klarer å komme seg ut av systemet.

Ved undersøkelse av årsak, varighet, karakteristikk knyttet til statistikken av fattighjelpsmottakere får man et innblikk i det å være fattighjelpsmottaker, hva som var vanlige kjennetegn ved en fattighjelpsmottaker. Ved å se på statistikken rundt fattighjelpsmottakere i tidsrommet 1910-1920 vil man også få innblikk i hvordan det som karakteriserer en fattighjelpsmottaker utviklet seg. Man kan undersøke hvorvidt en type årsak skiller seg ut, hvorvidt det er flere kvinner enn menn som tar imot støtte, hvordan utviklingen av førstegangsmottakere var, og hvem som utgjorde den største gruppen av understøttede, blant mange andre karakteristikk, i tillegg til hvorvidt dette endrer seg med årene. Det man sitter igjen med ved å ha undersøkt slik statistikk er likevel et manglende innblikk i selve fattighjelpsmottakeren. Det er et fravær av orientering rundt fattighjelpsmottakerens mobilitet i form av hvorvidt man har opplevd sosiale endringer, økonomiske ustabiliteter eller økonomiske forbedringer, ens forflytning og

⁹⁶ Statistisk sentralbyrå, «Fattigvesenet 1913 og 1914», s.20 og s.44 https://www.ssb.no/a/histstat/nos/nos_vi_069.pdf
Statistisk sentralbyrå, «Fattigvesenet 1915», s.48 https://www.ssb.no/a/histstat/nos/nos_vi_145.pdf
Statistisk sentralbyrå, «Fattigvesenet 1916 og 1917», s.20 og s.48 https://www.ssb.no/a/histstat/nos/nos_vi_191.pdf
Statistisk sentralbyrå, «Fattigvesenet 1918 og 1919», s.20 og s.48 https://www.ssb.no/a/histstat/nos/nos_vii_038.pdf

⁹⁷ Seip, *Sosialhjelpstaten blir til*, s.142

⁹⁸ Statistisk sentralbyrå, «Fattigvesenet 1915», s.18 https://www.ssb.no/a/histstat/nos/nos_vi_145.pdf

hvorvidt man har flyttet mye på seg som følge av sin sosiale eller økonomiske situasjon. Skjebnene til enkeltindividene kommer altså ikke frem.

Ved å ta utgangspunkt i en kohort innen et spesifikt geografisk område vil man få innblikk i det å være en fattighjelpsmottaker på et mikrohistorisk nivå. Her kan blant annet familieforhold bli kartlagt og man kan se hva slags rolle familieinstitusjonen hadde for min kohort.

2.6 Nordnes og Knøsesmuget rundt 1910-1920

Området i Bergen som oppgaven skal fordype seg i er Nordnes, og som tidligere nevnt er det gaten Knøsesmuget, nå kjent som Knøsesmauet, jeg skal følge på et mikrohistorisk nivå. Denne gaten ligger på Nøstet i Nordnes-området. Den er plassert fra Klostergaten til Nøstegaten. Gaten skal ha fått sitt navn etter Johan Kneese, en person som eide et hus i dette området i 1645.⁹⁹

Gaten er lang og i perioden 1910-1918 bestod den av 44 hus. Husene varierte også i størrelse, noen hus hadde opptil åtte leiligheter, andre inneholdt bare to leiligheter.¹⁰⁰

Historisk har Nøstet vært et arbeider og håndtverkerstrøk.¹⁰¹ Området består av typisk bergensk trehusbebyggelse på en til to etasjer. Trehusene står i klynger og langs smale smug.¹⁰² Et slikt område er noe som man vil kunne karakterisere som et typisk bergenserstrøk for denne tiden. Å undersøke en gate i dette området er dermed gunstig og passende for oppgaven. Dette fordi man får innblikk i nettopp en slik gate som består av ulike arbeidergrupper.

Knøsesmuget representerer et slikt bergenserstrøk bestående av håndverkere og arbeidere. Ved undersøkelse av folketellinger og manntallsprotokoller, der yrkene står oppført, kommer det frem at i gaten er det flertall av håndverkeryrker som syerske, malersvenn, murersvenn og blikkenslager, i tillegg til arbeideryrker som mekaniker, fabrikkmedarbeider, butikkmedarbeider og tjenestepiker. I tillegg til et omfang av enker og løsarbeidere som er representert. Slik informasjon viser at dette området, og da også denne gaten, var et område der vanskeligstilte, også dem uten arbeid, kunne bosette seg. Med andre ord er gaten også preget av mennesker innen arbeiderklassen med ulike

⁹⁹ Bergen byleksikon, s.v. «Knøsesmauet». <https://www.bergenbyarkiv.no/bergenbyleksikon/arkiv/1424715>

¹⁰⁰ Bergen kommune, *Bergen byes matrikkel 1915-1918*, s.111-112
Digitalarkivet, «Folketelling 1910 for 1301 Bergen kjøpstad», arkiv-referanse [RA/S-2231/E/Ef](#)

¹⁰¹ Gullestad, Marianne. *Livet i en gammel bydel: analyse av rekruttering og sosial organisasjon i et eldre sentralt boligstrøk*, Avhandling, Universitetet i Bergen, Sosialantropologisk institutt, 1975, s.28

¹⁰² *ibid*, s.3

forutsetninger. Man har arbeidere med stabil inntekt, og som kan forsørge seg selv, i tillegg til dem uten inntekt. Man har familier og enslige, menn og kvinner.

Et konkret eksempel på dette er fra Knøsesmuget 26, der i den ene leiligheten bodde en familie bestående av en løsarbeider, hans kone og deres to barn, med årsleie på 160kr.¹⁰³ I den andre leiligheten bodde en skipstømmermann, sammen med sine fire barn og en tjenestepike. Han eide leiligheten selv, er også mulig at han eide hele huset, og hadde råd til tjenestepike for sine tre små barn, i tillegg til at hans voksne sønn var med og forsørget familien.¹⁰⁴ Dette er opplysninger hentet fra folketellingen i 1910, men et slikt gatemønster er mest sannsynlig også gjeldende årene etter.

Man kan også ut fra leieprisene se at området var et tydelig arbeiderstrøk. Ut fra leieprisene var det meste på mellom 100 og 200 kroner per år, og der månedsleie kunne være på alt fra 6 kroner per måned til 16 kroner.¹⁰⁵ De fleste leide, med noen få unntak av eierskap enten det gjaldt hele huset eller sin egen leilighet.

Dette er en kontrast til Allégaten, en gate kjent som bosted for de mer velstående i samfunnet oppe på Nygårdshøyden. Der lå husleien ofte på rundt 1200 kroner per år, og et konkret eksempel er Allégaten 22. Der lå husleien på 1200 kroner per år, og familien som bodde der bestod av en kjøpmann ved en vinforretning, hans kone og deres tre barn, i tillegg til at de hadde både stuepike og kokkepikene.¹⁰⁶

Ved å se på disse to gatene fra samme år ser man ut fra leieprisen i Knøsesmuget på denne tiden at hverken husene eller området var et dyrt sted å bo, dermed tiltrakk det seg blant annet arbeidere, håndverkere, løsarbeidere og enker.

2.7 Videre analyse av min kohort

I dette kapittelet har jeg tatt for meg fattighjelpsmottakere i Norge i 1910-årene, og spesifikt undersøkt Bergen. Jeg har sett på den økonomiske situasjonen i landet og undersøkt de kommunale og sosiale ordningene som var gjeldende på denne tiden.

¹⁰³ Digitalarkivet, «Folketelling 1910 for 1301 Bergen kjøpstad», RA/S-2231/E/Ef <https://www.digitalarkivet.no/census/apartment/lf01036708034345>

¹⁰⁴ Digitalarkivet, «Folketelling 1910 for 1301 Bergen kjøpstad», RA/S-2231/E/Ef <https://www.digitalarkivet.no/census/apartment/lf01036708034350>

¹⁰⁵ Disse prisene er hentet fra året 1910
Digitalarkivet, «Folketelling 1910 for 1301 Bergen kjøpstad», [RA/S-2231/E/Ef](https://www.digitalarkivet.no/census/apartment/lf01036708034345)

¹⁰⁶ Digitalarkivet, «Folketelling 1910 for 1301 Bergen kjøpstad», RA/S-2231/E/Ef <https://www.digitalarkivet.no/census/urban-residence/gf01036708009714>

Ut fra samfunnets utvikling i form av «sosialhjelpstat», viser nedgangen i fattighjelpsmottakere gjennom 1910-tallet, at de nye sosiale hjelpeordningene og den økonomiske veksten i perioden fikk en betydning i form av at det bidro til å overføre enkelte personer fra fattigkassen og til andre ordninger.

Med dette i bakhodet vil det være av interesse å videre undersøke om karrierene til min kohort som fattighjelpsmottakere gjenspeiler denne utviklingen. Det vil være vanskelig å konkludere om spesifikke ordninger har påvirket de enkelte personene i min kohort, men det vil være mulig å se hvorvidt noen kom seg ut av fattighjelpen ved å følge de enkelte over tid.

Ved å ha undersøkt statistikken over hvem som utgjorde fattighjelpsmottakere i Bergen i 1910-årene kommer det frem at de enslige dominerer, både når det gjelder førstegangsmottakere og samtlige mottakere. Dette indikerer dermed at familieinstitusjon står sterkt som velferdsprodusenter, i form av at familier fungerte som bidragsytere for dem som eventuelt skulle trenge det. Det er flere faktorer som man kan ta tak i her, blant annet viser ikke statistikken hvorvidt noen har gått fra å være familieforsørger til enslig. Ved å foreta en mikrohistorisk analyse av enkeltmennesker over tid kan man få innblikk i hvorvidt dette var tilfellet for noen. En annen faktor er å undersøke i hvor stor grad denne familieinstitusjonen spiller for min kohort når det kommer til deres utvikling som fattighjelpsmottakere. Vil min kohort vise til de samme forholdene når det gjelder enslige og familieforsørgere?

Et annet viktig moment når det kommer til statistikken over fattighjelpsmottakere er at det bærer preg av å være øyeblikksorientert. Det vil si at statistikken for det meste viser hvor mange fattige som ble registrert i de enkelte byene fra år til år, og årsaker og familiestillinger er også knyttet til de ulike årene. Selv om statistikken viser endringer over tid, har den et overordnet perspektiv uten innblikk i endringer hos den enkelte. Man får altså ikke et langsiktig innblikk hos fattighjelpsmottakerne på et mikronivå. Deres geografiske forflytning, og den enkeltes endringer i form av det sosiale livet, deres fraskrivelse av stemmerett og deres økonomiske situasjon blir utelatt i disse statistikkene. Ikke minst hvorvidt noen av menneskene kommer seg ut av fattighjelpen. Det er nettopp disse aspektene, samt aspektenes mobilitet, som jeg skal se nærmere på i en videre analyse ved hjelp av min kohort i Knøsesmuget. Å skulle undersøke hvert enkelt menneske i statistikken ville selvfølgelig vært en umulig oppgave, men ved å ha et utvalg av fattighjelpsmottakere fra et arbeiderstrøk i Bergen i dette tidsrommet, vil man komme nærmere et innblikk i hva det ville si å være fattighjelpsmottaker for akkurat disse menneskene dette gjelder. Hvem var fattighjelpsmottakerne i Knøsesmuget? Hva slags endringer gikk de gjennom? Hvordan endret deres sosiale, geografiske, økonomiske og demokratiske situasjon seg gjennom 1910-årene?

Kapittel 3: Kohorten i Knøsesmuget og deres økonomiske mobilitet

3.1 Introduksjon til kapittelet

I dette kapittelet skal min kohort i Knøsesmuget introduseres. Jeg har som tidligere nevnt skillett ut beboerne som mistet stemmeretten i 1915 på grunn av fattigunderstøttelse. Det er disse menneskene som utgjør min kohort og som skal følges videre i de neste kapitlene og vil stå sentralt i min analyse. Dette er snakk om voksne fattighjelpsmottakere.

Jeg skal i senere kapitler ta for meg kohorten i årene før og etter 1915. Dette innebærer en oversikt over kohorten i form av årsak til trang og sivilstand, støtten de fikk, mer konkret summen av totalstøtten, og hva støtten gikk til. Disse nevnte aspektene skal redegjøres for grundig i årene 1913-1918, men med årene 1910 og 1920 som endepunkter.

Kjernen i analysen er at deres *karriere* som fattighjelpsmottaker vil være i fokus. Hva det vil si å være fattighjelpsmottaker på denne tiden, var dette statistisk? Hvilke årsaker lå bak det å være fattighjelpsmottaker? Falt behovet for fattighjelp bort etterhvert? Dette skal analyseres ved hjelp av min kohort, og introduksjon av min kohort og deres karakteristikk er det første steget i dette kapittelet.

Karriere kan i denne sammenhengen være et misvisende begrep, og må derfor begrunnes og forklares. Å bruke betegnelsen «karriere som fattighjelpsmottaker» er ikke ment for å bety at det å være fattighjelpsmottaker var deres yrke, slik som for eksempel «lærer» betegnes som et yrke. En fattighjelpsmottaker er noen som tok imot offentlig støtte av staten, mer spesifikt støtte som falt under fattigvesenet. Slik form for støtte gjorde at man ble ført opp i blant annet manntallsprotokoller, fattigprotokoller og dagbøker over enkelte utbetalinger. Man kan ta imot støtte flere år i strekk, eller så lite som et par ganger i løpet av sitt liv. Det kan forekomme ulike faser i livet der man tar imot fattigstøtte, og faser der man ikke tar imot fattigstøtte i det hele tatt. Det kan også skyldes ekstraordinære grunner, for eksempel uventet sykeutgifter, som gjør at man tar imot fattigunderstøttelse. *Karriere* i denne forstand blir brukt som samlebetegnelse på det å ta imot fattigunderstøttelse, og betydningen av det å være fattighjelpsmottaker skal videre diskuteres og analyseres. Karriere kan også betegne et livsløp, der man i løpet av livet muligens vil være kategorisert som en fattighjelpsmottaker i protokoller, og da også for samfunnet, men dette kan også være fasebasert og ikke nødvendigvis permanent. Det som da menes med *karriere* er forløpet av min kohorts tid som fattighjelpsmottaker.

På grunn av dette må støtten til min kohort analyseres, da med tanke på hvor lenge de mottok støtte, om den var langvarig eller midlertidig. Dette vil inngå i analyse av den økonomiske mobiliteten, og skal analyseres her før jeg går inn på den geografiske, sosiale og demokratiske mobiliteten.

Man ble fattighjelpsmottaker av å benytte seg av tjenester som gikk inn under fattigunderstøttelse. Som tidligere nevnt var det en gradvis utvikling der ulike tjenester ikke lenger falt inn under fattigunderstøttelse. Hva som inngikk i det å ta imot fattigunderstøttelse, altså årsak til trang og nødvendige midler for å havne inn under denne kategorien, endret seg dermed med tiden. Dette var kommunale tiltak som ble gjort for å hindre flere og flere grupperinger av mennesker å falle inn under fattigunderstøttelse.

3.2 Kohorten i Knøsesmuget 1915

Totalt i Knøsesmuget bodde det 303 mennesker i 1915. Av disse mistet 30 mennesker stemmeretten i 1915, og det er dette som utgjør min kohort som vist i appendix 1.¹⁰⁷

Flertallet av disse var kvinner ettersom de utgjorde 22 av disse 30 fattighjelpsmottakerne. Dette gjenspeiler kanskje det faktum at flertallet av dem som mistet stemmeretten i 1915 i Norge var kvinner fra arbeiderklassen.¹⁰⁸ I tillegg var det kjønnsmessig flest kvinner som utgjorde fattighjelpsmottakere i Norge som det kom frem i statistikken i kapittel 2.¹⁰⁹

Av de 22 kvinnene i min kohort var 14 av de enker, og utgjorde dermed et flertall, mens resten var enten ugift eller gift med menn som mottok fattigunderstøttelse. Ingen av de gifte kvinnene hadde et yrke oppgitt, men fire av enkene var i arbeid.

Når det kommer til mennene er det kun to av dem står oppført som arbeidsløse i manntallsprotokollen fra 1915. Resten har yrke knyttet til seg, men det betød ikke at de nødvendigvis var i arbeid. Dette fordi det i appendix 1 kommer frem at flere av mennene trang støtte grunnet arbeidsledighet, alderdomssvakheter eller arbeidsudyktighet. De fleste av mennene i min kohort var gift, men det eksisterte også nesten like mange enslige menn i gaten.

¹⁰⁷ Statsarkivet i Bergen: Bergen folkeregister, Manntall Stortingsvalg 1915 Nordnes, løpenummer 152, s.98-105

¹⁰⁸ Bergkvist, Johanne og Hovdhaugen Unn «Fattig og umyndiggjort», s.11

Yrkesmessig tilhørte alle i min kohort arbeiderklassen. Dette omhandler blant annet lagerarbeidere, fabrikkarbeidere, syerskere, vaskerskere, blikkenslagere, murersvenner, skomakere eller torghandlere. Ettersom Knøsesmuget var et typisk arbeiderstrøk er ikke dette overraskende.

Aldersmessig ligger alderen til min kohort mellom 29-83 år, dermed var det varierende aldersgrupper som bodde i denne gaten og tok imot fattighjelp, både unge og eldre.

Hvilket inntrykk får man da av fattighjelpsmottakere ut fra karakteristikkene til min kohort? Det viser til en variert gruppe, med ulike mennesker i ulike faser av livet, ulike aldre og ulike familiesituasjoner. Felles er at de alle tilhører arbeiderklassen, og har tatt imot fattigunderstøttelse i denne perioden.

Det viser også at man ikke måtte være arbeidsløs for å være fattighjelpsmottaker, ettersom flere er knyttet til ulike yrker. Hvorvidt enkelte var i arbeid i løpet av perioden dem fikk støtte er et annet spørsmål og som skal tas for seg etterhvert i oppgaven, knyttet til den sosiale mobiliteten.

Et naturlig spørsmål å stille seg ved undersøkelse av min kohort og deres karakteristikk er hvordan det samsvarer med det som typisk karakteriserer fattighjelpsmottakere generelt i Bergen ut fra statistikken.

I kapittel 2 kom det blant annet frem at enslige, spesielt enslige enker uten barn, utgjorde den største gruppen som tok imot fattigunderstøttelse i Bergen. I tillegg var det økning av enslige menn i løpet av årene 1913-1919. Dette gjaldt både samtlige og førstegangsmottakere.

Dette kan indikere at familieinstitusjonen var et viktig sosialt nettverk for mottakere, men ved å kategorisere min kohort på samme måte som statistisk sentralbyrå kommer det frem et litt annet bilde. Her må det poengteres at min kohort ikke er kategorisert etter hvorvidt de er samtlige understøttede eller førstegangsmottakere, men generelt fattighjelpsmottakere.

Figur 3.1: Min kohort fordelt etter familiestilling 1915

(Enslige) uten barn	5
Enslige (totalt)	5
(Familieforsørgere) Gift med barn	7
(Familieforsørgere) Gift uten barn	2
(Familieforsørgere) Enker/enkemenn med barn	13
(Familieforsørgere) ugifte med barn	2

Familieforsørgere (totalt)	24
Ukjent	1
Min kohort totalt	30

Kilde: BBA/A-2588/Hba. Bergen kommune. Sosialvesen, hovedbøker for fattige 1913-1915, 1915-1917, 1917-1919

Ut fra figur 3.1 kommer det frem et tydelig flertall av familieforsørgere, og ikke enslige, ettersom 24 av de 30 i min kohort går inn under denne kategorien.

I min fremstilling av min kohort fordelt etter familiestilling kategoriserer jeg litt annerledes enn det som har blitt gjort hos statistisk sentralbyrå. Dette fordi kohorten bare består av 30 mennesker, noe som gjør det naturlig å aggregere på et høyere nivå der kategoriene er mer omfattende og inkluderende, derfor fordeler jeg ikke etter blant annet kjønn. Til orientering går enslige med barn også under kategorien familieforsørgere ettersom de har barn å forsørge. De blir også kategorisert slik hos statistisk sentralbyrå, og kan derfor direkte sammenlignes.

Av familieforsørgerne er det et flertall av enker/enkemenn med barn, da de utgjør 13 av de 23 familieforsørgerne. Deretter kommer ektefeller med barn, og til slutt en jevn fordeling mellom enker uten barn og enslige kvinner og menn.

Ut fra min kohort står ikke familieforsørgere sterkt her, men det er større omfang av aleneforeldre med ansvar for barn som utgjør familieforsørgerne i min kohort, noe som muligens forklarer hvorfor de er blitt fattighjelpsmottakere i utgangspunktet og at familieforsørgere er såpass representert i Knøsesmuget.

For statistikken sin helhet, som omhandler hele Bergen, har ikke dette en så stor betydning ettersom det kun er én gate som er undersøkt bestående av bare 30 fattighjelpsmottakere, men det er interessant å merke seg at i akkurat denne gaten er det flere tilfeller av familieforsørgere enn enslige blant fattighjelpsmottakere, og at flertallet av disse er enslige med barn kontra enslige uten barn.

Dette kan bidra til å gi et mer nyansert bilde av fattighjelpsmottakere ettersom min kohort her skiller seg ut ved at enslige enker uten barn ikke utgjør flertallet av fattighjelpsmottakere i Knøsesmuget, slik det gjør i statistikken over Bergen generelt.

Hvorvidt noen av disse enslige hadde vært familieforsørgere og da blitt enslige i løpet av denne perioden kommer ikke frem i statistikken over Bergen generelt, men min kohort kan vise til hvorvidt det var en slik endring når det gjaldt fattighjelpsmottakerne i Knøsesmuget, for eksempel hvorvidt noen gikk gjennom endringer i sivilstand, yrkesstand og det generelle karriereløpet.

3.2.1 Årsaker til trang

En fattighjelpsmottaker hadde sine årsaker for hvorfor man søkte om støtte og begynte å ta imot fattighjelp. En oversikt over årsak til støtte knyttet til de enkelte i min kohort ser man i Appendix 1. I figur 3.2 har årsakene blitt aggregert, der man ser hvilke årsaker som dominerte i min kohort.

Figur 3.2: Årsak til støtte knyttet til min kohort 1913-1918

	Antall av id
Vet ikke årsak	5
Alderdomssvakhet	5
Arbeidsledighet	2
Arbeidsudugelighet grunnet skade	2
Delvis arbeidsudyktig	1
Forsørgerens død	4
Mannens arbeidsledighet	1
Mannens arbeidsudugelighet	1
Sykdom/vanførhet	8
Uekte barn	1
Totalsum kohort	30

Kilde: BBA/A-2588/Hba. Bergen kommune. Sosialvesen, hovedbøker for fattige 1913-1915, 1915-1917, 1917-1919, BBA/A-2588/Hbc. Bergen kommune. Sosialvesen, dagbøker over enkelte utbetalinger, 1913, 1914-1915, 1915-1916

Som figur 3.2 viser tok de fleste imot støtte grunnet sykdom etterfulgt av alderdomssvakhet, og forsørgerens død. Som tidligere nevnt var sykdom, ifølge Seip den største årsak til trang på landsbasis i 1870-årene, og slik det kom frem i statistikken fra kapittel 2 var sykdom og arbeidsløshet også de største årsakene til trang i Bergen i årene 1913-1919.¹¹⁰ Dette ser også ut til å gjenspeile seg i min kohort. Det viser også hvordan sykdom og alderdomssvakhet på dette tidspunktet ikke hadde hjelpeordninger å støtte seg på, for eksempel i form av alderdomshjelp. Eldre og syke havnet fremdeles i fattigprotokollene.

I tillegg indikerer det at sykdom og alderdomssvakhet kunne ført til tap av arbeid og inntekt, som deretter gjorde at man søkte fattighjelp. At flere fikk støtte grunnet forsørgerens død indikerer at tapet på en forsørger også kunne være avgjørende for å søke fattighjelp. Det årsakene også viser er at deres karrierer som fattighjelpsmottakere først og fremst skyldes sosiale omstendigheter, i tillegg

¹¹⁰ Seip, Anne, *Sosialhjelpstaten blir til: norsk sosialpolitikk 1740-1920*, 1984, s.142

til at kohorten min samsvarer med statistikken til fattighjelpsmottakere generelt når det gjelder årsak.

Det er verdt å påpeke at årsakene her ikke er knyttet til spesifikke år, ettersom noe er hentet fra hovedbøker eller dagbøker over enkelte utbetalinger fra 1913-1915 og andre fra 1915-1917, men felles er at dette er årsaker knyttet til det første året jeg har funnet dem igjen i noen av bøkene. Dermed er disse årsaker for når de først begynte å ta imot støtte i tidsperioden jeg tar for meg.

Figur 3.2 viser bare oversikt over hvor mange som har hvilke årsaker til støtte, men sier ikke noe om årsakene knyttet til hver enkelte fattighjelpsmottaker. Dette er en aggregert oversikt.

Dersom årsak til støtte endret seg hos noen i løpet av årene vil dette diskuteres rundt den enkelte personen det gjelder der det er relevant. Årsakene er viktige å analysere ettersom de kan fortelle hvorfor en ble fattighjelpsmottaker, men er også viktige å analysere ettersom det da kan gi innblikk i karrierenes løp. Endrer årsakene seg i løpet av årene, og kan konsekvensene av endrede årsaker være at en slutter å ta imot fattighjelp, og da slutter å være fattighjelpsmottaker? Dette vil diskuteres underveis knyttet til de ulike mobilitetene.

I tillegg til at årsak til støtte er en spesifikk seksjon knyttet til støtte, er det også notert i hovedbøkene og dagbøkene andre spesielle former for årsaker, dette kan være knyttet til for eksempel ekstra utgifter for enkelte utgifter. Dermed vil en underveis i karrieren sin som fattighjelpsmottaker kunne oppleve det å måtte få ekstra støtte knyttet til for eksempel medisiner eller konfirmasjonshjelp, såkalte *biografiske årsaker*. Altså spesifikke hendelser eller sosiale omstendigheter som har ført til ekstra støtte utenom den faste støtten, dette vises i figur 3.3.

Figur 3.3: Biografisk årsak knyttet til min kohort 1913-1918

Antall av id	
Ingenting skiller seg ut	13
Sykeutgifter	5
Sykeutgifter, husleiebidrag, utgifter knyttet til barn	1
Sykeutgifter, utgifter knyttet til barn	1
Sykeutgifter, utgifter knyttet til barn, begravelserutgifter	1
Sykeutgifter, utgifter knyttet til barn, utgifter knyttet til voksne	2
Utgifter knyttet til barn	3
Ingen informasjon	4

Totalsum	30
----------	----

Kilde: BBA/A-2588/Hba. Bergen kommune. Sosialvesen, hovedbøker for fattige 1913-1915, 1915-1917, 1917-1919, BBA/A-2588/Hbc. Bergen kommune. Sosialvesen, dagbøker over enkelte utbetalinger, 1913, 1914-1915, 1915-1916

Når det kommer til biografisk årsak er det flertall av fattighjelpsmottakere i min kohort som ikke har spesielle ekstrautgifter knyttet til deres sosiale situasjon i løpet av årene 1913-1918. Ellers er det fire personer jeg mangler informasjon om og fem som har sykeutgifter. Dette gjelder dem som kun har sykeutgifter, men er til sammen ytterligere fem som har sykeutgifter i tillegg til andre utgifter knyttet til blant annet sine barn, andre voksne og begravellesutgifter.

Dette er en aggregert tabell og i appendix 4, er det vedlagt en tydeligere tabell der det står spesifikt hvilke i min kohort som har hvilke biografiske årsaker knyttet til seg, Samt mer spesifikke biografiske årsaker, for eksempel hva som inngikk i utgifter knyttet til barn og voksne. Dette har blitt aggregert for å gjøre figur 3.3 mer oversiktlig.

Det kan tenkes at biografiske årsaker kan ha sammenheng med min kohorts karriere som fattighjelpsmottakere i form av hvor avhengig man var av den ekstra støtten, altså mengde støtte og hvor langvarig støtten var. For å få innblikk i dette må det diskuteres opp mot min kohorts karrierelengd, intensitet og økonomiske mobilitet.

3.3 Økonomisk mobilitet blant min kohort

Som det tidligere har blitt redegjort for i kapittel 2 gikk fattigloven gjennom forandringer, og hva som skulle til for å falle inn under kategorien fattigmottaker gikk dermed også gjennom forandringer. Flere former for hjelp ble skilt ut av offentlige organer, hva som før gjorde at man havnet hos fattigvesenet var ikke lenger tilfellet for enkelte.

Dette er også noe som Seip er inne på, der hun nevner at det var vanlig at man vandret inn og ut av fattigsystemet, samtidig som mange ytelser ble flyttet ut av fattigvesenet.¹¹¹ For eksempel barneloven av 1915, der utgifter knyttet til barn med særlige behov ikke lenger ble betraktet som fattighjelp, samt bestemmelse fra den nye fattigloven i 1901 som tilsa at hjelp knyttet til spedalske, sinnsyke og tuberkuløse ikke skulle regnes som fattighjelp.¹¹²

I min kohort hadde de tatt imot form for støtte og hjelp som falt under hos fattigvesenet, til tross for blant annet den nye fattigloven av 1900 og de forandringene den gikk gjennom. Dette var i hvert

¹¹¹ Seip, s.142

¹¹² ibid, s.166

fall tilfellet i 1915. Hvor mye støtte de fikk og hvilke år de tok imot støtte varierte derimot fra person til person og år til år.

For å kartlegge denne utviklingen må den økonomiske mobiliteten analyseres. Med økonomisk mobilitet er det undersøkelse av min kohorts økonomiske situasjon og mengde støtte som er i fokus. Dette kan innebære hvorvidt det forekom økonomiske svingninger, tok de imot mer eller mindre støtte i løpet av årene? Varierte behovet for økonomisk hjelp i løpet av årene? Den økonomiske mobiliteten er mer direkte knyttet opp mot fenomenet *karriere* som fattighjelpsmottaker, ettersom man kanskje var gjennom perioder med støtte og andre perioder uten støtte. Ved å se på dette får man et dypere innblikk i hva det ville si å være fattighjelpsmottaker og mobilitetene knyttet til dette.

Det som da undersøkes er min kohorts *karrierelengd* og *karriereintensitet*. Karrierelengd innebærer hvor lenge man tok imot støtte, og karriereintensitet tilsvarer hvor mye støtte man tok imot per år. Disse vil da også analyseres opp mot hverandre, hvorvidt karrieren var lang og i hvilken grad den var intensiv knyttet til mengde støtte. For eksempel kan en ha hatt en lang karriere med jevnlig støtte, eller korte perioder med sporadisk støtte eller høy sum.

Når det kommer til å definere hvorvidt en ikke lenger hadde karriere som fattighjelpsmottaker blir dette definert ut fra hvorvidt de slutter å stå oppført i fattigprotokollene som jeg har kartlagt. Dersom en ikke lenger står i protokollene på en slik måte at det er mulig å finne dem igjen anser jeg dette som at de ikke er fattighjelpsmottaker lenger, og at karrieren da er avsluttet. Dette blir definert ut fra hva som er hensiktsmessig for min analyse. Jeg kan ikke med sikkerhet stadfeste om de slutter å være fattighjelpsmottaker permanent, men i hvert fall for perioden jeg tar for meg. Dermed vil de jeg ikke finner igjen i senere protokoller bli ansett som å ikke lenger være fattighjelpsmottaker.

Var dette tilfellet for noen av personene i min kohort? Ble noen mindre avhengige av støtten? Eller forekom det at de tok imot mer og mer støtte? Eller er det slik at den økonomiske mobiliteten faktisk holdt seg relativt statisk, der deres økonomiske situasjon og fattighjelpsstøtte ikke endret seg noe særlig? For å kunne komme nærmere svar på dette må min kohorts økonomiske situasjon og utvikling i løpet av årene 1913-1918 analyseres.

3.4 Omfang av støtte knyttet til min kohort i årene 1913-1918

Det er mulig at man kan få bedre innsikt i den faktiske varigheten av støtte dersom en får kartlagt når man sluttet eller begynte med støtte.

Dermed vil hvor mange år min kohort mottok støtte være et annet viktig aspekt å analysere. Dette i form av når de først begynte å motta støtte, og når de eventuelt sluttet å ta imot støtte, men dette har vist seg å være komplisert.

Igjen skyldes dette avvik i fattigprotokollene. Det er ikke alltid det blir notert dersom de blir overført til andre protokoller, et eksempel er da jeg fant igjen et par i min kohort i en senere protokoll (1917-1919) til tross for at dette ikke ble notert i tidligere protokoll (1915-1917). Det samme gjelder dem som tok imot enkelte utbetalinger. Det var enkelte som jeg fant i dagbøker for enkelte utbetalinger som der var oppført i hovedbøkene for fattige, men dette kom ikke frem i hovedbøkene.

Det kan dermed tenkes at flere i min kohort fikk støtte også årene etter det jeg har fått dokumentert, samt tidligere, uten at dette har blitt notert i bøkene jeg har tatt for meg. For å kunne konstantere nøyaktig årene de begynte og sluttet å ta imot støtte ville ha krevd at jeg så gjennom absolutt alle hovedbøkene og dagbøker for enkelte utbetalinger, noe som ville ha vært alt for omfattende. Særlig ettersom det ikke finnes et register knyttet til disse protokollene.

Hos et fåtall av menneskene i min kohort står det konkret når de tok imot støtte for første gang, dette er tilfellet for Ole R og Johannes A, men hos ingen av dem er det stadfestet når de sluttet å ta imot støtte. Dette er vanskelig å konkludere med ettersom det kunne gå flere år mellom hver gang man tok imot støtte.

Hvorvidt de sluttet å ta imot støtte eller ikke blir dermed bare spekulasjoner, men som tidligere påpekt anser jeg i denne analysen at en person sluttet å være fattighjelpsmottaker dersom de ikke lenger står oppført i noen av fattigprotokollene, eller er henvist til senere protokoller.

Det jeg kan stadfeste med sikkerhet er hvorvidt de tok imot støtte eller ikke i løpet av alle årene jeg grundig tar for meg, dette vil si 1913-1918. Jeg kan også påpeke dersom det kommer frem at noen er innført i protokoller for senere eller tidligere år, altså før 1913 eller etter 1918, som vist i appendix 5, som viser oversikt over støtten til min kohort årene 1913-1918.

I min kartlegging av kohorten er det totalt fire mennesker som ikke er å finne i noen av protokollene for hele perioden. At de tok imot støtte er det likevel ingen tvil om ettersom det står oppført «ftg» i manntallsprotokollene. Ytterligere fire er oppført i bare ett av årene, ellers varierer det veldig. Når jeg snakker om hvor lenge enkelte i min kohort tok imot støtte regner jeg at dersom man har tatt imot støtte for minst tre av årene har man mottatt støtte for deler eller hele perioden. Ut fra dette er det rundt 19 mennesker i min kohort som tok imot støtte enten for alle årene eller så og si alle årene. Av disse er det 12 som det finnes en sum på i løpet av alle årene. Der summen er helt

lik på to personer skyldes dette at summen er fordelt mellom ektepar, for eksempel ser man lik sum hos Karl M.L. og Eli L.

At det totalt er 19 mennesker i min kohort som tok imot støtte enten deler av eller hele perioden 1913-1918 viser at karriere som fattighjelpsmottaker var lang for de fleste. Hvorvidt karriereintensiteten er tydelig hos de enkelte er et annet aspekt å ta i betraktning.

For å få til en oversikt over utviklingen i mengde støtte på en oversiktlig måte har jeg kategorisert etter større skala, som vist i figur 3.1, i stedet for å vise de eksakte tallene som hver person fikk til hvert år.¹¹³

Det er verdt å påpeke at jeg ikke har funnet data på mengde støtte for alle i min kohort til hvert år. Dette enten grunnet mangel på beløp eller at jeg ikke fant dem igjen i fattigprotokollene. Figur 3.4 viser heller ikke spesifikt hvem som fikk støtte for hvilket år. For eksempel mangler det oversikt over støtte for seks personer i perioden 1914-1915. Disse mangler også for året 1915-1916. Det er dermed relativt konsekvent hvem det ikke finnes data på for de fleste av årene, men som appendix 5 viser varierer det veldig hvor mange som enten ikke tok imot støtte, eller som det mangler informasjon om. Dette vil likevel komme frem der enkeltpersoner analyseres.

Til orientering har jeg tatt tall som stod oppført, men som ikke hadde blitt utregnet, og supplert dem for å få en helhetlig sum i enkelte tilfeller.

Figur 3.4: Totalsum støtte til min kohort 1913-1918

	1913-1914	1914-1915	1915-1916	1916-1917	1917-1918
0-199	11	7	3	0	0
200-399	5	15	16	9	5
400-599	0	2	0	4	3
600(+)	0	0	1	2	2
Sum	16	24	20	15	10

Kilde: BBA/A-2588/Hba. Bergen kommune. Sosialvesen, hovedbøker for fattige 1913-1915, 1915-1917, 1917-1919, BBA/A-2588/Hbc. Bergen kommune. Sosialvesen, dagbøker over enkelte utbetalinger, 1913, 1914-1915, 1915-1916

Som figur 3.4 viser fikk de fleste av dem jeg har fått kartlagt i min kohort støtte på en sum mellom 200-399 kroner i årene 1914-1916. Det holder seg dermed relativt stabilt, men i årene fram til 1918 ser man at flere begynner å ta imot summer på 400-599 kroner og bikker over 600 kroner i året. At summen stiger betyr ikke nødvendigvis at de begynte å ta imot mer støtte, men kan være

¹¹³ oversikt over eksakt sum er vedlagt som appendix 5

konsekvens av dyrtid som preget samfunnet på denne tiden grunnet første verdenskrig. Som tidligere nevnt ble det økning av understøttelsesbeløp hos fattigvesenet grunnet dyrtid i årene 1915-1918 og 1920.¹¹⁴

Dette betyr at den reelle verdien av støtten ble ikke noe større selv om beløpet ble høyere. Som tidligere nevnt økte leveomkostningene på ca 150% i løpet av krigsårene, mer spesifikt fra 1914 til 1918.¹¹⁵ Dermed måtte beløp forhøyes for å kunne holde samme levestandard.

Det figur 3.4 ikke viser er den spesifikke utviklingen knyttet til de enkelte i min kohort, hvem som eventuelt stiger i støtte eller holder seg stabil. Her må derfor min kohort undersøkes nærmere for å virkelig få innblikk i deres karrierelengd og karriereintensitet.

Syersken Larsine R er en av dem som gikk gradvis opp i støtte i løpet av hele perioden, altså 1913-1918.¹¹⁶ Hun tok imot 185 kroner i 1913, og dette økte til 245 i 1916 før hun til slutt mottok 523 kr i årene 1917-1918. En kan sette spørsmålstegn til denne økningen og hvorvidt det har med endringer i hennes sosiale situasjon som gjorde at hun begynte å ta imot mer støtte. Ved undersøkelse av dette kommer det frem at Larsine var enslig og i 80-årene med en relativt stabil sosial livssituasjon, der hverken hennes sivilstatus eller yrkesstatus endret seg i løpet av årene. Ser man på beløpet hun mottok i 1913 opp mot 1918, ser man at hennes hjelpesats hadde økt med 182 prosent. Dette er rundt 30 prosent høyere enn de 150 prosentene som reflekterer den generelle utviklingen av leveomkostnadene i Bergen på dette tidspunktet. At en slik økning skyldes dyrtidstillegg er dermed høyst sannsynlig.

En lignende økning ser man også hos enka Johanne B. Hun gikk fra å ta imot 72 kroner i 1913 til rundt 657 kroner i årene 1916-1917, men hun tok ikke imot støtte i perioden 1917-1918, det er i hvert fall ikke oppført i hovedbøkene.¹¹⁷

Ekteparet Gjertrud K og Endre H går også gradvis opp i støtte, men Endre døde i 1916, og Gjertrud fortsetter å stå oppført i protokollen fra 1917-1918, men beløpet hadde gått fra 472 kroner i 1916-1917 til 253 i 1917-1918.¹¹⁸ Her var det altså et annerledes karriereløp.

Enka Sofie W.S på sin side mottok nokså jevn støtte i årene 1913-1915, med et beløp på 260 kroner i alle disse årene. Hun gikk litt ned i støtte i årene 1916-1917, da hun mottok 240 kroner, og

¹¹⁴ Statistisk sentralbyrå, «Fattigvesenet 1915», s.7 https://www.ssb.no/a/histstat/nos/nos_vi_145.pdf

¹¹⁵ Ertesvaag, Egil, *Bergen bys historie bind III*, s.619

¹¹⁶ BBA/A-2588/Hba. Bergen kommune. Sosialvesen, hovedbøker for fattige 1913-1915,1915-1917, 1917-1919

¹¹⁷ BBA/A-2588/Hba. Bergen kommune. Sosialvesen, hovedbøker for fattige 1913-1915,1915-1917, 1917-1919

¹¹⁸ BBA/A-2588/Hba. Bergen kommune. Sosialvesen, hovedbøker for fattige 1913-1915,1915-1917, 1917-1919

ingen beløp er oppført for perioden 1917-1918.¹¹⁹ Det kan tyde på at hun sluttet å motta støtte, slik som Johanne B.

Inga S gikk også nedover i støtte i årene 1913-1916, fra 312 kroner i årene 1913-1914 til 32 kroner mellom 1915 og 1916, og ingen beløp oppført for årene 1916-1917.¹²⁰ Hun var enke i hele perioden 1913-1917, og husmor med barn å forsørge. Det er ingenting i protokollene som tilsier at det skjedde en særlig endring her i løpet av årene. Hun hadde eldre barn boende hos seg som er oppført som forsørgelsespliktige slektninger, og er dermed mulig at nedgangen i mengde støtte skyldes en stabil økonomisk støtte fra barna.

Alle disse ulike menneskene i min kohort er eksempler på den varierte utviklingen knyttet til deres respektive økonomiske støtter. Det henter også til deres varighet som fattighjelpsmottakere. For Sofie W.S, Johanne B og Inga S sin del henter det at de ikke hadde en oppført sum i årene 1917-1918, eller henvist til senere protokoller, til at de sluttet å ta imot støtte. Dette særlig med tanke på at Inga og Sofie gikk nedover i mengde støtte årene før. Dette kan tyde på at de begynte å lene seg mindre på fattigunderstøttelsen, særlig ettersom det var dyrtid i denne perioden, noe som heller ville ført til at mengden støtte hadde økt på grunn av den synkende pengeverdien, slik den var for Larsine R. Den langsomme nedgangen av karriereintensitet i årene før og karrierelengden tyder i hvert fall på en avslutning av karrierene som fattighjelpsmottaker.

For Johanne B sin del forekommer dette som mindre uklart, da hun økte i støtte, og tok imot hele 657 kroner i årene 1916-1917 for det tok slutt.¹²¹ Dette kan igjen skyldes dyrtidstillegg, men virker drastisk å gå fra slik sum til ingen sum årene etter. Det kan tenkes at dette muligens kan skyldes endringer i sosiale omstendigheter, som i så fall vil komme frem når den sosiale mobiliteten analyseres.

Larsine på sin side tok imot støtte i alle årene som er kartlagt, og med gradvis økning. Dette viser til en lang og intensiv karriere.

Allerede her får man inntrykk av kompleksiteten ved å være fattighjelpsmottaker, og de individuelle utviklingene knyttet til dette.

For å kunne diskutere og analysere min kohorts *karriere* som fattighjelpsmottaker og dens lengde og intensitet, må deres år som mottakere kartlegges. Særlig ettersom fattighjelpsmottaker ikke er et yrke, men et livsløp der man har vært fattighjelpsmottaker. Karriere som

¹¹⁹ BBA/A-2588/Hba. Bergen kommune. Sosialvesen, hovedbøker for fattige 1913-1915, 1915-1917, 1917-1919

¹²⁰ BBA/A-2588/Hba. Bergen kommune. Sosialvesen, hovedbøker for fattige 1913-1915, 1915-1917, 1917-1919

¹²¹ BBA/A-2588/Hba. Bergen kommune. Sosialvesen, hovedbøker for fattige 1913-1915, 1915-1917, 1917-1919

fattighjelpsmottaker kan, som tidligere nevnt, være lang eller kort der en er fattighjelpsmottaker store deler av livet, eller for en liten periode grunnet spesielle omstendigheter rundt sin sosiale situasjon. Disse nyansene må tas i betraktning når man undersøker fattighjelpsmottakerne, og derfor må perioden min kohort tar imot støtte analyseres og redegjøres for, samt hvor varig eller midlertidig støtten så ut til og være. Var det slik at man kom seg ut av fattighjelpen, i så fall kom noen seg inn igjen? I hvilket omfang var dette tilfellet for min kohort?

3.5 Varig eller midlertidig støtte

Å kartlegge hvorvidt min kohort tok imot varig eller midlertidig støtte er ikke en lett metodisk oppgave. Tok man imot fattigunderstøttelse kunne man havne i hovedbøker for fattige eller dagbøker for enkelte utbetalinger. De fleste i min kohort havnet i hovedbøkene for fattige, dette er protokoller der mottakere som ikke bare tok imot enkelte utbetalinger, men et fast beløp i løpet av månedene havnet. Dette kan kategoriseres som varig støtte i form av at man hadde en jevn støtte i flere måneder, eventuelt flere år. Dagbøker for enkelte utbetalinger er protokoller over midlertidig understøttelse, og viser som tittelen tilsier oversikt over enkelte utbetalinger. Her havnet man dersom man ikke tok imot såpass jevnlig støtte at man ble ført inn i hovedbøker for fattige, men man kunne bli overført til disse bøkene dersom støtten ble langvarig og man hadde behov for jevnlig støtte.

Det vil dermed falle naturlig å anse dem som havnet i hovedbøkene som å ha tatt imot varig støtte og dem som tok imot enkelte utbetalinger som å ha tatt imot midlertidig støtte.

Det som gjør at denne kategoriseringen er komplisert er det faktum at hvorvidt man havnet i hovedbøker for fattige eller dagbøker for enkelte utbetalinger, eller begge deler, kan variere og endre seg over tid. For eksempel kunne man bli overført fra dagbøker over enkelte utbetalinger til hovedbøker for fattige, dermed må enkelte i min kohort redegjøres for.

Ut fra hovedbøkene fra årene jeg konsentrerer meg om, kommer det frem at flere i min kohort, cirka halvparten, tok jevnlig imot fattigstøtte i løpet av hele perioden 1913-1918. Dette betyr at støtten har vært såpass jevnlig at de ble ført inn i hovedbøkene for fattige, og er der de er å finne i store deler denne perioden. Med andre ord hadde de lange karrierer og varig støtte.

Dette er ikke tilfellet for alle i min kohort, da enkelte tok først imot enkelte utbetalinger før de havnet i hovedbøkene.

Johanne B var en av disse. Hun tok imot enkelte utbetalinger i 1911 og i 1913 ble hun overført til hovedbøkene for fattige 1913-1915, og 1915-1917. Hun begynte altså med å ta imot enkelte utbetalinger før hun jevnlig tok imot fattigstøtte. Dette grunnet sykdom. Hun tok imot støtte så langt frem som jeg har fått dokumentert, altså 1917, men som tidligere nevnt er det ikke oppført beløp for 1917-1919.¹²²

Enkemann og skomaker Ole R fikk også enkelte utbetalinger i 1913. Der kom det frem at han hadde fått støtte seks år tidligere, altså 1907. Årsak til støtten var sykdom. I årene etter, altså 1914-1917 tok han jevnlig imot støtte som da ble registrert i hovedbøkene for fattige.¹²³

Ingeborg E tok, på lik linje som Ole og Johanne, imot enkelte utbetalinger årene før hun ble registrert i hovedbøkene. Hun tok imot enkelte utbetalinger i 1907, 1910 og 1914-1915. Årsaken var mannens død og den store familien. Hun ble deretter videreført til hovedbøkene for fattige 1915-1917 og fikk utbetalinger her. Dette tyder på at hun måtte fortsette å ta imot støtte på en jevnlig basis.¹²⁴

Ekteparet Johannes A og Karen L mottok støtte for første gang i 1913. Da tok de imot enkelte utbetalinger. Årsaken til støtte var arbeidsudugeligheten til Johannes grunnet skade. De ble deretter overført til hovedbøker for fattige 1913-1914. Deretter fortsatte de å få støtte i resten av min periode fra 1913-1918 og ble registrert i hovedbøkene for disse årene.¹²⁵

Enka Berthe K.N mottok støtte i form av enkelte utbetalinger for første gang i 1914. Årsaken var forsørgerens død. Hun ble deretter overført til hovedbøker for fattige 1915-1917.¹²⁶

Absolutt alle av disse fattighjelpsmottakerne fikk jevnlig støtte årene etter de begynte å ta imot enkelte utbetalinger. De mottok altså støtte fra 1913 eller 1914 frem til rundt 1918, som er det lengste jeg har fått dokumentert. Hvorvidt de fortsatte å ta imot støtte årene etter dette har jeg ikke oversikt over, med unntak av Johanne B og Berthe K.N, men det faktum at de gikk fra å ta imot enkelte utbetalinger til jevnlig støtte indikerer at dette var en fase de ikke kom seg ut av med det første, i hvert fall ikke i løpet av perioden jeg har kartlagt. Med andre ord når de først begynte å ta

¹²² BBA/A-2588/Hba. Bergen kommune. Sosialvesen, hovedbøker for fattige 1913-1915,1915-1917, 1917-1919

¹²³BBA/A-2588/Hba. Bergen kommune. Sosialvesen, hovedbøker for fattige 1913-1915,1915-1917, 1917-1919, BBA/A-2588/Hbc. Bergen kommune. Sosialvesen, dagbøker for enkelte utbetalinger 1913

¹²⁴ BBA/A-2588/Hba. Bergen kommune. Sosialvesen, hovedbøker for fattige 1915-1917, 1917-1919, BBA/A-2588/Hbc. Bergen kommune. Sosialvesen, dagbøker for enkelte utbetalinger 1914-1915

¹²⁵ BBA/A-2588/Hba. Bergen kommune. Sosialvesen, hovedbøker for fattige 1913-1915,1915-1917, 1917-1919, BBA/A-2588/Hbc. Bergen kommune. Sosialvesen, dagbøker for enkelte utbetalinger 1913

¹²⁶BBA/A-2588/Hba. Bergen kommune. Sosialvesen, hovedbøker for fattige 1915-1917, BBA/A-2588/Hbc. Bergen kommune. Sosialvesen, dagbøker for enkelte utbetalinger 1914-1915

imot støtte ble den mer intensiv. Det var altså flere tilfeller av fattighjelpsmottakere i min kohort som gikk fra midlertidig til varig støtte.

I noen tilfeller forekom det også veksling mellom det å ta imot enkelte utbetalinger til å bli registrert i hovedbøker for fattige, for så å bli overført tilbake igjen til dagbøkene for enkelte utbetalinger. Med andre ord gikk de gjennom faser av jevnlig støtte og enkelte utbetalinger. Dette var tilfellet for John E.T og ekteparet Julius og Martha O.

John E.T var registrert i hovedbøkene for fattige 1909, men gikk deretter over til enkelte utbetalinger i årene 1915-1916, for deretter å på ny bli registrert i hovedbøkene for fattige for årene 1915-1917.¹²⁷ Det han tok imot som enkelte utbetalinger i årene 1915-1916 ble videreført til hovedbøkene, noe som betyr at støtten ble såpass vedvarende at det ble registrert videre. Årsaken til støtte var alderdomssvakheter. Han var 76 år gammel på dette tidspunktet. Vekslingen her var dermed ikke hyppig, men likevel en interessant utvikling å merke seg.

Ekteparet Julius og Martha O var registrert i hovedbøkene 1910, men i 1914 tok de imot enkelte utbetalinger. I dagbøker for enkelte utbetalinger i 1919-1920 er Martha også registrert, mens Julius døde i 1916.¹²⁸ Årsakene til støtte var sykdom, trolig en sykdom som Julius til slutt døde av. Karrierelengdene her viser at grensen mellom varig og midlertidig hjelp er vanskelig å skille, og at man kan gå fra hovedbøker til enkelte utbetalinger, og motsatt. Så er spørsmålet om man kan kalle hjelpen de fikk som midlertidig eller varig i slike tilfeller. Det er i hvert fall ikke snakk om engangstilfeller der man tok imot fattighjelp. Dermed viser dette at deres karriere var lang, men lite intensiv ettersom støtten var sporadisk. De forsvant fort ut av karriere som fattighjelpsmottaker, men på lik linje kom de også fort tilbake igjen.

Til slutt var det dem i min kohort som ikke havnet i hovedbøkene i det hele tatt. Hans O.H og hans kone Martha H tok imot enkelte utbetalinger periodevis i løpet av årene, men har etter det jeg har fått kartlagt ikke havnet i hovedbøkene hos fattige. De tok imot enkelte utbetalinger i 1902, 1906, 1914 og ble videreført til dagbøker for enkelte utbetalinger i 1922.¹²⁹

Dette viser at de hadde korte faser der de tok imot fattigstøtte, særlig ettersom det går flere år mellom disse enkelte utbetalingene. Det var altså heller ikke konsekvent nok til at de havnet i hovedbøkene.

¹²⁷ BBA/A-2588/Hba. Bergen kommune. Sosialvesen, hovedbøker for fattige, 1915-1917, s.232
BBA/A-2588/Hbc. Bergen kommune. Sosialvesen, dagbøker for enkelte utbetalinger 1915-1916, s.22

¹²⁸ BBA/A-2588/Hbc. Bergen kommune. Sosialvesen, dagbøker for enkelte utbetalinger 1914-1915, s.391

¹²⁹ BBA/A-2588/Hbc. Bergen kommune. Sosialvesen, dagbøker for enkelte utbetalinger 1914-1915, s.231

Det samme var tilfellet for Valborg J.I. Hun tok også imot enkelte utbetalinger i 1911, 1912, 1913, 1914, og deretter videreført til dagbøker for enkelte utbetalinger i 1918-1919. Det var likevel ikke konsekvent nok til at hun havnet i hovedbøkene for fattige. Valborg var ung og ugift, og med et barn å forsørge. Hun var i tillegg i arbeid som fabrikkpike. Årsak til trangen var hennes barn, dermed gikk de ekstra utgiftene til barnet. Valborg bodde med sine foreldre og ettersom at hun også var i arbeid kan dette forklare hvorfor hun ikke hadde behov for mer støtte enn enkelte utbetalinger.¹³⁰

Andreas H.H tok også imot enkelte utbetalinger i ulike faser av livet. Han tok imot enkelte utbetalinger i 1903, 1905, 1913 og deretter 1923-1924. Han var løsarbeider, men til tross for dette havnet han aldri i hovedbøkene for fattige.¹³¹

Disse sistnevnte viser også til samme karrieremønster som John E.T, Martha og Julius O, der de har lange, men lite intensive karrierer ettersom de ikke havnet i hovedbøkene for fattige. I tillegg til at de var inn og ut av fattigprotokoller.

Hva indikerer disse ulike karrierelevidene og karriereintensitetene til min kohort knyttet til varigheten av støtte om deres karriere som fattighjelpsmottaker?

3.6 Hva sier den økonomiske mobiliteten om min kohort og deres karrierer?

Basert på det som er blitt analysert til nå ser det ut til at når man først begynte å ta imot støtte og ble fattighjelpsmottaker, enten i form av enkelte utbetalinger eller jevn støtte, var ikke dette noe man nødvendigvis kom seg ut av.

Rundt halvparten holdt seg relativt stabile ved at de tok imot jevnlig støtte og var oppført i hovedbøkene, men som kohorten viser var det tilfeller av fattighjelpsmottakere som mottok støtte i perioder og/eller gikk fra hovedbøker til enkelte utbetalinger og motsatt. Dette kunne være med flere års mellomrom, som da indikerer perioder uten behov for fattigunderstøttelse. Dermed var det ikke nødvendigvis slik at en fattighjelpsmottaker var en som konstant støttet seg på understøttelse, men det kohorten min viser er at for de fleste av dem var karrierene lang, men intensiteten varierte. For flere var veien ut av karrieren som fattighjelpsmottaker kort, men flere kom seg også fort tilbake igjen. Skillet mellom varig og midlertidig støtte er heller ikke opplagt, men det kommer frem forskjeller på en som kontinuerlig tok imot støtte i løpet av hele perioden 1913-1918, altså en

¹³⁰ BBA/A-2588/Hbc. Bergen kommune. Sosialvesen, dagbøker for enkelte utbetalinger 1913, 1914-1915

¹³¹ BBA/A-2588/Hbc. Bergen kommune. Sosialvesen, dagbøker for enkelte utbetalinger 1913, s.217

med lang og intensiv karriere og en som tok imot utbetalinger i enkelte perioder, da en med mindre intensiv, men likevel lang karriere. Alle disse nyansene viser til et nyansert bilde av min kohort som fattighjelpsmottakere, og den varierte økonomiske utviklingen og situasjonen for de enkelte.

Knøsesmuget var et typisk arbeiderstrøk, og min kohort reflekterer dette ved å se på deres yrke, der yrker som blikkenslager, torghandler, syerske og vaskerske går igjen. Kohorten består av både arbeidsløse, arbeidsudyktige og arbeidende mennesker. De fleste er enker, og totalt tilhører de fleste familieforsørgerkategorien.

Med andre ord var en «typisk» fattighjelpsmottaker i Knøsesmuget i perioden 1913-1918, i oftest grad ei enke fra arbeiderklassen med barn å forsørge i aldersgruppen 40-59. Kohorten viser også at det var forskjellige typer mennesker som tok imot fattigunderstøttelse, alt fra enker til ektepar, enkemenn, enslige løsarbeidere og ugifte kvinner med barn å forsørge. Alt fra eldre ektepar med voksne barn som forsørgere til enslige menn i 30-årsalderen.

De fleste av dem jeg har kartlagt støtten til fortsatte å ta imot støtte i løpet av hele perioden som jeg undersøkte. De fleste hadde altså lange karrierer.

Selv i tilfeller der det går år mellom de gangene enkelte i min kohort får støtte, endrer det ikke det faktum at de fortsetter å ta imot støtte. Enten i form av jevnlig støtte eller enkelte utbetalinger. Det kan indikere at når man først blir fattighjelpsmottaker er det vanligere å være avhengig av støtten enn det er å komme seg ut av det. I hvert fall ser dette ut til å være tilfellet for min kohort.

Den økonomiske mobiliteten viser også hvor variert intensiteten til karrierene er knyttet til de enkelte i min kohort. Flere har korte veier inn og ut av fattighjelpen spredt over lengre perioder. Altså lite intensive, men likevel lange karrierer. Noen gikk også nedover i støtte og sluttet helt med støtte. De fleste gikk derimot i den retningen der de fikk økt støtte for hvert år, men igjen skyldes dette dyrtid, og denne økningen gjenspeilte konjunktorene i landet der pengeverdien gikk ned grunnet første verdenskrig.

Karrierelengden og intensiteten ser også ut til å vise til den sosialpolitiske fasen i denne perioden, dersom man knytter dette opp mot årsakene til trang for min kohort. De biografiske årsakene som viser til blant annet sykehjelp, og det at de fleste tok imot støtte grunnet sykdom og alderdomssvakheter viser til at de eldre, og dem som ikke var syke av såpass omfattende karakter som tuberkulose, fremdeles havnet hos fattigvesenet. Men i hvor stor grad årsakene hadde å si for karriereløpene i en helhet gjenstår å analyseres.

Når det kommer til min kohorts lengde er det kun fem «enslige» personer i min kohort, de som har blitt tatt for seg grundig i dette kapitlet av de fem er Larsine R, Ole R, og John E.T. Både Larsine og Ole viser til lange og intensive karrierer der de får støtte i løpet av hele perioden og

jevnlig støtte. John på sin side hadde korte karrierer der han var inn og ut av fattigprotokollene. Når det kommer til Josefine H.L og Torvald R er de ikke å finne i protokollene, dermed er det vanskelig å konkludere med hvilke karrierer de hadde.

Ettersom det er såpass få enslige i min kohort kontra familieforsørgere er det vanskelig å skulle direkte sammenligne de få enslige opp mot de mange flere familieforsørgerene i kohorten. Det blir ikke nok eksempler å gå ut fra for å kunne konkludere hva som definerer den generelle lengden eller intensiteten til enslige opp mot familieforsørgere, men hvorvidt familieinstitusjonen kan ha påvirket de individuelle personene sin karrierelengd eller intensitet vil nok heller være gunstig i en analyse av deres karrierer.

Ved å videre analysere mobilitetene knyttet til min kohort kan karrierene utdypes og nyansene vil komme tydeligere frem, da ved å knytte den økonomiske mobiliteten som kjennetegner min kohort opp mot den geografiske, sosiale og demokratiske mobiliteten, og hvorvidt disse kan belyse mer om deres karrierelengd og karriereintensitet. For eksempel ved analyse av endringer knyttet til sosiale omstendigheter, som yrkesendring eller endring i sivilstatus, eller hvorvidt man gikk fra familieforsørger til enslig og hvordan familieinstitusjonen kan ha hatt påvirkning på min kohort sine karrierer.

Kapittel 4: Den geografiske og sosiale mobiliteten til kohorten i Knøsesmuget

4.1 Introduksjon til kapittelet

I dette kapittelet går jeg enda dypere inn på min kohort fra Knøsesmuget. Jeg skal undersøke og analysere deres *sosiale og geografiske mobilitet*, primært fra 1913-1918, men med 1910 og 1920 som generelle endepunkter. Dette med utgangspunkt i hva som allerede er skrevet om den geografiske forflytningen i Bergen, og den sosiale mobiliteten blant bergenserne på 1910-tallet.

Hensikten med å se på den sosiale og geografiske mobiliteten er å få innblikk i hva mobilitetene forteller om deres karrierer som fattighjelpsmottakere, i form av hvorvidt det forekom endringer i deres flyttemønster og i deres sosiale omstendigheter. Hvorvidt det var rom for å gå fra én sosial gruppe til en annen. Samtidig vil blant annet den sosiale mobiliteten muligens si noe om karrierelengden og intensiteten til min kohort, for eksempel om lengden eller intensiteten kan ha skyldes endring i yrke eller sivilstand.

4.2 Geografisk mobilitet

Innenfor *geografisk* mobilitet kan det som fokuseres på variere. I denne oppgaven omhandler geografisk mobilitet først og fremst flyttemønsteret til min kohort. Dette vil si hvor man flyttet, hvor mye man flyttet, hvem som flyttet og hvorfor.

Et eksempel på lignende analyse er gjort i hovedoppgaven til Morten Bjørndal, *Bostedsflytting i Bergen 1865-1900 - kartlegging av det interne flyttemønsteret*, der han tar for seg flyttebevegelser innenfor et mindre avgrenset område, i dette tilfellet Bergen.¹³² Han tar utgangspunkt i rode 4 og 5 som tilsier midten av Nordneshalvøya mellom Vågen og Puddefjorden. Dette er rett ved min gate som tilhørte rode 9. Det som er kjernen i analysen er omfang av flytting, hvem som flyttet mest, mulige årsaker som lå bak, samt hvor man flyttet.¹³³

Bjørndal tar i bruk geografisk og sosial mobilitet uten å definere hva geografisk mobilitet tilsier, men spesifiserer at han analyserer «bostedsflytting», som vil si at han analyserer hvor mye

¹³² Bjørndal, Morten, *Bostedsflytting i Bergen 1865-1900 - kartlegging av det interne flyttemønsteret*, s.3

¹³³ *ibid*, s.5

kohortene i røde 4 og 5 flyttet på seg innenfor byens grenser. Dersom vedkommende ikke opprettholdt forrige bosted anser han dette som «høy» geografisk mobilitet.

Sosial mobilitet på sin side forklarer han som «bevegelse enten vertikalt eller horisontalt mellom lag og klasse».¹³⁴ Vertikal bevegelse tilsier at man går «oppover» eller «nedover» mellom sosialt lag eller klasse, mer konkret at man forbedrer eller forverrer sin sosioøkonomiske situasjon. Dette kan for eksempel innebære at man går fra å være student til kjøpmann med god inntekt og dermed inngår i et «høyere» sosialt lag enn tidligere. På denne måten kan det å ende sin karriere som fattighjelpsmottaker også være form for sosial mobilitet. Horisontal bevegelse innebærer at man holder seg til den samme sosiale statusen selv om man går inn i en annen sosial gruppe.¹³⁵

Her blir sosial mobilitet og geografisk mobilitet analysert opp mot hverandre, og det samme er intensjonen med mitt kapittel. Blant annet analyserer Bjørndal bostedsflyttingen opp mot alder, kjønn, yrkesgruppe og klasse. Noen av disse aspektene skal også inkluderes i min analyse av min kohort, i tillegg til at jeg skal holde meg til min overordnede problemstilling, altså hva dette forteller om min kohort sine karrierer som fattighjelpsmottaker.

Bjørndal sin analyse er mer omfattende enn det min skal være, ettersom han tar for seg innbyggere tilhørende to roder, ikke 30 mennesker tilhørende én gate. I tillegg tar han for seg to forskjellige perioder, i første omgang årene 1865-1875 som han deretter analyserer opp mot årene 1891-1900. Det interessante med Bjørndal sin hovedoppgave er at han tar for seg et veldig spesifikt område, et område i Nordnes med flere fellestrekk knyttet til gaten i min oppgave, og som er fra rundt samme område. Området mot Klosteret, som også er nærmere området til min kohort i Knøsesmuget, var også preget av arbeidere og småhandlere.¹³⁶

Selv om analysen tar sted i tiår før perioden jeg tar for meg, vil det være interessant å se hva hans undersøkelse av en større og mer omfattende kohorts flyttemønster viser opp mot det som kommer frem hos min kohort. Særlig ettersom Bjørndal selv poengterer hvordan flyttemønsteret endrer seg med tiden og sammen med utviklingen i samfunnet i Bergen, for eksempel knyttet til høykonjunktur og lavkonjunktur.

Det kommer frem i analysen at både i 1865-1875 og 1891-1900 ble rundt 18% av hans kohort boende på samme adresse ved folketellingstidspunktene. 42,2 % flyttet innenbys i 1865-1875. Dette

¹³⁴ ibid, s.12

¹³⁵ ibid, s.12

¹³⁶ ibid, s.40

gjaldt alle uavhengig av deres yrke eller familiestilling.¹³⁷ Innen årene 1891-1900 hadde ikke dette endret seg noe særlig.¹³⁸ Med andre ord var dette området i Bergen preget av høy geografisk mobilitet. Tatt alt dette i betraktning vil det være interessant å se på den geografiske mobiliteten til min kohort og hvorvidt mine funn rundt voksne fattighjelpsmottakere, fra rundt samme området som Bjørndal tar for seg, reflekterer de samme funnene til Bjørndal sin kohort, som ikke kun består av fattighjelpsmottakere.

Eventuelle funn ved analyse av den geografiske mobiliteten vil også kunne undersøkes grundigere opp mot den sosiale mobiliteten, slik det har blitt gjort i annen litteratur tidligere.¹³⁹ Kan deres flyttemønster ha sammenheng med deres sosiale status eller situasjon? Mistet noen jobben, eller fikk noen kanskje ny jobb? Gikk man fra ektestand til enkestand? Var det endringer i deres sosiale situasjon som resulterte i at man flyttet på seg?

Med andre ord er den geografiske mobiliteten viktig å kartlegge ettersom den også kan si noe om den sosiale mobiliteten. Dette vil bli analysert nærmere sammen med den sosiale mobiliteten.

Hvorfor jeg undersøker geografisk mobilitet og verdien i det å undersøke dette ligger altså ikke nødvendigvis i flyttemønsteret i seg selv, men hvorvidt flyttemønsteret kan fortelle noe om karriere som fattighjelpsmottaker. For eksempel om ens karriere som fattighjelpsmottaker også har påvirkning på ens geografiske mobilitet. Særlig ettersom det ut fra undersøkelser fra Bergen generelt, samt området rundt der min kohort hører til, virker som at det å flytte en del var relativt vanlig for befolkningen generelt. Var dette da også tilfellet for fattighjelpsmottakerne i min kohort? Følger min kohort samme mønster, og er det noen sammenhenger mellom deres flytting og det å være fattighjelpsmottaker?

4.2.1 Statisk og dynamisk bosettingsmønster

I min analyse av den geografiske mobiliteten plasserer jeg min kohort i ulike kategorier som oppsummerer de generelle trekkene ved deres geografiske forflytning. Dette for å først få et generelt overblikk over hvor mye eller lite de har flyttet på seg i løpet av 1910-årene. Deres bosettingsmønster er dermed kategorisert etter hvor *statisk* og *dynamisk* det er.

¹³⁷ *ibid*, s.48

¹³⁸ *ibid*, s.82

¹³⁹ Bjørndal, Morten, *Bostedsflytting i Bergen 1865-1900*, Torvanger, Yngve, *Sosial mobilitet i Bergen 1859-1900*

Det som inngår i *statisk* bosettingsmønster er at vedkommende har bodd på samme adresse så tidlig som 1910 og så sent som 1920. Når det gjelder *dynamisk* bosettingsmønster innebærer dette at man har flyttet i løpet av 1910-1920, og at man ikke finner dem igjen på samme adresse gjennom disse årene.

Det er naturlig å beregne at bosettingsmønsteret til min kohort vil variere. Det vil være ulike grader av dynamisk bosettingsmønster, ettersom hvor ofte de enkelte har flyttet på seg vil variere. Noen har flyttet én gang, mens andre kan ha flyttet opptil fire ganger i løpet av 1910-1920. Dette er viktig å ta i betraktning. Figur 4.1 illustrerer min koding av kohorten ut fra deres dynamiske eller statiske bosettingsmønster.

Figur 4.1: Bosettingsmønsteret til min kohort 1910-1920

Antall av id				Totalsum
	Dynamisk	Statisk	Ukjent	
Bergensfødt	9			9
Ikke bergensfødt	10	8		18
Ukjent	2		1	3
Totalsum	21	8	1	30

Kilde: Manntallsprotokoller, fattigprotokoller og folketellinger¹⁴⁰

Ved et generelt overblikk ser man at det er flertall av min kohort som har dynamisk flyttemønster, altså at de har flyttet på seg i løpet av 1910-1920.

Som tidligere nevnt kartla Bjørndal at kun 18% av hans kohort ble boende på samme adresse alle årene, fra 1965-1875 og 1891-1900. 8 av mine 30 fattighjelpsmottakere ble boende på samme adresse. Dette tilsier 27 prosent av min kohort, dermed kommer det frem at flyttemønsteret til min kohort ikke skiller seg ut fra andre innbyggere i Nordnes-området.

Det er også et klart flertall av tilflyttere i min kohort. Når det gjelder dynamisk bosettingsmønster er det en mindre skjevhet mellom bergensfødte og tilflyttere som er representert her, og ettersom tilflyttere utgjør 18 av 30 mennesker i min kohort er det ikke bemerkelsesverdig at

¹⁴⁰ BBA/A-2588/Hba. Bergen kommune. Sosialvesen, hovedbøker for fattige 1913-1915, 1915-1917, 1917-1919, BBA/A-2588/Hbc. Bergen kommune. Sosialvesen, dagbøker over enkelte utbetalinger, 1913, 1914-1915, 1915-1916, RA/S-2231, Folketellinger 1910, <https://www.digitalarkivet.no/census/person/pf01036708059147>
 SAB/A-17201, Bergen kommunale folketelling 1912, <https://www.digitalarkivet.no/census/person/pf01105551069276>
 SAB/A-17201/F/FbL0014, Statsarkivet i Bergen: Bergen folkeregister, bergens kommunale folketelling 1917 kjeldersmuget-kong oscarst 14
 SAB/A-17201, Bergen kommunale folketelling 1922 <https://www.digitalarkivet.no/census/person/pf01065522051327>
 SAB/A-17201, Bergen kommunale folketelling 1920, <https://media.digitalarkivet.no/view/74034/113322>

de utgjør flesteparten i begge kategorier. Det som er interessant her er det store spranget mellom bergensfødte og tilflyttere med statistisk bosettingsmønster, der absolutt ingen av de bergensfødte har statistisk bosettingsmønster.

Ifølge Egil Ertesvaag i *Bergen bys historie historie bind III: et bysamfunn i utvikling 1800-1920* var det sterk innflytting til Bergen i første halvdel av 1870-årene, og i annen halvdel av 1890-årene.¹⁴¹ Det var skapt nye arbeidsplasser innen skipsfart, industri og handel, i tillegg til at det var behov for arbeidskraft innen sektorer som helse- skole- og fattigvesen.¹⁴² Det førte til at flere flyttet til Bergen og prosentandelen av dem som ble født i Bergen begynte å synke. Det gikk fra 62% av befolkningen i 1875 til 56,6 % i 1900, mens tallene på dem som ble født i distriktene økte.¹⁴³ Det var fra særlig to distrikter som mange tilflyttere til Bergen kom fra, og det var Nordhordland og Sunnfjord/Nordfjord/Sogn. Ifølge Ertesvaag var rundt 21% av befolkningen i Bergen i 1920 født i Nordhordland.¹⁴⁴

Som vist i appendix 1, der det kommer frem spesifikt hvor man er tilflytter fra, er alle tilflyttere fra områder som i dag er kjent som Vestland-fylke, der de fleste er fra gamle Hordalands-området. Dette samsvarer med flyttemønsteret til Ertesvaag, der Nordhordland utgjorde en stor gruppe av tilflytterne til Bergen. I tillegg utgjør flertallet i min kohort tilflyttere, noe som reflekterer økningen av tilflyttere til Bergen i årene før, slik som Ertesvaag påpekte.

Et spørsmål jeg da reiser er hvorfor det er så høy geografisk mobilitet blant de bergensfødte kontra tilflyttere, og der absolutt ingen bergensfødte ble boende på samme adresse i 1910-1920.

Det er nesten like mange bergensfødte med dynamisk bosettingsmønster som det er tilflyttere med statistisk bosettingsmønster i min kohort. Som tidligere nevnt vil mengde flyttinger variere fra person til person, det vil si at noen i min kohort vil ha utpreget seg med å enten flytte veldig ofte eller ikke fullt så ofte som resten.

Ved å foreta en dypere analyse av de bergensfødte med dynamisk bosettingsmønster og tilflytterne med statistisk bosettingsmønster vil man muligens finne indikasjoner på hvorfor det er en slik skjevhet mellom disse gruppene. Hva karakteriserer de bergensfødte med dynamisk bosettingsmønster og tilflyttere med statistisk bosettingsmønster? Er det noe som skiller seg ut mellom disse gruppene?

¹⁴¹ Ertesvaag, Egil, *Bergen bys historie bind III: Et bysamfunn i utvikling 1800-1920*, s.461

¹⁴² *ibid*, s.464

¹⁴³ *ibid*, s.464

¹⁴⁴ *ibid*, s.465

I Bjørndal sin analyse av sin kohort i årene 1865-1875 knyttet til alder kom det frem høyest geografisk mobilitet blant de unge, særlig i aldersgruppen 20-29 år. Her var kun 13% av individene bofaste, mens halvparten flyttet rundt to ganger eller mer. Av aldersgruppen 40-59 var det motsatt, der halvparten var bofaste og få flyttet to ganger eller mer.¹⁴⁵ Igjen er det verdt på bemerke at han ikke skiller ut fattighjelpsmottakere i denne undersøkelsen. Bjørndal argumenterer dette mønsteret med blant annet endringer i husholdsstørrelser og endringer i sosial status som ekteskapsinngåelser. Slike forandringer inntreffer oftere i 20-29-års alderen.¹⁴⁶ Det er altså livssituasjon og visse livsfaser kombinert med alder som han mener kan forklare flyttemønsteret til kohortene. I 20-29-års alderen er det mange som flytter hjemmefra, kanskje i form av ekteskapsinngåelser der de flytter inn i egne hjem med sine ektefeller. Eventuelt ved utvidelse av familie, og da har behov for mer plass og større hus, eller i forbindelse med arbeid.

Det interessante ved hans undersøkelse av denne utviklingen i 1891-1900 er at det er færre bofaste i aldersgruppen 40-49, da andelen går fra halvparten til rundt 23 til 34 prosent. For aldersgruppen 55-69 forekommer det mer stabilitet når det gjelder bofasthet, og denne aldersgruppen har da blitt mer bofaste og 40-åringene mer mobile.¹⁴⁷

Er dette tilfellet for de bergensfødte med dynamisk bosettingsmønster og tilflyttere med statisk bosettingsmønster i min kohort? Kan alder ha en vesentlig rolle her?

De ni bergensfødte i min kohort med dynamisk bosettingsmønster består av seks enker og tre gifte. Alle med unntak av to tilhører aldersgruppen 40-59, der den ene enka tilhører 60+ aldersgruppen og den andre enka tilhører 20-39.

Når det gjelder de åtte tilflyttere med statisk bosettingsmønster, består dette av tre enker, én enkemann og to ektepar. Av disse fremkommer det også en dominerende aldersgruppe, men her er de fleste i aldersgruppen 60(+), med unntak av ei som er i aldersgruppen 40-59.

At de fleste av de ni bergensfødte med dynamisk bosettingsmønster er i aldersgruppen 40-59, mens de åtte tilflytterne med statisk bosettingsmønster er i aldersgruppen 60(+), indikerer at alder og da ens livssituasjon typisk for disse aldersgruppene kan ha betydning for den geografiske mobiliteten også for min kohort, slik Bjørndal poengterer at den har betydning for røde 4 og 5 på Nordnes.

¹⁴⁵ Bjørndal, Morten, s.51

¹⁴⁶ ibid, s.53

¹⁴⁷ ibid s.58

For å undersøke dette nærmere må alderen på hele kohorten analyseres opp mot den geografiske mobiliteten. I figur 4.2 er min kohort delt inn etter alder og det statiske og dynamiske bosettingsmønsteret.

Figur 4.2: Alder og geografisk mobilitet knyttet til min kohort 1910-1920

Antall av id	Dynamisk	Statisk	Vet ikke	Totalsum
20-39	4	1	1	6
40-59	10	2		12
60(+)	7	5		12
Totalsum	21	8	1	30

Kilde: Manntallsprotokoller, fattigprotokoller og folketellinger¹⁴⁸

Totalt ser man at det er like mange i min kohort i aldersgruppen 40-59 som det er i aldersgruppen 60(+), mens 20-39 utgjør en veldig liten andel av kohorten.

I gruppene 20-39, 40-59 og 60(+) er det flertall som utgjør dynamisk bosettingsmønster, noe som gjenspeiler det at flertallet i min kohort har dynamisk bosettingsmønster. Men av statisk bosettingsmønster i sin helhet utgjør aldersgruppen 60(+) flertallet, dette reflekteres også i det faktum at de åtte tilflytterne med statisk bosettingsmønster alle var i 60-årene eller eldre, med unntak av én person.

Det at det ikke er så skjev fordeling blant statisk og dynamisk bosettingsmønster hos 60(+), og at de utgjør flertallet av dem med statisk bosettingsmønster indikerer at de eldre flytter mindre på seg enn de yngre. Dette viser også hvordan min kohort ikke skiller seg ut fra det generelle flyttemønsteret til innbyggerne på Nordnes, til tross for deres karriere som fattighjelpsmottaker.

Men hva med livssyklusen som Bjørndal vektlegger? Kan endringer i sosiale omstendigheter fordelt etter aldersgrupper ha påvirket den geografiske mobiliteten? Hvilke sosiale endringer er det som er typisk her, og hvilke innblikk gir dette i min kohort sine karrierer som fattighjelpsmottakere? For analysere dette må den geografiske mobiliteten analyseres opp mot den sosiale mobiliteten.

¹⁴⁸ BBA/A-2588/Hab. Bergen kommune. Sosialvesen, hovedbøker for fattige 1913-1915, 1915-1917, 1917-1919, BBA/A-2588/Hbc. Bergen kommune. Sosialvesen, dagbøker over enkelte utbetalinger, 1913, 1914-1915, 1915-1916, RA/S-2231, Folketellinger 1910, <https://www.digitalarkivet.no/census/person/pf01036708059147>
SAB/A-17201, Bergen kommunale folketelling 1912, <https://www.digitalarkivet.no/census/person/pf01105551069276>
~~SAB/A-17201/F/FbL0014~~, Statsarkivet i Bergen: Bergen folkeregister, bergen kommunale folketelling 1917 kjeldersmuget-kong oscarst 14
SAB/A-17201, Bergen kommunale folketelling 1922 <https://www.digitalarkivet.no/census/person/pf01065522051327>
SAB/A-17201, Bergen kommunale folketelling 1920, <https://media.digitalarkivet.no/view/74034/113322>

4.3 Sosial mobilitet

Når det kommer til *sosial* mobilitet er dette et begrep som innebærer forskjellige betydninger. Sosial mobilitet kan omfatte forflytning innen et sosialt hierarki, mer spesifikt hvorvidt man går oppover eller nedover i hierarkiet, dette er snakk om vertikal bevegelse. Et eksempel på dette er å gå fra et lavtlønnet «lavstatus» yrke til et yrke med høyere inntekt og høyere sosial status, eller motsatt.¹⁴⁹ Sosial mobilitet kan også innebære at man går fra én sosial gruppe til en annen, for eksempel i form av at man går fra enslig til familieforsørger, fra gift til enke/enkemann, eller i de sjeldne tilfellene går fra gift til skilt. En sin sosiale status trenger med andre ord ikke nødvendigvis ha endret seg, men tilstanden kan ha endret seg, det at man går fra en sosial gruppe til en annen og fremdeles tilhører samme status. Da er det snakk om en horisontal bevegelse.¹⁵⁰

Den sosiale mobiliteten går konkret innpå sosial stand, dette vil si sivilstanden, sosial status, samt endringer og utviklinger knyttet til dette. Et konkret eksempel vil være å undersøke hvorvidt man gikk gjennom sosiale endringer, for eksempel i form av at man ble enke eller enkemann, fikk barn eller omsorgsansvar, eller sluttet å ha omsorgsansvar fordi barna ble eldre og flyttet ut av hjemmet. Man kan ha mistet jobben, eller fått seg ny jobb, kanskje måtte man plutselig forsørge et annet familiemedlem og ble omsorgspliktig.

Bjørndal har i sin analyse av den geografiske mobiliteten analysert dette opp mot den sosiale mobiliteten. Som tidligere nevnt vektla han alder og livssyklus knyttet til flyttemønster, der han stadfester at flyttemønster er livsløpsbetinget, det vil si at innen visse årsløp foregår det endringer i sosiale omstendigheter som utvidelse eller minsking av familie, karrierebytte, eller dødsfall, som kan henge sammen med flyttemønsteret.¹⁵¹

I tillegg knyttet han dette opp mot klasse, der han poengterer at man finner høyest sosial mobilitet blant arbeiderklassen. Dette i form av yrkesbytte, der en tredjedel var å finne i en annen yrkesgruppe i 1875 enn i 1865. Halvparten av dem som endret sosial status mellom disse årene hadde beveget seg horisontalt, som vil si at man skiftet yrker som ikke nødvendigvis gjorde utslag

¹⁴⁹ Torvanger, Yngve, *Sosial mobilitet i Bergen 1859-1900*, kapittel 1: innledning, <https://www.hist.uib.no/hovudfag/torvanger/index.html>

¹⁵⁰ Torvanger, Yngve, *Sosial mobilitet i Bergen 1859-1900*, kapittel 1: innledning, <https://www.hist.uib.no/hovudfag/torvanger/index.html>

¹⁵¹ Bjørndal, Morten, s.53

for det sosiale hierarkiet.¹⁵² Når det gjaldt dem som beveget seg oppover i det sosiale hierarkiet var det ofte i form av at man gikk fra svenn til mester.¹⁵³

Knyttet opp mot den geografiske mobiliteten kartla Bjørndal at dem som flyttet på seg mest var også dem som i størst grad endret sosial status. Dette kom han fram til ved å se på yrkesgrupper og alder.¹⁵⁴ I 1865-75 endret de under 30 og de over 60 sosial status i større grad enn de i aldersgruppen 40-59. Det var også da det var høyere geografisk mobilitet i disse gruppene, mens i aldersgruppen 40-59 var de mer stabile.

Fra 1891-1900 endrer både den geografiske og sosiale mobiliteten seg. De typiske livsløpsfasene hadde endret seg noe, men de yngre flyttet fremdeles mer på seg enn de eldre.¹⁵⁵

Den sosiale mobiliteten i middelklassen vokste seg også større mot slutten av 1800-tallet, med 36 prosent på dette tidspunktet mot 33 prosent i 1865-75.¹⁵⁶ I arbeiderklassen ble den sosiale mobiliteten mindre enn før. De som endret sosial status gikk fra «produktiv» til «uproduktiv», det vil si at de ikke var i arbeid. Dette deles inn i to kategorier med kvinnelige arbeidere som giftet seg og ble forsørget av mannen som den ene kategorien, mens den andre innebærer kvinner og menn som har blitt arbeidsløse, gamle eller syke, og da blir forsørget av det offentlige.¹⁵⁷

Sistnevnte kategori er veldig gjeldende for min kohort, ettersom de ble forsørget av det offentlige og tilhørte arbeiderklassen. At de har blitt fattighjelpsmottaker betyr at de allerede har endret sosial status ved å falle inn under denne kategorien. Det som er interessant å sette spørsmål til her er hvorvidt deres sosiale status endret seg i etterkant, og analyse dette opp mot deres karriere som fattighjelpsmottaker, da særlig knyttet til lengd og intensitet.

4.3.1 Sivilstand og yrkesstatus til min kohort

For å analyse den sosiale mobiliteten må man ta i betraktning deres sosiale situasjon, som sivilstand og yrke.

¹⁵² *ibid*, s.58

¹⁵³ *ibid*, s.59

¹⁵⁴ *ibid*, s.59

¹⁵⁵ *ibid*, s.86

¹⁵⁶ *ibid*, s.91

¹⁵⁷ *ibid*, s.93.

Figur 4.3: Sivilstand knyttet til min kohort 1915

Antall av id				
	Dynamisk	Statisk	Ukjent	Totalsum
Enke	10	4		14
Gift	7	4		11
Singel*			1	1
Ugift	4			4
Totalsum	21	8	1	30

Kilde: Manntallsprotokoller, fattigprotokoller og folketellinger¹⁵⁸

*singel i min kohort, det vil si at hen har ukjent status, og kan ikke stadfeste om de er gift eller ikke, men bor tilsynelatende alene

I min kohort er det flertall av enkestand, tett etterfulgt av dem som er gift. Tar man også i betraktning dem som er ugift og kategorisert som «singel» er det totalt flertall av «single» i min kohort. Det er like mange i enkstand og giftestand som har statisk bosettingsmønster.

Min periode tar for seg et helt tiår, det vil dermed falle naturlig at sivilstanden endrer seg for noen i løpet av denne perioden, og en oversikt over denne endringen ser man i figur 4.4.

Figur 4.4: Sivilstand knyttet til min kohort 1910-1920

Status i 1915	Status i løpet av 1910-1920		Enke	Uendret	Ukjent	Totalsum
	Separert	Død				
Enke		1	3	10		14
Gift	2	2	2	5		11
Singel					1	1
Ugift				3	1	4
Totalsum	2	3	5	18	2	30

¹⁵⁸ BBA/A-2588/Hba. Bergen kommune. Sosialvesen, hovedbøker for fattige 1913-1915, 1915-1917, 1917-1919, BBA/A-2588/Hbc. Bergen kommune. Sosialvesen, dagbøker over enkelte utbetalinger, 1913, 1914-1915, 1915-1916, RA/S-2231, Folketellinger 1910, <https://www.digitalarkivet.no/census/person/pf01036708059147>
 SAB/A-17201, Bergen kommunale folketelling 1912, <https://www.digitalarkivet.no/census/person/pf01105551069276>
 SAB/A-17201/F/FbL0014, Statsarkivet i Bergen: Bergen folkeregister, bergen kommunale folketelling 1917 kjeldersmuget-kong oscarst 14
 SAB/A-17201, Bergen kommunale folketelling 1922 <https://www.digitalarkivet.no/census/person/pf01065522051327>
 SAB/A-17201, Bergen kommunale folketelling 1920, <https://media.digitalarkivet.no/view/74034/113322>

Her ser man at for 18 av mine 30 mennesker i min kohort har ikke sivilstatusen endret seg. Dermed har flertallet i min kohort ikke gått gjennom store omveltninger når det gjaldt sivilstand.

Likevel er det snakk om endringer av sivilstand for noen. Fire av de gifte kvinnene ble enker, og tre av menneskene i min kohort døde i løpet av perioden. Et av parene separerte seg. For tre av enkene var de allerede enker i 1915, men ble enker få år før, dette er også tatt med i betraktning i tabellen og i min analyse av deres endrede sivilstand. Ellers er det få endringer knyttet til sivilstand, men har de endringene som tok sted hatt betydning for min kohorts karriereintensitet og karrierelengd som fattighjelpsmottaker, og deres geografiske mobilitet?

Figur 4.5: Sivilstand og geografisk mobilitet knyttet til min kohort 1910-1920

Antall av id						
	Separert	Død	Enke	uendret	Ukjent	Totalsum
Enke		1	3	10		14
Dynamisk			3	7		10
Statisk		1		3		4
Gift	2	2	2	5		11
Dynamisk	2	2	2	1		7
Statisk				4		4
Singel					1	1
Vet ikke					1	1
Ugift				3	1	4
Dynamisk				3	1	4
Totalsum	2	3	5	18	2	30

¹⁵⁹ BBA/A-2588/Hba. Bergen kommune. Sosialvesen, hovedbøker for fattige 1913-1915, 1915-1917, 1917-1919, BBA/A-2588/Hbc. Bergen kommune. Sosialvesen, dagbøker over enkelte utbetalinger, 1913, 1914-1915, 1915-1916, RA/S-2231, Folketellinger 1910, <https://www.digitalarkivet.no/census/person/pf01036708059147>
 SAB/A-17201, Bergen kommunale folketelling 1912, <https://www.digitalarkivet.no/census/person/pf01105551069276>
 SAB/A-17201/F/FbL0014, Statsarkivet i Bergen: Bergen folkeregister, bergen kommunale folketelling 1917 kjeldersmuget-kong oscarst 14
 SAB/A-17201, Bergen kommunale folketelling 1922 <https://www.digitalarkivet.no/census/person/pf01065522051327>
 SAB/A-17201, Bergen kommunale folketelling 1920, <https://media.digitalarkivet.no/view/74034/113322>

Først analyseres hvordan endring i sivilstand har påvirket den geografiske mobiliteten og da karrierene til fattighjelpsmottakerene.

Som man ser i figur 4.5 med sivilstand knyttet til den geografiske mobiliteten og endringer som standen går gjennom i løpet av 1910-1920, viser det få endringer hos enkestanden kontra giftstanden. Hos giftstanden var det to som døde, og to som ble enker, i tillegg til et ektepar som separerte seg. Dette viser at den sosiale mobiliteten knyttet til sivilstand ikke var særlig høy i min kohort blant enkestanden, men flertallet av dem som var gift gikk gjennom en endring i sivilstand.

Som tidligere nevnt er det like mange i enkestanden og giftstanden som hadde statisk bosettingsmønster. Enkestanden på sin side gikk gjennom få forandringer i sin sivilstand, kontra giftstanden, der et par mennesker gikk gjennom forandringer knyttet til sin sivilstand.

Kommer det frem en tydelig korrelasjon mellom endring av sivilstatus og adresse? De som blir enker i løpet av min periode, flytter de på seg før eller etter deres ektemanns død? For å analysere dette nøyere må enkeltpersoner analyseres.

Det er tre enker i min kohort som ble enker før 1915, og det er Johanne B, Kristine G, og Josefine H.L.

Johanne B ble som tidligere nevnt enke i 1914. I 1910 og 1912 var hun registrert hos Lille Øvregaten 25, men bodde i Knøsesmuget i 1913. Hun er registrert i Knøsesmuget i manntallsprotokollen for 1915, men ikke 1916. Hun hadde tre veldig små barn å forsørge, og ble etterhvert fabrikkarbeider i 1920. Man ser her at hun allerede hadde flyttet litt på seg i forkant av mannens død, det er dermed ikke sikkert at det bare var mannens død som gjorde at hun flyttet i 1916, men det kan ha hatt en betydning for hennes trange økonomiske situasjon.¹⁶¹

Kristine G og hennes mann flyttet også et par ganger før 1910 før de flyttet til Knøsesmuget innen 1912. Kristine ble enke mellom 1912 og 1915, men til tross for dette har hun blitt boende i Knøsesmuget så lenge jeg har fått dokumentert, som er 1922. Hun var vaskekone og hadde barn å

¹⁶⁰ BBA/A-2588/Hba. Bergen kommune. Sosialvesen, hovedbøker for fattige 1913-1915,1915-1917, 1917-1919, BBA/A-2588/Hbc. Bergen kommune. Sosialvesen, dagbøker over enkelte utbetalinger, 1913, 1914-1915, 1915-1916, RA/S-2231, Folketellinger 1910, <https://www.digitalarkivet.no/census/person/pf01036708059147>
SAB/A-17201, Bergen kommunale folketelling 1912, <https://www.digitalarkivet.no/census/person/pf01105551069276>
SAB/A-17201/F/FbL0014, Statsarkivet i Bergen: Bergen folkeregister, bergen kommunale folketelling 1917 kjeldersmuget-kong oscarst 14
SAB/A-17201, Bergen kommunale folketelling 1922 <https://www.digitalarkivet.no/census/person/pf01065522051327>
SAB/A-17201, Bergen kommunale folketelling 1920, <https://media.digitalarkivet.no/view/74034/113322>

¹⁶¹ BBA/A-2588/Hba. Bergen kommune. Sosialvesen, hovedbøker for fattige 1913-1915,1915-1917, 1917-1919
SAB/A-17201, Bergen kommunale folketelling 1912, <https://www.digitalarkivet.no/census/person/pf01105551069276>
SAB/A-17201, Bergen kommunale folketelling 1922 <https://www.digitalarkivet.no/census/person/pf01065522051327>

forsørge, men hadde også eldre barn og en mor som forsørgelsespliktige slektninger. Her fremstår det tydelig at mannens bortgang ikke har hatt ringvirkninger på hennes flyttemønster, ettersom hun ble boende.¹⁶²

Josefine H.L ble enke mellom 1913 og 1915, ettersom hun stod oppført som enke i manntallsprotokollen fra 1915, men var gift og bodde med mannen sin i manntallsprotokollen fra 1913. Hun flyttet også til Knøsesmuget i løpet av dette tidspunktet, men var registrert i gaten Jægers Minde 5 i 1910 og Sandviksveien 183 i årene 1912 og 1913. Oppholdet i Knøsesmuget for Josefine var kortvarig ettersom hun ikke lenger var registrert hos Knøsesmuget i 1916. Her er det snakk om få års mellomrom mellom hennes flyttinger både før og etter at hun ble enke. Josefine var 41 år gammel i 1915, men ser ikke ut til å ha hatt barn å forsørge. Hvorvidt mannens dødsfall gjorde at hun flyttet til Knøsesmuget, og videre til ny adresse etter dette er vanskelig å stadfeste, men den geografiske mobiliteten var høy.¹⁶³

For de gifte som gikk over til å bli enker etter 1915 kan det ha utspilt seg annerledes. Gjertrud K var gift med Endre H og ble som tidligere nevnt enke mellom 1916 og 1918. Hun var arbeidsløs, hadde ikke omsorgsansvar, og årsak til støtte var vanførhet. Hun hadde sykeutgifter knyttet til dette. Gjertrud flyttet fra Knøsesmuget mellom 1918 og 1920. De bodde på en annen adresse før 1915. Selv om Gjertrud og Endre allerede var litt på flyttefot før de kom til Knøsesmuget er det grunn til å tro at Gjertrud mest sannsynlig flyttet på ny grunnet mannens død. Ettersom hun var alene, uten jobb og forsørgelsespliktige slektninger, er det vanskelig å tro at fattighjelpsstøtte ville være nok for å bli boende.¹⁶⁴

Martha O ble enke i 1916, og er ikke lenger registrert hos Knøsesmuget i 1916. Men det fremkommer at Martha og Julius O flyttet mye på seg årene før, og er kun registrert hos Knøsesmuget i 1914 til 1915. Hvor Martha flyttet etterpå har jeg ikke fått dokumentert, men ettersom hun og Julius allerede hadde flyttet mye på seg indikerer dette at Julius sin død ikke

¹⁶² BBA/A-2588/Hba. Bergen kommune. Sosialvesen, hovedbøker for fattige 1913-1915, 1915-1917, 1917-1919 RA/S-2231, Folketellinger 1910, <https://www.digitalarkivet.no/census/person/pf01036708059147>
SAB/A-17201, Bergen kommunale folketelling 1912, <https://www.digitalarkivet.no/census/person/pf01105551069276>
SAB/A-17201, Bergen kommunale folketelling 1920, <https://media.digitalarkivet.no/view/74034/113322>

¹⁶³ Statsarkivet i Bergen: Bergen folkeregister, Manntall kommunevalg 1913 Nordnes
Statsarkivet i Bergen: Bergen folkeregister, Manntall kommunevalg 1916 Nordnes, løpenummer 156
RA/S-2231, Folketellinger 1910, <https://www.digitalarkivet.no/census/person/pf01036708100186>
SAB/A-17201, Bergen kommunale folketelling 1912, <https://www.digitalarkivet.no/census/person/pf01105551046710>

¹⁶⁴ BBA/A-2588/Hba. Bergen kommune. Sosialvesen, hovedbøker for fattige 1913-1915, s.378

nødvendigvis har vært en avgjørende faktor for deres generelle flyttemønster, men kan ha vært en faktor for hvorfor hun ikke ble boende etter hans død.¹⁶⁵

Ekteparet Hans O.H og Martha Hansen byttet også mange adresser mellom 1900 og 1922. De hadde mange små barn å forsørge, og perioder med enkelte utbetalinger i 1902, 1906 og 1914-1915. De separerte seg rundt 1920 og flyttet til hver sin nye adresse, men var allerede på flyttefot før separasjonen.¹⁶⁶

Hva med min kohorts sosiale mobilitet knyttet til karrierelengd og karriereintensitet? Kan endring av sivilstand ha ført til at man ble fattighjelpsmottaker eller hatt påvirkning på karrieren i form av hvor langvarig den var?

Johanne B fikk støtte grunnet sykdom, i tillegg til utgifter for barna og begravelserutgifter. Hun fikk også støtte før mannen sin død, dermed er hun ikke fattighjelpsmottaker som følge av mannen sin død, men hans død kan være avgjørende for om hun kommer seg ut av denne karrieren som fattighjelpsmottaker, og om hun måtte fortsette å ta imot fattigstøtte grunnet hans død.¹⁶⁷ Slik det kom frem i kapittel tre hadde Johanne en lang og intensiv karriere der hun begynte med enkelte utbetalinger i 1911 før hun begynte å ta imot jevnlig støtte i årene 1913-1917. Mengden støtte økte for hvert år, noe som var naturlig med tanke på dyrtid, men hun tok ikke imot penger etter 1917, noe som indikerer en stopp på fattighjelpskarrieren. I folketelling fra 1922 står hun oppført som fabrikkarbeider, et yrke som tidligere ikke har blitt assosiert med henne tidligere. Dette indikerer at tilknytning til arbeid kan ha hatt ringvirkning på hennes karrierelengd som fattighjelpsmottaker.

I Kristine G sitt tilfellet var det forsørgerens død som var årsak til støtte. Dette tyder på at mannens død har vært hennes inngangsparti til karriere som fattighjelpsmottaker. I tillegg har hun fått støtte til en del sykeutgifter knyttet til datteren, samt konfirmasjonshjelp til sønnene.¹⁶⁸ Hun var altså ikke bare enke, men også forsørger for barn i en alder som krevde ekstra utgifter. Hennes karrierelengd var lang, ettersom hun var oppført i hovedbøkene fra året 1913 til 1917, med stabil mengde støtte for hvert år, med få kroner i forskjell for hvert år, men hun sluttet å ta imot støtte etter 1917.

¹⁶⁵ BBA/A-2588/Hbc. Bergen kommune. Sosialvesen, dagbøker for enkelte utbetalinger 1914-1915, 391 Statsarkivet i Bergen: Bergen folkeregister, Manntall kommunevalg 1916 Nordnes, løpenummer 156

¹⁶⁶ BBA/A-2588/Hbc. Bergen kommune. Sosialvesen, dagbøker for enkelte utbetalinger 1914-1915 SAB/A-17201, Bergen kommunale folketelling 1912, <https://www.digitalarkivet.no/census/person/pf01105551056018> SAB/A-17201. Bergen kommunale folketelling 1922, <https://www.digitalarkivet.no/census/person/pf01065522037157>, <https://www.digitalarkivet.no/census/person/pf01065522094185>

¹⁶⁷ BBA/A-2588/Hba. Bergen kommune. Sosialvesen, hovedbøker for fattige 1913-1915, s.255

¹⁶⁸ BBA/A-2588/Hba. Bergen kommune. Sosialvesen, hovedbøker for fattige 1913-1915, s.160

For Gjertrud K sin del mottok hun og ektemannen Endre H allerede fattighjelp før hans død, men konsekvensen av å bli enke kan ha medført til fortsettelse av offentlig støtte. Gjertrud var ikke selv i arbeid, men avhengig av fattighjelp. Gjertrud og Endre hadde lang karriere i utgangspunktet og mengden støtte var jevnlig, med en jevnlig økning. At hun mistet mannen sin har dermed ikke gått utover hennes lengd og intensitet. Det samme gjelder Martha O, som sammen med Julius fikk fattighjelp før hans død i 1916.

Hans O.H og Martha H separerte seg lenge etter de først mottok fattigstøtte. Det er først registret støtte i 1902. Årsaken til støtte var arbeidsledighet, som betyr at Hans O.H, har gått fra en sosial status til en annen i form av yrket. Han var arbeidsfør blikkenslager, men arbeidsledig. Dette kan være grunnet hans drukkenskap ettersom dette også står oppført som årsak til støtte, men det at de mottok enkelte utbetalinger og ikke havnet i hovedbøkene for fattige indikerer at Hans O. H kan ha vært tidvis i arbeid. Dette kan forklare deres lange, men ikke fullt intensive karrierer som fattighjelpsmottakere, der de fort kom seg inn i protokollene, men også fort ut igjen.

Som tidligere påpekt endret ikke sivilstanden seg for de fleste i min kohort i løpet av min periode, og for dem disse endringene gjelder har de fleste et dynamisk bosettingsmønster. Dette bosettingsmønsteret er likevel ikke nødvendigvis bestemt av kun endringer i sivilstanden, ettersom flere i min kohort allerede flyttet mye på seg før sivilstanden ble endret. Det kan likevel være en avgjørende årsak for videre flytting i etterkant av endringene. Slik Bjørndal også har vist til generelt med flyttemønsteret i dette området, var høy geografisk mobilitet vanlig.

Når det kommer til den sosiale mobiliteten i etterkant av at man har blitt fattighjelpsmottaker kommer det frem at når det gjelder sivilstand er det relativt få som endret sivilstatusen sin i min kohort i løpet av 1910-årene. Der dette var tilfellet gjaldt det hos ektestanden.

Det endring i sivilstand også viser er hvorvidt noen gikk fra å være familieforsørger til enslig, og ved min kohort kommer det frem at dette var tilfellet for kun én, og det var Gjertrud som ble enke etter Endre. De hadde ingen barn, og dermed skiller hun seg ut fra de andre kvinnene i kohorten som gikk fra å være gift til enke, men alle hadde barn dermed holdt de seg fremdeles innenfor kategorien familieforsørger.

Men hva med deres yrkesstatus? Det er få endringer knyttet til det å forflytte seg fra en sosial gruppe til en annen når det gjelder sivilstand, men gjelder dette også deres yrker? Forekommer det sosial mobilitet i form av at man endrer yrkesgruppe? Er alle arbeidsløse eller er noen i arbeid? Skjer det en endring her der man går fra en sosial gruppe til en annen? Hva hadde dette i så fall å si for deres karrierelengd og intensitet?

Figur 4.6: Yrkesstatus knyttet til min kohort i 1915

Arbeidende	4
Arbeidsløs	19
Ikke i arbeid	6
Ukjent	1
Totalsum	30

Kilde: Manntallsprotokoller, fattigprotokoller og folketellinger¹⁶⁹

I figur 4.6 er «*arbeidsløs*» kategorisert etter de i min kohort helt uten arbeid, altså uten et yrke oppført i protokollene, dermed faller også dem som var løsarbeidere under denne kategorien ettersom de ikke er knyttet til et yrke, selv om de levde av tilfeldige jobber. Det er vanskelig å tidfeste når en som var løsarbeider hadde oppdrag, med mindre det står noe eksplisitt i protokollene. «*Arbeidende*» er kategorisert etter dem som er i arbeid, altså der det står oppført et yrke og ingenting ved deres årsak til støtte tilsier at de ikke er i stand til å arbeide. «*Ikke i arbeid*» skiller seg ut ved at det omhandler dem som i 1915 ikke var i arbeid, men som i utgangspunktet er knyttet til et yrke. At de ikke er i arbeid kan for eksempel skyldes sykdom eller alderdomssvakheter. Det kan likevel hende at de er tidvis i arbeid, derfor velger jeg å ikke kategorisere dem som arbeidsløse, også med tanke på kartlegging av hvorvidt dette endrer seg over tid.

Dem som er kategorisert som «ikke i arbeid» er Larsine R, Endre H, Johannes A. Ole R, Hans O.H og John E.T. Larsine som egentlig er syerske står oppført som *fhv* syerske i manntallsprotokollen fra 1916, og var dermed ikke syerske lenger. Hun fikk også støtte grunnet sykdom, mer spesifikt magesår, noe som styrker indikasjonen på at hun ikke kunne jobbe.¹⁷⁰

¹⁶⁹ BBA/A-2588/Hba. Bergen kommune. Sosialvesen, hovedbøker for fattige 1913-1915, 1915-1917, 1917-1919, BBA/A-2588/Hbc. Bergen kommune. Sosialvesen, dagbøker over enkelte utbetalinger, 1913, 1914-1915, 1915-1916, RA/S-2231, Folketellinger 1910, <https://www.digitalarkivet.no/census/person/pf01036708059147>
SAB/A-17201, Bergen kommunale folketelling 1912, <https://www.digitalarkivet.no/census/person/pf01105551069276>
SAB/A-17201/F/FbL0014, Statsarkivet i Bergen: Bergen folkeregister, bergen kommunale folketelling 1917 kjeldersmuget-kong oscarst 14
SAB/A-17201, Bergen kommunale folketelling 1922 <https://www.digitalarkivet.no/census/person/pf01065522051327>
SAB/A-17201, Bergen kommunale folketelling 1920, <https://media.digitalarkivet.no/view/74034/113322>

¹⁷⁰ BBA/A-2588/Hba. Bergen kommune. Sosialvesen, hovedbøker for fattige 1913-1915, 1915-1917, 1917-1919, Statsarkivet i Bergen: Bergen folkeregister, Manntall kommunevalg 1916 Nordnes, løpenummer 156

Endre H fikk støtte grunnet vanførhet i høyre hånd i hovedbøkene, men i folketellingene fra 1917 står det livstilling = 0, som betyr at han var uten yrke.¹⁷¹ Tidligere stod han oppført som steinarbeider og torvhandler.¹⁷²

Ole Rasmussen står oppført i fattigprotokollene som en arbeidsfør skomaker, men fikk støtte på grunn av lamhet i den ene foten og dårlig syn.¹⁷³ Det at han i tillegg fikk jevnlig støtte i løpet av alle årene indikerer også at han ikke jobbet noe særlig, eller nok til å klare seg.

John E.T var kjedelsmed, men beskrevet som å ikke være arbeidsfør. I tillegg var årsak alderdomssvakhet, det er dermed tvilsomt at han var i arbeid.¹⁷⁴

Hans O.H var tilknyttet yrket blikkenslager, men hans årsak til trang var arbeidsledighet. Samtidig er Hans en av dem som var inn og ut av protokollene, er dermed usikkert hvor lenge om gangen han var arbeidsledig.¹⁷⁵

Figur 4.6 viser at de fleste av mine fattighjelpsmottakere ikke var i arbeid i 1915. Dette er ikke overraskende, da mangel på arbeid vil være en naturlig årsak til fattigstøtte. Ut fra dette kan det se ut til at tilknytning til arbeidsmarkedet kan være avgjørende for at en er fattighjelpsmottaker for flere i min kohort. Likevel var det fire i min kohort som var i arbeid og likevel tok imot støtte, årsakene til støtte er dermed ekstra interessant her, hva var det som gjorde at de søkte om støtte? Sofie W.S som var syerske fikk støtte grunnet forsørgerens død, og Berthe K.N som drev spiseforretning fikk også støtte både på grunn av forsørgerens død og fordi hun drev spiseforretning.¹⁷⁶ Valborg J.I var fabrikkmedarbeider, men fikk tidvis støtte grunnet hennes datter Ruth.¹⁷⁷ Sine K.W hadde også omsorgsansvar for et barn, og var tilknyttet yrket som fabrikkpike.¹⁷⁸ Felles her er at alle var i arbeid, hadde omsorgsansvar, Sofie og Berthe hadde også små barn, og alle

¹⁷¹BBA/A-2588/Hba. Bergen kommune. Sosialvesen, hovedbøker for fattige 1913-1915,1915-1917, SAB/A-17201/F/FbL0014. Statsarkivet i Bergen: Bergen folkeregister, bergens kommunale folketelling 1917 kjeldersmuget-kong oscarst 14

¹⁷² gammelt ord for torghandler

¹⁷³ BBA/A-2588/Hba. Bergen kommune. Sosialvesen, hovedbøker for fattige 1913-1915,1915-1917, 1917-1919

¹⁷⁴ BBA/A-2588/Hba. Bergen kommune. Sosialvesen, hovedbøker for fattige 1915-1917, s.232
BBA/A-2588/Hbc. Bergen kommune. Sosialvesen, dagbøker for enkelte utbetalinger 1915-1916, s.22

¹⁷⁵ BBA/A-2588/Hbc. Bergen kommune. Sosialvesen, dagbøker for enkelte utbetalinger 1914-1915, s.231

¹⁷⁶ BBA/A-2588/Hba. Bergen kommune. Sosialvesen, hovedbøker for fattige 1915-1917, 1917-1919,
BBA/A-2588/Hbc. Bergen kommune. Sosialvesen, dagbøker for enkelte utbetalinger 1914-1915,

¹⁷⁷ BBA/A-2588/Hbc. Bergen kommune. Sosialvesen, dagbøker for enkelte utbetalinger 1913, 1914-1915, s.217

¹⁷⁸ Statsarkivet i Bergen: Bergen folkeregister, Manntall Stortingsvalg 1915 Nordnes, løpenummer 152, s.98-105

var enten ugift eller enker. Det ser dermed ut til at deres tilknytning til arbeidsmarkedet ikke var tilstrekkelig og måtte derfor ta imot støtte i tillegg til arbeidet.

Disse fellestrekkene blant de arbeidene viser til at deres sosiale omstendigheter, det at to av dem ble enker og to andre var ugifte med omsorgsansvar for barn hadde en viss påvirkning på deres karrierer som fattighjelpsmottakere.

Skjebnene til de ulike personene her er forbeholdt slik situasjonen var i 1915, og hvorvidt noen i kohorten endret yrkesstatusen sin i løpet av sine karrierer som fattighjelpsmottakere er et annet spørsmål og som tas for seg i figur 4.7.

Figur 4.7: Endring av yrkesstatus 1910-1920

Antall av id	Endret yrkesstatus		Totalsum
	ja	nei	
Arbeidende	1	3	4
Arbeidsløs	2	17	19
Ikke i arbeid	1	5	6
Ukjent		1	2
Totalsum	4	26	30

Kilde: Manntallsprotokoller, fattigprotokoller og folketellinger¹⁷⁹

Som figur 4.7 illustrerer var det total 26 som ikke endret yrkesstatus i løpet av min periode, men likevel fire ser ut til å ha endret yrkesstatus i løpet av disse årene.

I min kategorisering av hvorvidt menneskene i min kohort endret yrkesstatus har jeg tatt utgangspunkt i hvorvidt det fremkommer tydelig at de endret yrkesstatus, i form av at et yrke står oppført et år, mens et annet yrke står oppført i protokoller for senere eller tidligere år. Disse har jeg kategorisert som «ja», at yrkesstatusen har endret seg. Dette gjelder også dersom det ikke har vært oppført et yrke tidligere, men dukker opp senere i andre protokoller, som for eksempel i folketellinger. «Nei» tilsier dem der yrkesstatusen ikke endret seg i løpet av tiden. I tillegg er dem som ikke har blitt kartlagt for perioden også plassert i nei-kategorien, dette fordi i perioden det har blitt kartlagt for forekom det ikke endringer, og det er dette jeg tar utgangspunkt i.

¹⁷⁹ BBA/A-2588/Hba. Bergen kommune. Sosialvesen, hovedbøker for fattige 1913-1915, 1915-1917, 1917-1919, BBA/A-2588/Hbc. Bergen kommune. Sosialvesen, dagbøker over enkelte utbetalinger, 1913, 1914-1915, 1915-1916, RA/S-2231, Folketellinger 1910, <https://www.digitalarkivet.no/census/person/pf01036708059147>
 SAB/A-17201, Bergen kommunale folketelling 1912, <https://www.digitalarkivet.no/census/person/pf01105551069276>
 SAB/A-17201/F/FbL0014, Statsarkivet i Bergen: Bergen folkeregister, bergen kommunale folketelling 1917 kjeldersmuget-kong oscarst 14
 SAB/A-17201, Bergen kommunale folketelling 1922 <https://www.digitalarkivet.no/census/person/pf01065522051327>
 SAB/A-17201, Bergen kommunale folketelling 1920, <https://media.digitalarkivet.no/view/74034/113322>

Det er likevel flere nyanser som ikke kommer frem i disse figurene, og ved analyse av min kohort når det kommer til deres tilknytning til arbeid vil nyansene komme frem. Det har vist seg å være metodisk vanskelig å skulle kartlegge deres tilknytning til arbeidsmarkedet uten å se grundig på de enkeltes tilknytning til arbeidsmarkedet.

Blant en av de fire som endret yrkesstatus i løpet av 1910-årene var Johanne B. Hun ble som tidligere nevnt enke i 1914, og hadde forsørgelsesansvar for små barn. Hennes årsak for støtte var sykdom, men hun står oppført som fabrikkarbeider i 1920 i folketellingene. Yrke står ikke oppført for årene før, noe som tyder på at hun ble fabrikkarbeider i etterkant og at sykdommen ikke var noe som gikk permanent ut over arbeidsevnene. Hun var i aldersgruppen 20-39. Johanne hadde dermed gått fra arbeidsløs til arbeidende.¹⁸⁰ Johanne var også en av dem som sluttet å ta imot støtte etter 1917, noe som er interessant med tanke på at hun senere begynte i arbeid. Det kan dermed tyde på en korrelasjon mellom hennes tilknytning til arbeidsmarkedet og karrierelengd.

Larsine R på sin side var syerske og enslig. Hun var i aldersgruppen 60 (+) og fikk støtte grunnet sykdom i 1915. Fra og med årene etter 1913 ble hun som tidligere nevnt oppført som *fhv syerske*, altså forhenværende¹⁸¹ syerske. Dette er dermed en stilling som hun ikke hadde lenger, dermed gikk hun fra arbeidende til å ikke lenger være i arbeid.¹⁸² Larsine var en av dem med lang og intensiv karriere, hun fikk jevnlig støtte i løpet av hele perioden jeg har kartlagt, altså årene 1913-1918. Denne lengden kan se ut til å ha en sammenheng med hennes årsak, og yrkesendring, at hun ble syk og sluttet å være syerske. I tillegg var hun i 60-70årene, og hennes sosiale situasjon endret seg lite i årene etter.

Sofie W.S var også syerske, dette er hun registrert som i årene 1910 og 1912, men ble senere oppført som arrestforvareske i 1920, hun tilhørte aldersgruppen 20-39, ettersom hun var 31 i 1915. Hun fikk som tidligere påpekt støtte grunnet forsørgerens død. I løpet av hele perioden 1910-1920 var hun i arbeid, men opplevde karrierebytte ettersom hun gikk fra å være syerske i årene 1910-1912 til arrestforvareske i 1920. Hun stod kun oppført som enke og ikke syerske i årene 1913-1919, og dermed er det usikkert om hun fremdeles jobbet som syerske frem til hun begynte å arbeide som arrestforvareske, men det ser ut som at hun begynte å jobbe hos politikammeret i 1916

¹⁸⁰ BBA/A-2588/Hba. Bergen kommune. Sosialvesen, hovedbøker for fattige 1913-1915,1915-1917, 1917-1919

¹⁸¹ tidligere syerske

¹⁸²BBA/A-2588/Hba. Bergen kommune. Sosialvesen, hovedbøker for fattige 1913-1915,1915-1917, 1917-1919

ut fra fattigbøkene.¹⁸³ Det var også rundt denne tiden at Sofie sluttet å ta imot fattigunderstøttelse etter noe gradvis nedgang i mengde støtte, noe som tyder på bedre inntekt. Dermed tyder det på at også her har tilknytning til arbeidsmarkedet, samt endring i sosiale omstendigheter, hatt innvirkning på hennes karrierelengd og intensitet som fattighjelpsmottaker.

Kristine G som også ble enke med omsorgsansvar, og fikk støtte på grunn av forsørgerens død, var ikke tilknyttet noe yrke i 1915, men var vaskekone hos private i 1920. Hun tilhørte aldersgruppen 40-59.¹⁸⁴ Som tidligere nevnt hadde hun også en lang karrierelengd, men sluttet å ta imot støtte etter 1917. Det at hun begynte å vaske hos private i etterkant kan muligens ha hatt utslag for hennes karriere som fattighjelpsmottaker, men det er usikkert når hun begynte å vaske hos private.

Oppsummert viser tallmaterialet knyttet til sosialmobilitet, sivilstand og yrkesstatus at det var en viss grad av sosial mobilitet blant fattighjelpsmottakerne i form av yrkesskifte, men dette gjaldt veldig få i min kohort. Av de fire som opplevde endringer her omhandler dette alle kvinner, og flere av disse var enker som gikk fra arbeidsløs til å være i arbeid. En endring av sivilstand førte dermed også til endring av yrkesstatus ettersom de ikke var i arbeid mens de var gift, men måtte skaffe seg jobb etter forsørgerens død. Dette førte også til endring av sosial status, ettersom de gikk fra å være «uproduktiv» til «produktiv».

For Larsine som var den eldre i min kohort, gikk det i motsatt retning, der hun på grunn av sykdom måtte ta imot støtte, og mest sannsynlig sluttet å arbeide som syerske.

Sofie W.S er et spesielt tilfellet ettersom hun i tillegg til å tilsynelatende være uten arbeid i en periode også byttet karriere i form av yrke, at hun gikk fra syerske til arrestforvareske. I tillegg sluttet hun å ta imot støtte i 1917, noe som da gikk utover karrierelengd som fattighjelpsmottaker ettersom hun sluttet å være fattighjelpsmottaker. Dette var også tilfellet for Johanne B og Kristine G. Likevel snakker flertallet for seg selv, og for min kohort var det veldig få tilfeller hvor det fremkom tydelig endret yrkesstatus, og de aller fleste var tilsynelatende arbeidsløse eller tidvis i arbeid, som igjen reflekteres i deres årsak til støtte som innebar sykdom eller arbeidsledighet. Det var likevel fire personer som var i arbeid og som tok imot støtte. Dette er også i sammenheng med

¹⁸³ BBA/A-2588/Hba. Bergen kommune. Sosialvesen, hovedbøker for fattige 1913-1915,1915-1917, 1917-1919 RA/S-2231/E/Ef, Bergen kommunale folketelling 1910, <https://www.digitalarkivet.no/census/person/pf01036708034460>

SAB/A-17201, Bergen kommunale folketelling 1912, <https://www.digitalarkivet.no/census/person/pf01105551031019>

SAB/A-17201, Bergen kommunale folketelling 1920, <https://media.digitalarkivet.no/view/74034/113324>

SAB/A-17201, Bergen kommunale folketelling 1922, <https://www.digitalarkivet.no/census/person/pf01065522029294>

¹⁸⁴ BBA/A-2588/Hba. Bergen kommune. Sosialvesen, hovedbøker for fattige 1913-1915,1915-1917, 1917-1919

SAB/A-17201, Bergen kommunale folketelling 1920, <https://media.digitalarkivet.no/view/74034/113322>

SAB/A-17201, Bergen kommunale folketelling 1922, <https://www.digitalarkivet.no/census/person/pf01065522029354>

sosiale omstendigheter, der man enten hadde mistet sin ektefelle og måtte forsørge sine barn, eller var alenemødre med ansvar for barn. For Sofie sin del kom hun seg likevel ut av karrieren som fattighjelpsmottaker etterhvert, noe som kan ha sammenheng med hennes karrierebytte, og Valborg var tidvis inn og ut av fattigprotokollene.

Det var som tidligere navn høykonjunktur i landet på denne tiden og det skulle være lettere å få tak i arbeid.¹⁸⁵ At friske enker i eller ugifte kvinner i i aldergruppen 40-59 eller 20-39 fikk tak i arbeid kan vise til dette, og det er særlig interessant også med tanke på at de fleste av dem som ikke var i arbeid, og som heller ikke endret yrkesstatusen sin, var 60 (+) og hadde sykdom eller alderdomssvakheter som grunn for støtte eller som grunn for at de ikke var i arbeid. Dette gjelder også dem som var delvis arbeidsudyktig, igjen knyttet til helsen som ved skade i rygg eller dårlig syn. Dem som etterhvert begynte å jobbe hadde ikke problemer med helsen eller alderen. Dette indikerer hvor tett knyttet sammen alder og årsak er til mangel på arbeidsmarkedet, og igjen til ens karriere som fattighjelpsmottaker, Seip påpeker dette også i Sosialhjelpstaten blir til, der sykdom var den største grunnen til at man kom seg inn i fattigvesenet, og alder den største grunnen til at man ikke kom seg ut igjen.¹⁸⁶

¹⁸⁵ Statistisk sentralbyrå, «Fattigvesenet 1915», s.7 https://www.ssb.no/a/histstat/nos/nos_vi_145.pdf

¹⁸⁶ Seip, Anne-Lise, s.142

4.4 Hva mine funn rundt den geografiske og sosiale mobiliteten indikerer

Ettersom flere av dem som har dynamisk bosettingsmønster ble født i Bergen tyder dette på at man ikke nødvendigvis hadde en ulempe ved å være tilflytter, eller fordel ved å være født i Bergen.

Særlig ettersom absolutt ingen av de bergensfødte hadde statisk bosettingsmønster. Når det er sagt så er de fleste tilflytterne fra områder rundt Bergen, det er dermed ikke usannsynlig at de likevel hadde et slags nettverk i Bergen, gjerne andre tilflyttere fra samme området. Som tidligere nevnt vokste prosentandelen av tilflyttere i Bergen fra 1870-årene og etter århundreskiftet, der Nordhordland utgjorde den største gruppen av tilflyttere.

Etter å ha undersøkt kohorten ytterligere ved å blant annet se på alder, og hvorvidt de er i arbeid, kommer det enda tydeligere frem hvor lite deres fødested har betydning for det dynamiske og statiske bosettingsmønsteret. Det er et klart flertall av 60 (+) som utgjør tilflytterne, og som i tillegg har statisk bosettingsmønster. Dette indikerer at eldre mennesker flytter mindre på seg, og at kohortens alder kan forklare den store skjevheten mellom antall bergensfødte som har dynamisk bosettingsmønster og tilflyttere med statisk bosettingsmønster. Av de bergensfødte er flertallet i aldersgruppen 40-59 år.

Dette samsvarer med Bjørndal sine funn rundt kohortene i røde 4 og 5 i årene 1865-75 og 1891-1900, der den geografiske mobiliteten var høyere hos den yngre aldersgruppen enn den eldre. Dette indikerer at som fattighjelpsmottaker har man ikke et bosettingsmønster eller grad av geografisk mobilitet som skiller seg ut fra resten av innbyggerne som bor i samme område og fra lignende kår, dette er i hvert fall tilfellet for min kohort.

Når det gjelder den sosiale mobiliteten forekom det i min kohort få endringer knyttet til både sivilstand og yrke, noe som viser til at mobiliteten ikke var så høy i min kohort. Et klart flertall endret hverken sivilstatus eller yrke i løpet av årene 1913-1918. De få endringene i sivilstatus som tok sted indikerer heller ikke at man sluttet å være fattighjelpsmottaker, ettersom personer som Gjertrud og Martha fortsatte å ta imot støtte. Ved å ha analysert den sosiale mobiliteten i form av yrkesendring kommer det frem et litt annet bilde. Johanne B og Kristine G som gikk gjennom både endringer i sivilstand og yrkesstatus forsvant etterhvert fra fattigprotokollene. Andre som gikk gjennom yrkesendringer som også sluttet med støtte var Sofie W.S.

Hva dette viser er at der det først forekom endring i sivilstand forekom det også endring i yrkesstand, slik man så hos de fire enkene som først gikk fra giftestand til enkestand, og deretter fra arbeidsløs til arbeidende.

Kapittel 5: Fattighjelpsmottakerne og deres demokratiske stemmerett

5.1 Introduksjon til kapittelet

Etter å ha analysert karrierelengd og intensitet knyttet til min kohort, knyttet opp mot geografisk mobilitet og sosial mobilitet sitter jeg igjen med et inntrykk av at for de fleste ble karrieren som fattighjelpsmottaker lite påvirket av endringer knyttet til disse mobilitetene. For de fleste var karrieren lang og intensiv, med jevnlig støtte opp gjennom årene, men var også tilfeller der flere i min kohort hadde korte veier inn til karriere som fattighjelpsmottaker, og korte veier ut igjen. I tillegg var det få tilfeller av endringer i det sosiale livet av særlig stor karakter.

Det er dermed lite knyttet til mobilitetene som har gått utover min kohorts karrierer som fattighjelpsmottaker, da med tanke på at flere fortsatte å være fattighjelpsmottakere i denne perioden. Hva skal man da ut fra dette forvente av min kohorts *demokratiske* mobilitet?

Ut fra det som har blitt oppdaget ved min kohort sine karrierer som fattighjelpsmottakere, deres intensitet og lengd er det mulig at den demokratiske mobiliteten vil være relativ lik for de fleste. Det vi vet fra før er at alle mistet stemmeretten i 1915, og de fleste tok også imot fattighjelp i 1913, dermed er det grunn å forvente at få hadde stemmerett i 1913.

Ettersom de fleste hadde relativt statiske karrierer som fattighjelpsmottakere, der mange fortsatte å ta imot fattighjelp årene etter, vil man muligens forvente at flere mister stemmeretten også etter 1915 ved valgene i 1916 og 1918. Dette ettersom det for de fleste er relativt lite som forandrer seg ved deres karrierer som fattighjelpsmottaker, og for dem som slutter å ta imot støtte er ikke dette tilfellet før rundt 1917.

Disse forventningene er kun knyttet til det vi vet om min kohorts karrierelengd og intensitet. På en annen side var samfunnet i endring, i en sosialpolitisk etableringsfase der politikere hadde begynt å diskutere trygdeordninger som skulle få folk ut av fattigkassen, og ikke minst den gradvise liberaliseringen av lovgivningen som utspilte seg i løpet av 1910-årene, lovgivningen som suspenderte fattighjelpsmottakernes stemmerett.

Ved å ta dette i betraktning er det ikke sikkert at ens forventninger til min kohorts demokratiske mobilitet vil være like klar, dermed må lovgivningen redegjøres for og problematiseres og analyseres opp mot min kohort sine karrierer. Har liberaliseringen av lovgivningen gitt utslag for min kohort og deres demokratiske rettigheter, og da deres politiske medborgerskap? Hadde min kohort stemmerett ved kommunevalgene i 1913 og 1916, og ved stortingsvalget i 1918? I hvor stor

grad var det liberaliseringen av lovgivningen eller karrierene til min kohort som ga utslag for deres demokratiske mobilitet?

5.2 Lovgivningen

Paragraf 52d ble i 1898 lag til Grunnloven da menn fikk allmenn stemmerett i Norge. Denne stemmeretten skulle suspenderes «ved at nyde ller i det sidste Aar før Valget at have nydt Understøttelse af Fattigvæsenet»¹⁸⁷.

Denne paragrafen ble vedlagt for å hindre enkelte grupperinger av mennesker fra å stemme og fra å ha demokratiske rettigheter. De ville hindre dem som var «uansvarlige», i dette tilfellet «økonomisk avhengige» menn fra å stemme. Grunnloven fra 1814 ble skapt med inspirasjon fra blant annet den franske 1791-grunnloven, der kriteriene presiserte at den som skulle være stemmerettskvalifisert måtte være hederlig, ansvarlig og kredittverdig.¹⁸⁸

Denne lovgivningen, altså hele paragraf 52, rammet fattigunderstøttede, dem som var blitt anklaget for forbrytelse, altså hadde begått en kriminell handling, eller dem som gikk konkurs.¹⁸⁹ Paragraf 52d gikk spesifikt ut over fattigunderstøttelse, mens paragraf b og c tok for seg kriminelle og dem som gikk konkurs. Stemmerett var altså ikke en rettighet, men forbeholdt dem som var «egnet» for dette ansvaret. Det som lå i det å være «ansvarlig» var det å være økonomisk selvstendig som igjen ble forbundet med det å være en selvhjulpen og uavhengig borger. På dette tidspunktet da paragrafen ble lagt til i grunnloven ble fattighjelp, og det å støtte seg på dette, sett på som selvforskyldt¹⁹⁰

At enkelte grupper ikke fikk ha demokratiske rettigheter, der fattighjelpsmottakere var en av disse, gjorde at det ble et skjevt maktforhold i samfunnet. Fikk man ikke stemme, fikk man heller ikke innflytelse over bestemmelser som skulle bli vedtatt for samfunnet og seg selv. Dermed ble de fratatt sitt politiske medborgerskap.

Fra paragrafen ble vedtatt i 1898 til den ble fjernet i 1919 gikk denne lovgivningen gjennom en gradvis liberalisering. I utgangspunktet skulle absolutt alle som tok imot fattigunderstøttelse miste stemmeretten, men dette kriteriet myknet opp over tid. Liberaliseringen kom først til uttrykk ved

¹⁸⁷ Hommerstad, Mari og Steine, Bjørn Arne. «Innledning- Fra egnethet til rettighet», s.14

¹⁸⁸ Sandvik, «Myndighet og ansvar», s.59

¹⁸⁹ Hommerstad, Mari og Steine, Bjørn Arne. «Innledning- Fra egnethet til rettighet», s.12

¹⁹⁰ ibid, s.12

kommunevalg, da det i 1904 ble gjort unntak for understøttelse for sykehushjelp. Kommunal stemmerett var regulert i vanlig lov, det vil si formannskapsloven paragraf 2. Vanlig lovforslag kan avgjøres og behandles i samme stortingsperiode som den blir foreslått, og det kreves bare flertall for å få forslaget vedtatt.

Statsborgerlig stemmerett på sin side er knyttet til Grunnloven, og dermed er det vanskeligere å få endret stemmerett ved stortingsvalg. For å endre Grunnloven må det fremmes et grunnlovsforslag i en stortingsperiode før det kommer opp til behandling etter det påfølgende stortingsvalget, slik at velgerne skal få mulighet til å ta stilling til det. Det kreves også et flertall på to tredjedeler i Stortinget for å få vedtatt en grunnlovsendring.¹⁹¹ Dette forklarer hvorfor liberaliseringen av lovgivningen først kom til uttrykk ved kommunevalg, da endringer knyttet til kommunevalg er lettere å gjennomføre.

I 1908 ble det gjort ytterligere unntak for understøttelse for sykehushjelp, denne gangen også ved stortingsvalg, samt barns skolegang og undervisning av funksjonshemmet barn. I 1916 myknet den enda mer med innføring av unntak for arbeidsledighet, uførehjelp, invalide og alderdomshjelp.¹⁹²

Dermed ser man at det var langt strengere krav for å beholde stemmeretten i 1915 enn i 1918, noe som også reflekteres i antall suspenderte ettersom rundt 47 000 mennesker i Norge mistet stemmeretten ved stortingsvalget i 1915, mens rundt 15 000 mistet stemmeretten ved stortingsvalget i 1918.¹⁹³ Personene som gjenstod her var dermed dem uten nok inntekt og uten spesielle årsaker til at de ikke klarte seg.

Den gradvise liberaliseringen av lovgivningen reflekterte også det endrede synet på fattige, der man i samfunnet og politikken ble mer opptatt av urettferdigheten ved paragrafen for de vanskeligstilte. Det var større fokus på å differensiere mellom ulike grupper av fattige, samt å skille mellom ulike årsaker til understøttelse. Man begynte i større grad å anerkjenne at man kunne ty til understøttelse grunnet uheldige omstendigheter, slik som ulykker eller sykdom. Nyanseringer av årsaker til støtte og hva som utgjorde en fattighjelpsmottaker begynte dermed å gjøre seg gjeldende i samfunnets tankegang.¹⁹⁴

¹⁹¹ Sandvik, s.25

¹⁹² Hommerstad, Marthe og Steine, Bjørn Arne. *Stemmerettens grenser. Fattigdom og demokratisk utestengelse 1814-1919*, s.82

¹⁹³ Boe, Ragnhild, «Stemmeberettigede ved Stortingsvalg ere de norske Borgere», Statistisk sentralbyrå, 08.08.2005, <https://www.ssb.no/valg/artikler-og-publikasjoner/stemmeberettigede-ved-storthingsvalg-ere-de-norske-borgere>

¹⁹⁴ Steine, Bjørn Arne, «Den, der er ude af Stand til at sørge for sig Selv», s.85

Som nevnt i kapittel 2 var fattigdom i utgangspunktet sett på som selvforsynt, men synet på fattigdom og fattigunderstøttelse gikk gjennom en endring i begynnelsen av 1900-tallet. Det gikk fra et syn på fattigdom og fattigunderstøttelse som et «selvansvar», til syn om at samfunnet og staten hadde et kollektiv ansvar for de fattige, det som også blir omtalt som «sosialhjelpstaten».¹⁹⁵

Denne utviklingen av staten til «sosialhjelpstat», og det endrede synet på fattige var med på å gjøre liberaliseringen av lovgivningen, og til slutt opphevelsen, mulig. Ifølge Marthe Hommerstad og Bjørn Arne Steine i «Fra egnethet til rettighet» (2020) var det denne utviklingen av sosialpolitikk og samfunnsendringene i siste halvdel av 1800-tallet at det vokste frem en arbeiderklasse som igjen ble en ny maktfaktor.¹⁹⁶ Som sagt var det for det meste mennesker fra arbeiderklassen som ble påvirket av paragrafen, og sosialpolitikk ble en viktigere agenda i politikken. Partiene Venstre og Arbeiderpartiet konkurrerte om sosialpolitikken og arbeiderklassen, og etterhvert ble lovgivningen tatt opp i Stortinget.¹⁹⁷

Ettersom man mistet stemmeretten ved å ta imot fattigunderstøttelse rammet lovgivningen naturlig nok fattighjelpsmottakerne i samfunnet. Grunnet den gradvise oppmykningen av lovgivningen var det imidlertid ikke alle fattighjelpsmottakere som ble rammet på samme måte, og ikke alle mistet nødvendigvis stemmeretten, ettersom det etterhvert ble gjort unntak for blant annet sykehushjelp. Særlig den siste oppmykningen i 1916, før paragrafen ble opphevet i 1919, viser hvor mye strengere kravene var for å beholde stemmeretten ved stortingsvalget i 1915 enn i 1918. Som tidligere nevnt reflekteres dette i antall suspenderte da over 47 000 mennesker mistet stemmeretten ved stortingsvalget i 1915 kontra 15 000 i 1918.¹⁹⁸

Det var også større representasjon av tap av stemmerett blant kvinner enn menn. Dette fordi det var et flertall av kvinner som mottok fattighjelp, de utgjorde cirka to tredjedeler av de suspenderte.¹⁹⁹ Særlig arbeiderklassen ble rammet ettersom kravet om økonomisk selvstendighet var avgjørende for å beholde stemmeretten.

¹⁹⁵ Seip, Anne Lise, *Sosialhjelpstaten blir til*, s.12

¹⁹⁶ Hommerstad, Marthe og Steine Bjørn Arne «Innledning- Fra egnethet til rettighet», s.27

¹⁹⁷ *ibid*, s.27

¹⁹⁸ Boe, Ragnhild, «Stemmeberettigede ved Stortingsvalg ere de norske Borgere», Statistisk sentralbyrå, 08.08.2005, <https://www.ssb.no/valg/artikler-og-publikasjoner/stemmeberettigede-ved-storthingsvalg-ere-de-norske-borgere>

¹⁹⁹ Hommerstad, Mari og Steine, Bjørn Arne. «Innledning - Fra egnethet til rettighet», s.8

5.3 Litteratur og tidligere forskning av suspensjonen av stemmeretten

Det har tidligere vært lite forsket på suspensjonen av stemmeretten grunnet fattigunderstøttelse. I løpet av 2019 ble det publisert flere bøker og artikler om dette temaet, ettersom året markerte 100-årsmarkeringen av paragrafens suspensjon i 1919. Blant annet artikkelen «Deres stemmerett vil bli suspendert» (2019)²⁰⁰ og boken *Stemmerettens grenser. Fattigdom og demokratisk utestengelse 1814-1919* (2019)²⁰¹. Dette er med andre ord et tema som begynner å bli mer forsket på i nyere tid.

Tidligere har paragrafen ofte blitt nevnt i en bisetning knyttet til stemmerettens historie, eller knyttet til fattige i Norge på 1900-tallet. Et eksempel på dette er «Sosialhjelpstaten blir til» av Anne-Lise Seip, der hun nevner opphevelsen av lovgivningen, her relatert til stigmatisering av fattige, og at opphevelsen fjernet noe av denne stigmatiseringen. Dette er likevel ikke noe hun går nærmere inn på eller utdyper videre.²⁰²

Et annet eksempel er også innen forskningslitteratur der stemmerettshistorien for kvinner blir redegjort og analysert. Et eksempel er boka *Med kjønnsperspektiv på norsk historie* av Ida Blom og Sølvi Sogner, et al (2005). Dette er et verk som er skrevet av flere profilerte kjønnshistoriske forskere, da for eksempel Gro Hageman, Ida Blom og Kari Melby. En ny utgave kom i 2020, med noe revidert innhold av nyere forskning.

I denne boka blir det faktum at flere kvinner mistet stemmeretten i 1913 og 1915 på grunn av paragraf 52d nevnt, men det blir ikke analysert eller fokusert på i like stor grad. Den blir nevnt for å bygge opp argumenter om viktigheten av ansvar-status og økonomisk status knyttet til stemmeretten, men blir ikke diskutert videre utover dette. Hovedfokuset ligger ofte på kvinnenenes sene representasjon i folkevalgte organer, og deres aktivisme innen frivillige organisasjoner. Det er altså kvinnenenes mobilisering for stemmerett før 1913, og utfordringene rundt politisk deltakelse og innflytelse i årene før og etter 1913 som ofte går igjen i forskningslitteraturen, der lovgivningen nevnes i enkelte tilfeller, men ikke noe mer utover det.

Et unntak er blant annet artikkelen til Vibeke Kieding Banik «Grenser for stemmerett» i arbeiderhistorie 2013. Her tar hun for seg sentrale grenser for stemmeretten årene før og etter 1913, og hvilke begrensninger ulike grupper anså som de mest sentrale. Hun ser på faktorer som alder,

²⁰⁰ Bergkvist, Johanne, Hovdhaugen, Unn, «Deres stemmerett vil bli suspendert». «Arbeiderhistorie», 01(2019): 83-99. 2019-03-21. DOI: <https://doi.org/10.18261/issn.2387-5879-2019-01-06>

²⁰¹ Hommerstad, Marthe, Steine, Bjørn Arne. «Stemmerettens grenser. Fattigdom og demokratisk utestengelse 1814-1919». Oslo: Scandinavian Academic Press, 2019

²⁰² Seip, s.164

klasse og kjønn og hvilke av disse som var avgjørende for mulighet til valgdeltakelse.²⁰³ Banik tar opp suspensjonen av stemmerett grunnet fattighjelp, og poengterer også manglende forskning på dette området. Hun tar for seg et par eksempler på hvor mange kvinner som mistet stemmeretten i Kristiania ved kommunevalget i 1910 og 1919, dette for å illustrere hvordan denne bestemmelsen gikk utover kvinner, særlig kvinner fra arbeiderklassen og for å sette spørsmålsteget ved hvor allmenn stemmerett for kvinner ved kommunevalgene egentlig var.²⁰⁴ I tillegg går hun kort gjennom hvilke partier og hvilke grupperinger av kvinner som var opptatt av denne problematikken. Det var altså arbeiderkvinner som engasjerte seg mest, særlig ettersom enker fra arbeiderklassen ofte måtte søke om hjelp etter mannens død.²⁰⁵ I begynnelsen av 1910-årene var ikke lovbestemmelsen et særlig stort tema i politikken eller blant partiene til tross for dette, det var heller stemmerett for kvinner som var i fokus. Banik påpeker manglende fokus på fattige kvinner i kvinnesaken, og hvordan lovgivningen rammet dem hardest.²⁰⁶ Her kommer lovgivningen knyttet opp til fattigunderstøtte og stemmerettens grenser mer konkret frem enn det har blitt gjort i tidligere litteratur, men likevel er dette bare et lite aspekt av artikkelen som blir nevnt, men ikke undersøkt noe nærmere. Det er heller ikke nødvendigvis hovedfokuset.

Av forskningslitteraturen som konkret er rettet mot suspensjonen av stemmerett grunnet fattighjelp er det selve lovgivningen og dens utforming som har vært i fokus. For eksempel hvordan lovgivningen ble til, argumentene for og imot den, hvilke partier som var for eller imot, og den gradvise liberaliseringen av lovgivningen.

I tillegg har lokale stemmer og mobiliseringen mot loven, i områder som Bergen, Sørlandet og Værdalen, blitt undersøkt og belyst om. Dette er noen av de lokale stemmene som kommer til uttrykk i *Stemmerettens grenser* (2019).

Med andre ord forekommer det en blanding av fokus på det praktiske rundt lovgivningen og menneskene som ble rammet av dette på lokalt nivå, samt deres mobilisering for å få paragrafen opphevet.

Det er få mikrohistoriske forskninger på de konkrete sosiale forholdene som preget fattighjelpsmottakerne, altså deres sosiale forhold som sivilstatus, yrke og familieforsørgelse, samt endringer knyttet til dette, og hvordan de ble rammet av denne lovgivningen.

²⁰³ Banik, Vibeke Kieding, «Grenser for stemmerett», *Arbeiderhistorie*, (2013), s.13

²⁰⁴ *ibid*, s.30

²⁰⁵ *ibid*, s.30

²⁰⁶ *ibid*, s.32

Det nærmeste man kommer er som tidligere nevnt Bergkvist og Hovdhaugen som tar for seg en sosialhistorisk analyse av noen fattigunderstøttede som fikk stemmeretten fratatt i artikkelen «Fattig og umyndiggjort» (2013).²⁰⁷ Her redegjør de for lovgivningen, og hvordan det ble utført praktisk i folkeregisterets stemmemanntall, blant annet ved å føre inn kryss i marginen ved navnene deres. De holder seg til Kristiania og undersøker hvem som mistet stemmeretten der i årene 1910 og 1915. De tar for seg en mikrohistorisk og sosialhistorisk analyse av enkelte personer fra stemmemanntallet knyttet til 1915 for å finne ut av hvorfor disse var fattigunderstøttet.²⁰⁸ Dette er en veldig kort redegjøring av to personer, men er et sjeldent eksempel på litteratur der fattigunderstøttede som mistet stemmeretten blir undersøkt på et individnivå.

Lignende mikrohistorisk tilnærming tar Bergkvist og Hovdhaugen også i bruk i artikkelen «Deres stemmerett vil bli suspendert. Seks fattige kvinners kamp for allmenn stemmerett» Arbeiderhistorie 01/19 Volum 23. Her belyser de konkret om stemmerettens suspensjon og går inn på klagesaken til Arbeiderpartiet på vegne av flere som ble fratatt stemmeretten ved kommunevalget i 1916, mer konkret seks fattige kvinners kamp for allmenn stemmerett. Også her kommer det frem mangel på forskningslitteratur på dette feltet. De fattige og praktiseringen av suspensjonsbestemmelsen har i liten grad blitt behandlet i litteraturen om stemmerettssaken, i tillegg til litteratur om arbeiderebevegelsen. Bergkvist og Hovdhaugen tar for seg disse seks kvinnene, men vinkler disse inn på arbeiderbevegelsens rolle i debatten rundt stemmeretten for de fattige.²⁰⁹

Ellers er forskning på de sosiale forholdene og rammene rundt menneskene som ble berørt av lovgivningen nokså fraværende.

5.4 Demokratisk mobilitet

Når det gjelder å analysere den *demokratiske mobiliteten* innebærer dette å se på utviklingen knyttet til min kohorts stemmerett. Dette vil si hvilke år de hadde stemmerett og hvordan dette endret seg. Ettersom jeg tok utgangspunkt i min kohort som mistet stemmeretten i 1915, hvorav absolutt alle fikk stemmeretten fratatt, skal hvorvidt de mistet stemmeretten i 1913, 1916 og 1918 kartlegges.

²⁰⁷ Bergkvist, Johanne og Hovdhaugen Unn, «Fattig og umyndiggjort» 2013, *lokalhistorisk magasin: kampen for stemmeretten*, no.1/2013 (14.mars 2013): s.10-16 URL: https://landslaget.org/images/lhm/lm_2013-01.pdf

²⁰⁸ *ibid*, s.12

²⁰⁹ *Ibid*, s.10

Grunnen til at jeg skal se på valgårene 1913, 1916 og 1918 er for å sammenligne stortingsvalg og kommunevalg, særlig med tanke på oppmykningen av paragrafen knyttet til kommunevalget før stortingsvalget.

I 1913 var det kommunevalg, og dette var det første valget der kvinner hadde allmenn stemmerett. Det vil dermed være av interesse å undersøke hvor mange av kvinnene i min kohort som faktisk hadde stemmerett i 1913, og hvor mange som eventuelt mistet stemmeretten grunnet fattigunderstøttelse. I 1916 var det også kommunevalg, men i lys av liberaliseringen av lovgivningen. Å se om denne liberaliseringen reflekteres i min kohort og deres stemmerett vil være av særlig interesse her. I 1918 var det stortingsvalg, og dermed er dette valget mer sammenlignbart med valget i 1915 ettersom dette også var stortingsvalg. I tillegg var dette også det siste valget før paragrafen ble fjernet i 1919.

Alle disse valgene er viktige å analysere med tanke på utviklingen av min kohort sine demokratiske rettigheter i form av stemmerett.

Ved å miste stemmeretten ble man også frarøvet sitt politiske medborgerskap. Politisk medborgerskap innebærer ikke bare sivile, juridiske og politiske rettigheter, men også sosiale rettigheter der man kan opptre som medborger. Dette innebærer retten til økonomisk eller sosial sikkerhet i tråd med samfunnets standard, altså at man hadde nok økonomisk kapital med overskudd til å mobilisere seg i samfunnet. Ved politiske rettigheter menes retten til å delta politisk, enten ved å selv være representant i politikken eller via stemmerett. Ifølge T.H Marshall, sosiolog som skiller mellom «statsborgerskap» og «medborgerskap», der statsborgerskap innebærer sivile, juridiske og politiske rettigheter, oppnår man ikke fullt medborgerskap med mindre alle disse rettighetene er oppfylt.²¹⁰

Ved å bli fratatt stemmeretten mister man også retten til å delta politisk. Har man ikke stemmerett har man ikke mulighet til å påvirke samfunnsmessige endringer ved valg og innen politikken. Det var nettopp dette som lå bak bestemmelsen om paragraf 52d, å forhindre «uansvarlige» borgere fra å ha politisk innflytelse og rettigheter. Dette var ikke en rettighet, men måtte være fortjent. Dette inngår også i tap av statsborgerlig rett.

Hvorvidt min kohort benyttet seg av sin stemmerett eller deltok i det politiske liv skal ikke inngå i min analyse. Det er ikke dette som er det sentrale i min analyse av deres politiske medborgerskap. Prinsippet er at uten stemmerett hadde man ikke mulighet for politisk medborgerskap.

²¹⁰ Marshall, *citizenship and social class*, London: Pluto Press, 1992, s.4

Demokratisk mobilitet innebærer som tidligere nevnt retten til å stemme og hvordan dette endrer seg i perioden. Dette inngår også i utviklingen knyttet til deres politiske medborgerskap og politiske rettigheter. Endres deres politiske medborgerskap og politiske rettigheter seg i løpet av årene 1913-1918, og hva sier denne utviklingen om deres karriere som fattighjelpsmottaker? Dersom de fikk tilbake stemmeretten, skyldes dette liberaliseringen av lovgivningen eller tok de ikke imot fattigunderstøttelse året før?

Det kan også være naturlig å stille spørsmål til hvorvidt den demokratiske mobiliteten har sammenheng med den økonomiske, for eksempel hvorvidt det er sammenheng mellom økende mengde støtte og tap av stemmerett.

Ser man ut fra liberaliseringen av lovgivningen er det årsaker dette bygger seg på, og ikke størrelsen på støtten. Det er altså ved ulike årsaker at lovgivningen i løpet av 1910-årene ga unntak for tap av stemmerett, dermed vil ikke størrelsen på støtten ha innvirkninger på stemmeretten, men hvorvidt det har forekommet endring av årsak.

Det er verdt å påpeke at jeg ikke har fått kartlagt utviklingen til stemmeretten knyttet til absolutt alle i min kohort, heller ikke nødvendigvis for alle årene, men jeg har nok data på de fleste i min kohort. Det har vært utfordrende ettersom det ikke er alle jeg har funnet adressen til av dem som har flyttet på seg, og det er også få tilfeller der enkelte i min kohort ikke stod oppført på adressen de skal være registrert hos. Tre mennesker i min kohort har også dødd i årene etter 1915. Slike avvik må man ha i bakhodet under denne analysen.

I analysen av utviklingen til min kohort knyttet til deres rett til å stemme vil det også være gunstig å se på dette opp mot den generelle utviklingen av stemmerettssuspensjonen i Bergen generelt i årene 1913-1918. Dette vil også gi informasjon om fattighjelpsmottakere generelt i Bergen og deres demokratiske mobilitet.

5.5 Stemmerett knyttet til fattighjelpsmottakere i Bergen og i min kohort

Figur 5.1: Antall suspenderte i Bergen grunnet fattigunderstøttelse 1913-1918

År	Antall stemmeberettigede ifølge mandtallet til sammen	Av disse med suspensjonsanmerking grunnet fattigunderstøttelse (Kvinner)	Av disse med suspensjonsanmerking grunnet fattigunderstøttelse (Menn)	Til sammen alle med suspensjonsanmerking grunnet fattigunderstøttelse
1913	34 783	1564	413	1977

År	Antall stemmeberettigede ifølge mandtallet til sammen	Av disse med suspensjonsanmerking grunnet fattigunderstøttelse (Kvinner)	Av disse med suspensjonsanmerking grunnet fattigunderstøttelse (Menn)	Til sammen alle med suspensjonsanmerking grunnet fattigunderstøttelse
1915	43 120	1 834	584*	2418
1916	40 734	323	106	429
1918	44 420	153	43*	196

Kilde: Statistisk sentralbyrå kommunevalgene 1913, 1916 og stortingsvalget 1915 og 1918²¹¹

*Menn er ikke separert her, har trukket antall kvinner fra totalen 1915: (2418) og 1918: (196)

Hvordan var stemmerettsuspensjonens utvikling generelt i Bergen i perioden 1913-1918?

Sammenligner vi stortingsvalgene i 1915 og 1918 ser man fra tabell 1 en markant forskjell på antatt stemmeretssuspenderte i Bergen. Det er flere stemmeberettigede i 1918 enn det er i 1915, likevel var det kun 153 kvinner som mistet stemmeretten i 1918 kontra hele 1 834 suspenderte kvinner i 1915.

At kvinner ble hardest rammet av lovgivningen kommer også tydelig frem og dette gjelder for absolutt hele perioden 1913-1918. Særlig stikker årene 1913 og 1915 seg ut her.

Det vil være interessant å se hvorvidt dette samsvarer med utviklingen til min kohort knytte til deres rett til å stemme. Alle i min kohort var formelt kvalifisert til å stemme i perioden 1913-1918, det vil si at alle var over 25 og som tidligere nevnt hadde kvinner fått allmenn stemmerett i 1913.

Figur 5.2: Stemmerett knyttet til min kohort 1913-1918

	1913	1915	1916	1918
Stemmerett	7		17	15
Suspendert	16	30	7	
Død			2	3
Ukjent	7		4	12
Sum	30	30	30	30

Kilde: Manntallsprotokollene 1913, 1915, 1916, 1918²¹²

²¹¹ Statistisk sentralbyrå, kommunevalgene 1913, s. 28 og 29 https://www.ssb.no/a/histstat/nos/nos_vi_012.pdf
 Statistisk sentralbyrå stortingsvalget 1915 s.74 og 75 https://www.ssb.no/a/histstat/nos/nos_vi_065.pdf
 Statistisk sentralbyrå kommunevalgene 1916 s.28 og 29 https://www.ssb.no/a/histstat/nos/nos_vi_110.pdf
 Statistisk sentralbyrå stortingsvalget 1918 s.74 og 75 https://www.ssb.no/a/histstat/nos/nos_vi_150.pdf

²¹² Statsarkivet i Bergen, Bergen folkeregister, Manntall kommunevalg 1913 Nordnes, Statsarkivet i Bergen, Bergen folkeregister, Manntall kommunevalg 1913 Kalfaret II, løpenummer 20, Statsarkivet i Bergen, Bergen folkeregister, Manntall Stortingsvalg 1915 Nordnes, løpenummer 152, Statsarkivet i Bergen, Bergen folkeregister, Manntall kommunevalg 1916 Nordnes, løpenummer 156, Statsarkivet i Bergen, Bergen folkeregister, Manntall kommunevalg 1916 Sandviken, løpenummer 29, Statsarkivet i Bergen, Bergen folkeregister, Manntall Stortingsvalg 1918 Nordnes, løpenummer 160,

Figur 5.2 viser en interessant utvikling knyttet til min kohorts rett til å stemme. Ettersom jeg tok utgangspunkt i dem som mistet stemmeretten i 1915 er det åpenbart ingen som hadde stemmerett dette året, men allerede i 1916 har 17 av de 24 jeg har fått kartlagt stemmerett. Desto mer interessant er det faktum at alle jeg har fått kartlagt i min kohort hadde stemmerett i 1918 og ingen av dem hadde mistet stemmeretten. Dette er interessant fordi det ikke ble gjort ytterligere endringer når det gjaldt lovgivningen mellom 1916 og 1918, hvorfor er det da slik at syv fikk stemmeretten suspendert i 1916, men ikke i 1918? Hadde de syv som mistet stemmeretten i 1916 fått tilbake stemmeretten i 1918? Dette vil diskuteres underveis.

Man ser at utviklingen knyttet til alle stemmeberettigede og stemmesuspenderte i Bergen generelt samsvarer med utviklingen til min kohort. Så godt jeg har fått kartlagt av min kohort i 1913 er det ingen som mistet stemmeretten i 1918, og ser man på antall stemmeberettigede i Bergen, og det at kun 153 kvinner av de 44 420 stemmeberettigede mistet stemmeretten dette året, er ikke mønsteret til min kohort overraskende. Utviklingen knyttet til min kohort samsvarer med den generelle utviklingen av stemmerettssuspenderingen i Bergen, og dette styrker det faktum at liberaliseringen av lovgivningen har hatt en effekt på fattighjelpsmottakere sine politiske rettigheter.

Det var likevel syv i min kohort som mistet stemmeretten i 1916. Kan man ved å undersøke disse, få innblikk i hva som måtte til for å miste stemmeretten, selv med de nye unntakene som kom i 1916? Var det noe som skilte disse fattighjelpsmottakerne fra dem som beholdt stemmeretten? Hva var det som skulle til for å miste stemmeretten etter liberaliseringen av lovgivningen gjorde seg gjeldende?

Kommunevalget i 1916 tok sted i Bergen 4. desember.²¹³ Før dette ble paragraf 52 d utvidet til at understøttelse ved arbeidsledighet, sykdom, eller støtte til alderdomssvake, invalide og uføre ikke lenger skulle føre til suspensjon av stemmerett. Denne liberaliseringen ble bestemt 19. mai, og var dermed gjeldene for valget samme år.²¹⁴

I utgangspunktet skulle ikke lovgivningen lenger ramme fattighjelpsmottakere, og dette poengteres også blant annet i avisen *Arbeidet*; «Husk at fattigunderstøttelse *ikke* berøver en stemmeretten»²¹⁵. (Arbeidet, 1916, s.3), der det opplyses om det kommende valget.

²¹³ *Arbeidet*, «Til Bergens Vælgere», søndag 3. desember 1916 <https://www.nb.no/items/2df73e3d87996710c92fbaa72d9f253?page=0&searchText=Kommunevalget>

²¹⁴ Statistisk sentralbyrå, «kommunevalgene 1916», s.6 https://www.ssb.no/a/histstat/nos/nos_vi_110.pdf

²¹⁵ *Arbeidet*, «Kommunevalget."s.3, tirsdag 19. oktober 1916 <https://www.nb.no/items/873b1dea28cb4590ead3575846efbaec?page=1&searchText=Kommunevalget>

Dette indikerer at det i praksis ikke er fattigunderstøttelse i seg selv som er grunnen til hvorfor man mistet stemmeretten i 1916, men årsaken til fattigunderstøttelsen.

Hva skulle da til for å få stemmeretten suspendert? Den andre paragrafen var fremdeles inntakt, altså paragraf 52 a som omhandlet tiltalte, og disse mistet fremdeles stemmeretten.²¹⁶ Det unntakene ikke ga rom for var dersom man tok imot fattigunderstøttelse grunnet lav inntekt og da hadde behov for støtte.

Disse nye unntakene gjorde det vanskelig å praktisere lovgivningen og var, ifølge Bjørn Arne Steine i «Den der ude af Stand til at Sørge for Sig Selv», en av hovedgrunnene til at loven ble avvirket i 1919.²¹⁷ Blant annet ble bruk av skjønn mer tatt i bruk i vurderinger rundt hvem som skulle få stemmeretten suspendert, og hvem som var «uforskyldte fattigunderstøttede». Det var altså blitt vanskeligere å skille «verdige» og «uverdige» fattighjelpsmottakere, og det ble ansett som viktigere å støtte frem flertallet av «verdige».²¹⁸

Vil man da ved å undersøke de syv i min kohort, som mistet stemmeretten i 1916, få et klart bilde av hva som skulle til for å få stemmeretten suspendert på dette tidspunktet?

En av disse syv som fikk stemmeretten suspendert i 1916 var Andreas H.H. Han er ikke å finne i hovedbøkene for fattige 1915-1917, men ble boende på samme adresse helt til 1918, så flytting er ikke en faktor for hvorfor jeg ikke finner ham i hovedbøkene. Han er notert med «ftg» i manntallsprotokollen for 1916,²¹⁹ det er dermed uten tvil på grunn av fattigstøtte at han mistet stemmeretten, men ettersom han ikke er notert i hovedbøkene er det vanskelig å konkludere med hva som skiller ham fra resten som tok imot fattigunderstøttelse, men likevel fikk beholde stemmeretten. Dette fordi hvorvidt det var spesifikke årsaker knyttet til støtten ikke kan bli kartlagt. Han er heller ikke å finne i dagbøker for enkelte utbetalinger i året opp mot 1916.

Andreas H.H var løsarbeider, og det å være løsarbeider tilsa ikke nødvendigvis arbeidsledighet, men en som ikke har fast inntekt og som lever av tilfeldige jobber og oppdrag.²²⁰ Det kan dermed tenkes at han har hatt perioder med inntekt, og perioder uten inntekt. Et slikt sporadisk mønster kan ha spilt en rolle for hvorfor han mistet stemmeretten, ettersom han da ville vært enn av dem uten

²¹⁶ Gjaldt ikke dem som begikk mindre lovbrudd, eksempelvis ulovlig brennevinsalg

²¹⁷ Steine, Bjørn Arne, «Den der er ude af Stand til at Sørge for Sig Selv», s.95

²¹⁸ ibid, s.96

²¹⁹ Statsarkivet i Bergen: Bergen folkeregister, Manntall kommunevalg 1916, Nordnes, løpenummer 156, s.93-101

²²⁰ Det norske akademis ordbok, s.v. «løsarbeider». <https://naob.no/ordbok/l%C3%B8sarbeider>

tilstrekkelig inntekt som fremdeles mistet stemmeretten i 1916. Eventuelt er det mulig at han ikke fikk betalt tilbake støtten. Dette er dessverre ikke mulig å finne ut.

Enka Sofie W.S var også en av dem som mistet stemmeretten i 1916. Hun tok imot cirka like mye støtte i 1915-1916 som 1914-1915, men ved å se på flere av de andre i min kohort som beholdt stemmeretten i 1916, ser man at flere av disse tok imot en høyere sum enn Sofie.²²¹ Et eksempel er ekteparet Gjertrud K og Endre E.H som tok imot 395 kroner mellom 1915 og 1916, mens Sofie tok imot 240,50 kroner.²²² De fikk likevel stemme ved valget i 1916. Som tidligere nevnt var det ikke mengde støtte som avgjorde om man mistet stemmeretten eller ei, men årsakene knyttet til støtten. Dette er dermed et konkret eksempel på hvordan størrelsen på støtten ikke hadde noe å si for stemmeretten.

Hva var da årsaken til at Sofie mistet stemmeretten? I utgangspunktet var det forsørgerens død, altså mannen sitt bortfall som gjorde at hun fikk støtte. Dette har ikke endret seg, da hun fortsetter å ta imot støtte, men ikke på bakgrunn av noe annet enn at hun ikke har tilstrekkelig inntekt selv etter mannens bortfall. Er det noe i hennes sosiale situasjon, for eksempel at hun ikke hadde nok inntekt som gjorde at hun mistet stemmeretten?

Ifølge fattigprotokollene er det ingenting i hennes sosiale situasjonen som endret seg i denne perioden såvidt jeg har fått kartlagt, og når det kommer til årsak er det heller ingen spesiell årsak som skiller seg ut. På en annen side var Sofie i arbeid som syerske og deretter arrestforvareske, det kan dermed tenkes at hennes inntekt ikke var tilstrekkelig og var grunnen til at hun mistet stemmeretten, dette i tillegg til at det ikke forekom særegne årsaker til støtte, som for eksempel sykdom.²²³

Sine K.W mistet også stemmeretten i 1916, men hun har jeg ikke funnet igjen i hovedbøkene for fattige. Dermed mangler jeg data over hvorvidt det var noen spesifikke årsaker til støtten eller om hun var i arbeid. Det er i hvert fall sikkert at hun fikk støtte, ettersom det står oppført «ftg» i manntallsprotokollen for 1916.²²⁴ Hun var en ugift vaskerske med et barn å forsørge. Kanskje kan suspensjonen av stemmerett også her skyldes mangel på tilbakebetaling, eller for lav inntekt, men det blir bare spekulasjon.

²²¹ BBA/A-2588/Hba. Bergen kommune. Sosialvesen, hovedbøker for fattige 1915-1917, s.346
Statsarkivet i Bergen: Bergen folkeregister, Manntall kommunevalg 1916, Nordnes, løpenummer 156, s.93-101

²²²BBA/A-2588/Hba. Bergen kommune. Sosialvesen, hovedbøker for fattige 1915-1917, s.283

²²³ BBA/A-2588/Hba. Bergen kommune. Sosialvesen, hovedbøker for fattige 1913-1915,1915-1917,

²²⁴Statsarkivet i Bergen: Bergen folkeregister, Manntall kommunevalg 1916 Nordnes, løpenummer 156, s. 93-101

Enka Kristine G mistet også stemmeretten i 1916, og i likhet med Sofie ser det heller ikke ut til at hennes sosiale situasjon har forandret seg fra 1915 til 1916, men man ser at hun fikk ekstra støtte i årene 1915-1916, dette var sykeutgifter knyttet til datteren sin og konfirmasjonshjelp til sønnen.²²⁵ Som tidligere nevnt hadde understøttelse ved sykehushjelp på dette tidspunktet falt inn under unntak ved frarøvelse av stemmeretten. Dermed skal ikke hennes støtte knyttet til sykehjelpen ha spilt en rolle her. I likhet med Sofie var det også forsørgerens død som gjorde at hun begynte å ta imot støtte, men hun var ikke i arbeid slik som Sofie. Dermed foregår det uklart hvorfor hun mistet stemmeretten, men kan være grunnet det at hun ikke hadde en særegen årsak for å ta imot stemmerett, slik som sykdom. Likevel skulle hun i teorien ikke ha mistet stemmeretten ettersom hennes grunn til støtte var at hun ikke lenger ble forsørget av sin mann, og hun var selv ikke i arbeid.

Thorvald A.R som også var en av dem som mistet stemmeretten i 1916, er i likhet med Sine ikke å finne igjen i hovedbøkene for fattige. Dermed er det ikke mulig å undersøke årsak knyttet til hans støtte, men det er tydelig at han fikk støtte ettersom det er oppført «ftg» i manntallsprotokollen for 1916.²²⁶ I likhet med Andreas H.H var han løsarbeider, det kan dermed tenkes at han har hatt sporadisk inntekt med periodevis jobbing eller lønnede oppdrag. Dette kan ha bidratt til at han mistet stemmeretten.

Berthe K.N som mistet stemmeretten i 1916, hadde ingen spesielle årsaker som skilte seg ut annet enn at grunnen til hennes støtte var forsørgerens død. Hun drev en spiseforretning, dermed var hun i arbeid, men inntekten kan ha vært sporadisk og tidvis lav, og det kan da være støtten fra fattigvesenet knyttet til for lav inntekt som gjorde at hun mistet stemmeretten dette året, særlig ettersom dette etterhvert også ble oppført som årsak til støtte.²²⁷

Anna H som mistet stemmeretten i 1916 er heller ikke å finne igjen i hovedbøkene for fattige. Har dermed ingen data på hva som var årsaken til støtte, men hun er notert med «ftg» i manntallsprotokollen for 1916, og skal derfor ha tatt imot fattigunderstøttelse.²²⁸

Det som er interessant er at det ikke forekommer noen klare likheter blant dem som mistet stemmeretten i 1916 ut fra det jeg har funnet ut. Av dem jeg har funnet i fattigprotokollene forekommer det ikke særegne årsaker knyttet til støtte. Likevel kan dette vise til lovgivninger der

²²⁵ BBA/A-2588/Hba. Bergen kommune. Sosialvesen, hovedbøker for fattige 1915-1917, s.54

²²⁶ Statsarkivet i Bergen: Bergen folkeregister, Manntall kommunevalg 1916 Nordnes, løpenummer 156, s.93-101

²²⁷ BBA/A-2588/Hba. Bergen kommune. Sosialvesen, hovedbøker for fattige 1915-1917, s.185

²²⁸ Statsarkivet i Bergen: Bergen folkeregister, Manntall kommunevalg 1916 Nordnes, løpenummer 156, s.93-101

spesifikke årsaker til støtte, som arbeidsledighet eller sykdom, ikke lenger var gjeldende for tap av stemmerett. Det særlig Sofie og Berthe har til felles er at de begge er i arbeid, og i tilfellet for Sofie, Berthe og Kristine var det forsørgerens død som var årsak til støtte. Dette kan indikere at fattighjelpsmottakere som tar imot understøttelse på bakgrunn av at dem selv ikke har tilstrekkelig inntekt, og ikke på grunn av årsaker som sykdom, arbeidsledighet eller alderdomssvakhet, fremdeles mistet stemmeretten i 1916.

For å kunne få et klarere bilde på hva som skulle til for å miste stemmeretten i 1916 burde de syv som mistet stemmeretten sammenlignes med de 17 som beholdt stemmeretten det året. Er det noen tydelige trekk blant disse som indikerer hvorfor de fikk stemme ved kommunevalget, og som videre kan belyse om hvorfor de andre syv i min kohort ble fratatt stemmeretten?

Jeg skal ikke redegjøre detaljert for alle 17 som beholdt stemmeretten i 1916, men ved å se på årsakene knyttet til de respektive personene, forekommer det særegne grunner til støtte som liberaliseringen ga unntak for ved dette tidspunktet. For syv av dem var sykdom årsak til støtte, for tre alderdomssvakhet, og for seks arbeidsudyktighet eller arbeidsledighet, mens for én var det hennes uekte barn som var årsak.

Virker ut fra årsakene her at disse kan spille en rolle for hvorfor disse 17 beholdt stemmeretten mens de andre syv mistet stemmeretten. Det viser i hvert fall at liberaliseringen er gjeldende for dette valget, og har gitt utslag for de fleste ved at de fikk beholde stemmeretten.

Ved å gå lenger tilbake i tid, til før 1915 og den ytterligere liberaliseringen i 1916, har man grunn til å anta at mange i min kohort ikke hadde stemmerett i 1913. Dette blir bekreftet av figur 3 som viser at kun syv i min kohort hadde stemmerett i 1913.

Som tidligere nevnt hadde liberaliseringen av lovgivningen allerede kommet til uttrykk gjennom kommunevalg ved dette tidspunktet. Innen 1913 hadde man fått gjennom unntak ved understøttelse grunnet sykehushjelp, både ved kommunevalg og stortingsvalg, samt barns skolegang og undervisning av funksjonshemmet barn.²²⁹

Hva var det som gjorde at de syv i min kohort hadde stemmerett i 1913, tok de imot understøttelse på dette tidspunktet? Dersom dette var tilfellet, hvorfor mistet de da stemmeretten i 1915?

Det kan jo tenkes at det faktum at valget i 1913 var kommunevalg og valget i 1915 var stortingsvalg kan ha vært en faktor her, da det ble lettet med unntak for årsak knyttet til

²²⁹ Hommerstad, Marthe og Steine, Bjørn Arne, *Stemmerettens grenser*, s.82

kommunevalg. Vil da min kohort reflektere dette? Endrer årsakene til de syv seg fra 1913 til 1915? Hva var det som gjorde at de hadde stemmerett i 1913, men mistet den i 1915?

Enka Johanne B hadde stemmerett i 1913. Hun var oppført i hovedbøkene for 1913-1915 og hadde tidligere tatt imot støtte, men dette var i 1911. I hovedbøkene for 1913-1915 fremkommer det at hun ikke tok imot støtte før i mai 1914.²³⁰ Dermed tok hun ikke imot støtte i tidsrommet før 1913, som ville ført til suspensjon av stemmerett. I månedene etter begynte hun å ta imot støtte, med sykdom som årsak.²³¹

John E.T var også en av dem som hadde stemmerett i 1913. Han stod ikke som oppført i hovedbøker for fattige før i protokollen 1915-1917, i tillegg til at han stod oppført i dagbøker for enkelte utbetalinger i 1915-1916. Han hadde før dette ikke tatt imot støtte siden 1909 ifølge dagbøker for enkelte utbetalinger, dermed tok han mest sannsynlig ikke imot fattighjelp i tidsrommet før valget i 1913.²³² Det fremkommer tydelig her at grunnen til at John Ekeland Thorbjørnsen fikk beholde stemmeretten var det faktum at han ikke tok imot støtte i dette tidsrommet, slik som var tilfellet for Johanne. I 1915 derimot tok han imot støtte grunnet alderdomssvakhhet, og var nok det som gjorde at stemmeretten ble suspendert ved stortingsvalget.²³³

Ekteparet Karl M.L og Eli L er i likhet med Johanne B oppført i hovedbøkene for fattige 1913-1915, men de er oppført for årene 1914-1915 og ikke 1913-1914.²³⁴ De tok imot enkelte utbetalinger i 1912. Årsaken til støtte i perioden 1914-1915 var, i likhet med John E, alderdomssvakheten til Karl.

Ekteparet Hans O.H og Martha H hadde også stemmerett i 1913. De fikk støtte i form av enkelte utbetalinger i 1906 og igjen i 1914-1915. Dermed tok de ikke imot støtte rundt 1913, noe som mest sannsynlig da er grunnen til at de hadde stemmerett ved dette valget, men mistet den i 1915. Årsaken bak støtten i 1915 var arbeidsledighet.²³⁵

Ut fra min kohort som hadde stemmeretten ved dette tidspunktet kan det virke som at det først og fremst var grunnet det at de ikke tok imot støtte som gjorde at stemmeretten ikke ble suspendert. Dermed var deres forutsetninger knyttet til å kunne stemme forbundet med deres mangel på fattigunderstøttelse og ikke knyttet til årsak rundt støtten.

²³⁰ BBA/A-2588/Hba. Bergen kommune. Sosialvesen, hovedbøker for fattige 1913-1915, s.255

²³¹ BBA/A-2588/Hba. Bergen kommune. Sosialvesen, hovedbøker for fattige 1913-1915, s.255

²³² BBA/A-2588/Hbc. Bergen kommune. Sosialvesen, dagbøker over enkelte utbetalinger 1915-1916, s.22

²³³ BBA/A-2588/Hba. Bergen kommune. Sosialvesen, hovedbøker for fattige 1915-1917, s.143

²³⁴ BBA/A-2588/Hba. Bergen kommune. Sosialvesen, hovedbøker for fattige 1913-1915, s.276

²³⁵ BBA/A-2588/Hbc. Bergen kommune. Sosialvesen, dagbøker over enkelte utbetalinger 1914-1915, s.231

Går vi tilbake til den overordnede utviklingen knyttet til stemmeretten til min kohort er stortingsvalget i 1918 et interessant endepunkt, som muligens reflekterer effektene av liberaliseringen fullt ut. Dette ettersom av de i min kohort jeg har fått kartlagt var det ingen som mistet stemmeretten ved dette valget. I tillegg var dette det første stortingsvalget etter at liberaliseringen av lovgivningen uttrykket seg fullt ut i 1916, og sammenligner man stortingsvalget i 1918 med stortingsvalget i 1915 ser man en markant forskjell på dem som var stemmeberettigede i min kohort.

Dersom vi sammenligner kommunevalgene i 1913 og 1916, ser man også et mønster av endring. Det var fremdeles et lite antall i min kohort som hadde stemmerett i 1913, men langt flere hadde stemmerett i 1916. Det er ikke overraskende med tanke på liberaliseringen av lovgivningen. I 1913 hadde oppmykningene fra 1904 og 1908 trådt i kraft, men det var ikke før i 1916 da oppmykningen også gjaldt unntak for støtte knyttet til arbeidsløshet, uførehjelp, alderdomshjelp og invaliditet at man virkelig merket hvor mye liberaliseringen påvirket fattighjelpsmottakere. I tillegg fremstår det som tydelig at det at man ikke hadde tatt imot fattigunderstøttelse var grunnen til at de syv i min kohort hadde stemmerett i 1913.

Ved å ta utgangspunkt i min kohort gikk utviklingen fra at ingen hadde stemmerett i 1915 til at 17 av de 24 jeg fikk kartlagt beholdt stemmeretten sin i 1916. Selv om det var stortingsvalg i 1915 og kommunevalg i 1916 har man også stortingsvalget i 1918 å ta i betraktning, og også her reflekteres hvor mye liberaliseringen gjorde for det politiske medborgerskapet til min kohort, da absolutt ingen av de 13 jeg kartla mistet stemmeretten i 1918.

Sammenligner vi 1913 med 1915 viser også denne forskjellen på stemmeretten til min kohort hvordan lovgivning ga ulike utslag ved kommunevalg kontra stortingsvalg. Det var klare strengere krav for å kunne stemme ved stortingsvalg enn ved kommunevalg, og det at flere i min kohort fikk beholde stemmeretten i 1913, men absolutt ingen hadde stemmerett i 1915 viser til dette. Likevel ser man at en del ikke fikk stemme i 1913, både i min kohort og generelt i Bergen, der 1977 bergensere mistet stemmeretten grunnet fattigunderstøttelse. Ved å ta i betraktning det generelle mønsteret knyttet til Bergen samsvarer dette også med mønsteret til min kohort.

Derimot er det ingenting i lovgivningen som endrer seg mellom 1916 og 1918, hvorfor er det da slik at ingen av dem jeg har funnet i manntallsprotokollene mistet stemmeretten i 1918, men syv i min kohort fikk stemmeretten sin suspendert i 1916?

Ved å se på hvorvidt mine syv som mistet stemmeretten i 1916 hadde stemmeretten i 1918, kommer det frem at tre av dem, Sofie S, Kristine G og Andreas H.H, hadde de stemmerett i 1918. Når det gjelder resten, altså Thorvald A.R., Berthe K.N, Sine K.W og Anna H, hadde de flyttet fra

Knøsesmuget innen dette tidspunktet til ukjente adresser. Dermed kan jeg ikke stadfeste hvorvidt de hadde stemmerett, men ut fra resten av min kohort, og mønsteret generelt i Bergen der relativ liten prosentandel fikk stemmeretten suspendert i 1918, vil det være høyst sannsynlig at de fleste beholdt stemmeretten.

Var det da noe som endret seg i fattighjelskarrierene til Sofie, Kristine og Andreas som gjorde at de beholdt stemmeretten?

For Sofie sin del, kom det i kapittel 3 frem at det ikke ble ført inn noe beløp hos henne for årene 1917-1918 i hovedbøker for fattige.²³⁶ Hun hadde altså ikke tatt imot støtte året før valget. Det samme var tilfellet for Kristine G.²³⁷

Andreas H.H var som sagt ikke oppført i noen av hovedbøkene ved dette tidspunktet, dermed vil det være grunn å konkludere med at han ikke tok imot fattighjelp og naturlig nok da ville beholdt stemmeretten.

Det kan dermed ved første øyekast virke som at deres stemmerett skyldes først og fremst at de ikke tok imot fattighjelp, men fattighjelp i seg selv skulle ikke lenger føre til suspensjon av stemmerett, derfor beholdt de fleste stemmeretten til tross for fattighjelp ved valget i 1918. De fleste i min kohort tok fremdeles imot støtte ved dette tidspunktet og mistet likevel stemmeretten.

Dette samme var ikke tilfellet i 1916, da mange flere mistet stemmeretten, både i min kohort og i Bergen generelt. Hvorfor mistet da flere stemmeretten i 1916 enn i 1918? Det var jo ingenting som endret seg i mellomtiden når det gjaldt lovgivningen, men karrierene til blant annet Sofie S og Kristine G endret seg i dette tidsrommet. Det skulle likevel i teorien ikke ha noe å si for deres demokratiske rettigheter lenger ut fra lovgivningen.

Uklarhetene her knyttet til min kohort og valgene i 1916 og 1918, viser på sin side til den samme uklarheten som politikerne debatterte da det til slutt ble vedtatt å avskaffe paragraf 52d. Beslutningene når det gjaldt hvem som skulle få stemmeretten fratatt ble tatt ved bruk av skjønn, dermed kunne den slå ut annerledes hos de enkelte. Det er mulig at dette også har vært tilfellet hos min kohort hos dem der karrierene deres ikke endret seg mellom 1916 og 1918, og som likevel hadde stemmerett i 1918, men ikke 1916.

Det som også vises i utviklingen til min kohort fra 1913 til 1918 er ikke bare det faktum at flere og flere i min kohort beholdt stemmeretten sin etter 1915, og mot suspensjonen av paragrafen i 1919. Utviklingen, samt tallene for Bergen generelt, viser også at det var en demokratisk

²³⁶ BBA/A-2588/Hba. Bergen kommune. Sosialvesen, hovedbøker for fattige 1917-1919, s.224

²³⁷ BBA/A-2588/Hba. Bergen kommune. Sosialvesen, hovedbøker for fattige 1917-1919, s.49

mobilisering i form av at flere og flere fattighjelpsmottakere fra 1916 av fikk beholde og utnytte seg av sitt politiske medborgerskap. De fikk til tross for understøttelse, lov til å være delaktige i demokratiet, og da mulighet til å påvirke samfunnet.

Som min kohort viser var det ikke nødvendigvis slik at man beholdt stemmeretten fordi man ikke tok imot fattigunderstøttelse, og da en endring i deres fattighjelpskarriere selv om dette var tilfellet for noen. Flere i min kohort tok fremdeles imot fattighjelp i årene etter 1915 og mot 1919, men fikk likevel beholde stemmeretten i både 1916 og 1918. Dette viser at karriere som fattighjelpsmottaker fikk mindre betydning for deres demokratiske mobilitet ettersom lovgivningen ble mer og mer liberalisert.

Min kohort sin demokratiske mobilitet i form av at flere og flere fikk beholde stemmeretten var en utvikling som også foregikk parallelt med sosialpolitikken som vokste frem og dannet «sosialhjelpstaten» i denne perioden. Det var tross alt endret syn på fattighjelpsmottakere som gjorde at lovgivningen ble liberalisert, slik det ble påpekt av Steine.

Kapittel 6: Konklusjon

Det som har forekommet klart under min mikrohistoriske analyse av min kohort, knyttet til de ulike mobilitetsformene er hvor nyansert hver fattighjelpsmottaker var. Dermed er analysen preget av mye om og men, noe som reflekterer hvor individuelle og forskjellige hver enkelte fattighjelpsmottakere sine karrierer har vært, og at det er en kompleksitet ved min kohort. Dette kombinert med kilder som har gitt tidvis uklar og diffus informasjon viser til at det er vanskelig å utpeke en «typisk» fattighjelpsmottaker ut fra min kohort. Det har heller ikke vært intensjonen å skulle generalisere fattighjelpsmottakere, eller bruke min kohort som mal eller representant for andre fattighjelpsmottakere i Bergen.

Det har likevel kommet frem noen generelle funn som viser til enkelte likhetstrekk innad i min kohort, og som igjen viser til et slags mønster knyttet til deres karrierer. Blant annet var det overvekt av familieforsørgere kontra enslige i kohorten, og av disse igjen var flertallet av familieforsørgerne enker med omsorgsansvar. På denne måten skiller min kohort seg ut fra den generelle statistikken fra Bergen på denne tiden, der det var flertall av enslige blant fattighjelpsmottakerne. Igjen viser dette til nyanseringen av fattighjelpsmottakere, da man ved første undersøkelse kunne anta at familier ville være sterke velferdsforsørgere, men dette var ikke nødvendigvis tilfellet.

De fleste i min kohort hadde også en løs tilknytning til arbeidsmarkedet, selv om det er tilfeller der disse enkelte tilknytningene oppleves som diffuse. Dette grunnet grupper som løsarbeidere som lever av tilfeldige jobber, og fattighjelpsmottakere som i utgangspunktet er tilknyttet yrker, men hadde arbeidsledighet som årsak, eller andre årsaker som alderdomssvakhet og sykdom, som igjen indikerte at de ikke var i stand til å arbeide.

Det særlig den demokratiske mobiliteten til min kohort viser er samfunnet i endring, reflektert gjennom liberaliseringen av paragraf 52 d, og hvordan dette påvirket de demokratiske rettighetene til min kohort. Samfunnet var i en sosialpolitisk etableringsfase, men flere av trygdeordningene, i hvert fall i Bergen sitt tilfelle, ble ikke realisert i praksis før tidligst 20-tallet. Dette ser man også i den generelle utviklingen av min kohorts karrierelengd og intensitet. At de fleste i min kohort fikk støtte gjennom hele perioden 1913-1918, der de tok imot jevnlig støtte for hver måned, viser at karriere som fattighjelpsmottaker var statisk for de fleste.

Samfunnets endrede syn på fattighjelpsmottakere reflekteres også i det at nesten alle i min kohort fikk beholde stemmeretten ved kommunevalget i 1916 og stortingsvalget i 1918. Det er nettopp den

demokratiske mobiliseringsformen som viser til størst omfang av endringer for min kohort, til tross for at deres karrierer ikke endret seg noe særlig. Det var altså ikke karrierene til min kohort som ga utslag for hvorvidt de fikk stemme ved valgene etter 1915, ettersom de fleste fremdeles tok imot fattighjelp, men fikk likevel beholde stemmeretten sin. Her var det liberaliseringen av lovgivningen som ga sitt utslag, og dette som konsekvens av samfunnets endrede syn på fattighjelpsmottakere og staten sitt ansvar knyttet til mottakerne. Karrierene spilte dermed ikke lenger en rolle for deres politiske medborgerskap i form av retten til å stemme.

Når det kommer til sosial mobilitet viser den til at de fleste i min kohort ikke gikk gjennom noen særlige endringer knyttet til endret sivilstatus eller yrke. Dog var det tilfeller der noen ble separert, mistet ektefellen sin eller begynte i arbeid. Med andre ord var sosiale endringer her som regel knyttet til familieforsørgerne. Den sosiale mobiliteten skal likevel ikke ha gitt særlig utslag for karrierene til min kohort. De fleste som ble enker hadde allerede tatt imot fattigunderstøttelse årene før, men noen av disse enkene gikk fra arbeidsløs til arbeidende eller skiftet yrke, slik som var tilfellet for Sofie S, Kristine G og Johanne B, og som etterhvert forsvant fra fattigprotokollene. Hvorvidt det var akkurat dette som gjorde at de tilsynelatende fikk ut av karriere som fattighjelpsmottaker er ikke noe som kan konkluderes med sikkerhet.

Ved å ha analysert lengden og intensiteten til de ulike i min kohort knyttet til årsak, familieforhold, yrke, alder, type støtte og deretter til mobilitetene, kommer det frem et komplisert bilde av mine fattighjelpsmottakere, samtidig som det viser til noen generelle mønstre ut fra enkeltes karriereløp.

Som nevnt var karriere som fattighjelpsmottaker for de fleste nokså statisk i form av at de fortsatte å ta imot støtte i løpet av hele perioden. Dette tilsvarte 12 av de 30 i min kohort. Mengden støtte økte også for de fleste, men dette reflekterte dyrtiden som preget samfunnet på denne tiden, ettersom endringer i sosiale omstendigheter ikke var så fremtredende, og få hadde spesifikke biografiske årsaker knyttet til de ulike årene. Dermed var det altså ikke selve pengeverdien som økte, men det var en økning som samsvarte med den fallende pengeverdien i samfunnet, som da førte til dyrtidstillegg.

De enkelte i min kohort som falt inn under det å ha en lang karriere med jevnlig støtte, og da relativt stabil intensitet, var i aldersgruppen 60 (+), og det var heller ingen av disse som opplevde noe særlige endringer i deres sosiale omstendigheter, hverken når det gjaldt yrke eller sivilstatus. De fleste fikk også støtte grunnet alderdomssvakheter eller sykdom, noe som henger tett sammen med deres alder. Dette gjenspeiler også det Seip påpekte om at sykdom og alderdomssvakheter var de vanligste årsakene blant fattighjelpsmottakere, der sykdom var den vanligste inngangen inn i

fattigvesenet, og alderdomssvakhet det som gjordet det vanskeligst å komme seg ut av systemet igjen. Det som også er viktig å huske på er at dette var tiden før alderdomstrygden ble iverksatt i Bergen i 1923. En gruppe som også etterhvert ble flyttet ut av fattigvesenet gjennom egne ordninger.

Når det kom til de syv personene i min kohort som gradvis gikk nedover i støtte og som til slutt forsvant ut av fattigprotokollene ser man enkelte markante forskjeller mellom dem og de med stabile og lange karrierer som fattighjelpsmottakere. Her tilhører de yngre aldersgruppene 20-39 eller 40-59, med jevn fordeling mellom disse gruppene. Mange hadde tilknytning til arbeidsmarkedet, eller begynte å få det etterhvert, og det var i rundt samme periode som deres tilknytning til arbeidsmarkedet begynte å bli bedre at de forsvant ut av protokollene. For fire av disse syv endret deres sosiale omstendigheter seg, enten i form av at de endret yrke eller sivilstatus. To av dem som ble enker fikk støtte på grunn av forsørgerens død, og for de andre var årsaken til støtte sykdom. Her ser man et mønster av mennesker som havnet i protokollene grunnet sosiale omstendigheter, som tap av ektemannen. Likevel forekommer også et mønster der flere av enkene kom seg ut i arbeid i tillegg til ut av fattigprotokollene.

Det er vanskelig å skulle konkludere korrelasjonene til de enkelte faktorene knyttet til enkelte fattighjelpsmottaker og deres ulike karrierelengder og intensiteter, men det er mulig å trekke noen lange linjer ut fra disse funnene som gir rom for videre diskusjon av likhetene og forskjellene.

Nyansene kommer virkelig frem når man ser på de med lange og intensive karrierer, og dem som stagnerte og som kom seg ut av protokollene til slutt, opp mot personene i min kohort som var inn og ut av protokollene. Dette er også snakk om syv personer i min kohort. Her tilhører alle aldersgruppen 40-59, med unntak av én, 76 år gamle John T. Alle unntatt John hadde også omsorgsansvar. I løpet av perioden er det heller ingen som endrer yrkesstatusen eller sivilstatusen, og få er knyttet til et arbeid. Berthe N, drev sin egen spiseforretning og var inn og ut av protokollene, hun fikk støtte på grunn av spiseforetningen sin i tillegg til forsørgerens død.

Det var mange ulike årsaker til støtte, alt fra sykdom til arbeidsledighet til skade. 76 år gamle John T. var den eneste som tok imot støtte grunnet alderdomssvakhet, likevel var han mye inn og ut av protokollene. Flere av disse som var inn og ut av protokollene var løsarbeidere. Det kan dermed tenkes at deres tidvise mulige tilknytninger til arbeid var det som gjorde at de ikke tok imot jevnlig, men periodevis støtte.

Ut fra disse ulike lengdene og intensitetene ser det dermed ut som at arbeid spiller en sentral rolle for enkeltes lengde og intensitet, i tillegg til årsak der aldersomssvakhet gjør det vanskelig å komme seg ut av karriere som fattighjelpsmottaker, og forsørgelsespliktige slektninger er ikke

nødvendigvis en billett ut av systemet. Dette ettersom i tilfellene der fattighjelpsmottakere i min kohort har kommet seg ut av fattigprotokollene ser dette ut til å være i forbindelse med arbeid.

Hvorvidt flere av fattighjelpsmottakerne i kohorten muligens forsvinner fra fattigprotokollene dersom man hadde fulgt dem enda lenger frem i tid, i tiden da flere trygdeordninger, som alderspensjonen, på 20-tallet begynte å trå i kraft ville vært interessant for en videre forskning. Særlig ettersom flere av fattighjelpsmottakerne fikk støtte grunnet alderdomssvakhet og sykdom.

Litteratur og kildeliste:

Litteratur:

Banik, Vibeke Kieding, «Grenser for stemmerett», *Arbeiderhistorie* (2013): 13-39 URL: https://www.arbark.no/eldok/Arbeiderhistorie2013_1.pdf

Bergkvist, Johanne, Hovdhaugen, Unn, «Fattig og umyndiggjort», *Lokalhistorisk magasin* 1/13. (13.mars 2013): 10-15. URL: https://landslaget.org/images/lhm/lm_2013-01.pdf

Bergkvist, Johanne, Hovdhaugen, Unn, «Deres stemmerett vil bli suspendert». *Arbeiderhistorie* 01 (2019): 83-99. [hentet: 29.08.2019] DOI: <https://doi.org/10.18261/issn.2387-5879-2019-01-06>

Bjørndal, Morten, *Bostedflytting i Bergen 1965-1900 - kartlegging av det interne flyttemønsteret*, hovedoppgave. Universitetet i Bergen, 1999

Bjørnson, Øyvind, Inger Elisabeth Haavet, *Langsomt ble landet et velferdssamfunn: Trygdens historie 1894-1994*, Norge: Ad Notam Gyldendal AS 1994

Boe, Ragnhild, «Stemmeberettigede ved Stortingsvalg ere de norske Borgere», Statistisk sentralbyrå, (08.08.2005), <https://www.ssb.no/valg/artikler-og-publikasjoner/stemmeberettigede-ved-storthingsvalg-ere-de-norske-borgere>

Claus, Gunnar, Kristoffersen, Elisabeth Søholt, Melby, Ingrid, Strøm, Frøydis, *Inntektsstatistikk for den eldre befolkningen 1999-2009: en kohortanalyse av inntektsutviklingen for aldersgruppen 60 år og eldre, 2012*, SSB-rapporter 2012/4. Oslo: SSB, [Hentet 2. mai 2021], s.15, <https://ssb.brage.unit.no/ssb-xmlui/handle/11250/181183>

De Lange, HJ «Bergens fattigvæsen», I: Geemuyden, Carl, Schetelig, *Bergen 1814-1914 Bind II*, Bergen kommune: John Griegs forlag, 1915

Ertesvaag, Egil, *Bergen bys historie bind III: et bysamfunn i utvikling 1800-1920*, Bergen: Universitetsforlaget, 1982

Fintland, Ine, Østebø, Synnøve, «Av papir kan du atter oppstå- arkivenes uhørte fortellinger om liv», I: Kjelland, Arnfinn, *Hva er mikrohistorie?*, Trondheim: Museumsforlaget AS, 2020

Fossen, Anders Bjarne, Grønlie, Tore, *Bergen bys historie Bind IV: Byen sprenger grensene 1920-1972*, Bergen: Universitetsforlaget, 1985

Gullestad, Marianne. *Livet i en gammel bydel: analyse av rekruttering og sosial organisasjon i et eldre sentralt boligstrøk*, Avhandling, Universitetet i Bergen, Sosialantropologisk institutt, 1975

Hatland, Aksel, *Oslotrygden: fra nasjonal modell til lokal fortidslevning*, Oslo: Institutt for sosialforskning, 1987

Hommerstad, Marthe, Steine, Bjørn Arne. *Stemmerettens grenser. Fattigdom og demokratisk utestengelse 1814-1919*. Oslo: Scandinavian Academic Press, 2019

Hommerstad, Marthe, Steine, Bjørn Arne. «Innledning - Fra egnethet til rettighet». I *Stemmerettens grenser. Fattigdom og demokratisk utestengelse 1814-1919*, redigert av Marthe Hommerstad og Bjørn Arne Steine, 7-33. Oslo: Scandinavian Academic Press, 2019

Hovland, Edgar «Grotid og glanstid 1837-1920», I: Næss, Hans Eyvind, Hovland, Edgar, Grønlie, Tore, Baldersheim, Harald, Danielsen, Rolf, *Folkestyre i by og bygd: Norske kommuner gjennom 150 år*, Oslo: Universitetsforlaget AS, 1987

Kjelland, Arnfinn, *Hva er mikrohistorie?*, Trondheim: Museumsforlaget AS, 2020

Marshall, T.H and Tom Bottomore. *Citizenship and Social Class*. London: Pluto Press, 1992.
DOI:10.2307/j.ctt18mvns1

Melve, Leidulf, *Historie. Historieskriving fra antikken til i dag*, Oslo: Dreyers forlag, 2010

Melve, Leidulf, Teemu, Ryymin, *Historikerens arbeidsmåter*, Oslo: Universitetsforlaget, 2018

Nordstrand, Leiv, «Elberfeldsystemet for sosialomsorgen i Bergen 1895-1933». I: *Bergens historiske forening skrifter*, Bergens historiske forening, Nr.108-2013

Nordstrand, Leiv, *Liv og nød: fattiglov og fattigvesen 1863-1900*, Bergen: Bodoni forlag, 2014

Sandvik, Hilde «Myndighet og ansvar: historisk kjønnsperspektiv på politisk og personlige rettigheter», I *Myndighet og medborgerskap: festskrift til Gro Hagemann på 70-årsdagen 3. september 2015*, redigert av Kari H. Nordberg, Hege Roll-Hansen, Erling Sandmo og Hilde Sandvik, s.57-71: Novus Forlag, 2015

Seip, Anne-Lise, *Sosialhjelpstaten blir til*, Oslo: Gyldendal Norsk forlag A/S, 1984

Solli, Arne «Å arbeide kvantitativt». I *Historikerens arbeidsmåter*, redigert av Leidulf Melve og Teemu Ryymin, sidespenn for kapittel:. Oslo: Universitetsforlaget, 2018

Steine, Bjørn Arne. «Den der er ude af Stand til at Sørge for Sig Selv». I: *Stemmerettens grenser. Fattigdom og demokratisk utestengelse 1814-1919*, redigert av Marthe Hommerstad og Bjørn Arne Steine, 67-100. Oslo: Scandinavian Press, 2019

Torvanger, Yngve, *Sosial mobilitet i Bergen 1850-1900 - en kohortundersøkelse for rode 23 og 24 hovedoppgave*, Universitetet i Bergen, 2000 (digitalversjon), <https://www.hist.uib.no/hovudfag/torvanger/index.html>

Statistikk:

Statistisk sentralbyrå, «Fattigvesenet 1911 og 1912», https://www.ssb.no/a/histstat/nos/nos_vi_026.pdf

Statistisk sentralbyrå, «Fattigvesenet 1913 og 1914», https://www.ssb.no/a/histstat/nos/nos_vi_069.pdf

Statistisk sentralbyrå, «Fattigvesenet 1915», https://www.ssb.no/a/histstat/nos/nos_vi_145.pdf

Statistisk sentralbyrå, «Fattigvesenet 1916 og 1917», https://www.ssb.no/a/histstat/nos/nos_vi_191.pdf

Statistisk sentralbyrå, «Fattigvesenet 1918 og 1919», https://www.ssb.no/a/histstat/nos/nos_vii_038.pdf

Statistisk sentralbyrå, «Fattigvesenet 1920 og 1921», https://www.ssb.no/a/histstat/nos/nos_vii_169.pdf

Statistisk sentralbyrå, «Kommunevalgene 1913», https://www.ssb.no/a/histstat/nos/nos_vi_012.pdf

Statistisk sentralbyrå, «Stortingsvalget 1915», https://www.ssb.no/a/histstat/nos/nos_vi_065.pdf

Statistisk sentralbyrå, «Kommunevalgene 1916», https://www.ssb.no/a/histstat/nos/nos_vi_110.pdf

Statistisk sentralbyrå, «Stortingsvalget 1918», https://www.ssb.no/a/histstat/nos/nos_vi_150.pdf

Arkivmateriale:

BBA/A-2588/Hba 42-47, Byarkivet i Bergen: Bergen kommune. Sosialvesen, Hovedbøker over fattige 1913-1915

BBA/A-2588/Hba 42-47, Byarkivet i Bergen: Bergen kommune. Sosialvesen, Hovedbøker over fattige 1915-1917

BBA/A-2588/Hba 42-47, Byarkivet i Bergen: Bergen kommune. Sosialvesen, Hovedbøker over fattige 1917-1919

BBA/A-2588/Hbc 22-27, Byarkivet i Bergen: Bergen kommune. Sosialvesen dagbøker for enkelte utbetalinger 1913

BBA/A-2588/Hbc 22-27, Byarkivet i Bergen: Bergen kommune. Sosialvesen dagbøker for enkelte utbetalinger 1914-1915

BBA/A-2588/Hbc 22-27, Byarkivet i Bergen: Bergen kommune. Sosialvesen dagbøker for enkelte utbetalinger 1915-1916

SAB/A-17201/F/FbL0014, Statsarkivet i Bergen: Bergen folkeregister, bergens kommunale folketelling 1917 kjeldersmuget-kong oscarst 14

Statsarkivet i Bergen: Bergen folkeregister, Manntall kommunevalg 1913 Nordnes

Statsarkivet i Bergen: Bergen folkeregister, Manntall Stortingsvalg 1915 Nordnes, løpenummer 152

Statsarkivet i Bergen: Bergen folkeregister, Manntall kommunevalg 1916 Nordnes, løpenummer 156

Statsarkivet i Bergen: Bergen folkeregister, Manntall Stortingsvalg 1918 Nordnes, løpenummer 160

Statsarkivet i Bergen: Bergen folkeregister, Manntall kommunevalg 1919 Nordnes, løpenummer 164

Statsarkivet i Bergen: Bergen folkeregistrer, Manntall kommunevalg 1913 Kalfaret II, løpenummer 20

Statsarkivet i Bergen: Bergen folkeregister, Manntall kommunevalg 1916 Sandviken, løpenummer 29

Digitalarkiv:

Bergen kommune, *Bergen byes matrikkel 1915-1918*, <http://urbgis.uib.no/urbgis/urbgis.html>

Digitalarkivet, RA/S-2231/E/Ef: «Folketelling 1910 for 1301 Bergen kjøpstad», <https://www.digitalarkivet.no/source/36708>

Digitalarkivet, SAB/A-1720: «Bergen kommunale folketelling 1912», <https://www.digitalarkivet.no/source/105551>

Digitalarkivet, SAB/A-17201: «Bergen kommunale folketelling 1920», <https://media.digitalarkivet.no/view/74034/113322>

Digitalarkivet, SAB/A-17201: «Bergen kommunale folketelling 1922», <https://www.digitalarkivet.no/source/65522>

Aviser:

Arbeidet, «Kommunevalget."s.3, tirsdag 19. oktober 1916 <https://www.nb.no/items/873b1dea28cb4590ead3575846efbaec?page=1&searchText=Kommunevalget>

Arbeidet, «Til Bergens Vælgere», søndag 3. desember 1916 <https://www.nb.no/items/2df73e3d87996710c92fbbaa72d9f253?page=0&searchText=Kommunevalget>

Appendix

Appendix 1: Kohorten som mistet stemmeretten i Knøsesmuget 1915

Ta ll	Super id	Navn	Fødested	Gatenr	Fødselsår (manntallsproto koll)	Sivilstatus/yrke	Årsak til trang
1	MRL	Malene R.L (83 år)	Eivindvik	Knøsesmuget 3	1832	Enke	Alderdomssvakh et
2	EH	Endre E.H (72)	Finaas	Knøsesmuget 3	1843	Torghandler	Vanførhet, vanfør i høyre arm
3	GK	Gjertrud K (H) (67)	Askøyen	Knøsesmuget 3	1848	Gift med Endre Holme	Mannens vanførhet
4	IM	Inger M (O.K) (80)	Dale, sundfjord	Knøsesmuget 7	1835	Enke	Alderdomssvakh et
5	OR	Ole R (66)	Askevold	Knøsesmuget 11	1849	Skomaker	Sykdom, ser dårlig og er lam i den ene foten
6	IE	Ingeborg E (33)	Lygre	Knøsesmuget 12	1882	Enke	Mannens død og den store familien
7	JO	Julius O (47)	Bergen	Knøsesmuget 12	1868	Løsarbeider	Sykdom
8	MO	Martha O (51)	Ukjent	Knøsesmuget 12	1864	Gift med Julius Olsen	Mannens sykdom
9	JB	Johanne B (S.J) (32)	Bergen	Knøsesmuget 13	1883	Enke	Sykdom
10	AHH	Andreas H.H (54)	Ytre Holmdal	Knøsesmuget 17	1861	Løsarbeider	Sykdom, forslått rygg
11	JET	John E.T (76)	Hafslo	Knøsesmuget 19	1839	Kjedelsmed	Alderdomssvakh et
12	KML	Karl M.L (81)	Kinn	Knøsesmuget 19	1834	Murersvenn	Alderdomssvakh et og konas sykelighet
13	EL	Eli L (54)	Fuse	Knøsesmuget 19	1861	Gift med Karl Martin Larsen	Sykelighet og mannens alderdomssvakhe t
14	MEH	Marie E.H (55)	Bergen	Knøsesmuget 19	1860	Enke	Sykdom, svak i brystet
15	TAR	Thorvald A.R (29)	Ukjent	Knøsesmuget 23	1886	Lagerarbeider	Ukjent
16	BJ	Bertine J (64)	Bergen	Knøsesmuget 24	1851	Enke	Delvis arbeidsudyktig, er tunghør
17	LR	Larsine R (69)	Austreim	Knøsesmuget 27	1846	Syerske	Sykdom, magesår
18	AV	Asgjerd V (88)	Voss	Knøsesmuget 33	1827	Enke	Alderdomssvakh et
19	SWS	Sofie W.S (31)	Selje	Knøsesmuget 34	1884	Enke	Forsørgerens død

Ta ll	Super id	Navn	Fødested	Gatenr	Fødselsår (manttallsproto koll)	Sivilstatus/yrke	Årsak til trang
20	SKW	Sine K.W(42)	Manger	Knøsesmuget 35a	1873	Vaskerske	Ukjent
21	KG	Kristine G (M.) (52)	Fane	Knøsesmuget 35c	1863	Enke	Forsørgerens død
22	IS	Inga S (L) (58)	Kinn	Knøsesmuget 35c	1857	Enke	Sykdom
23	JA	Johannes A (70)	Fane	Knøsesmuget 38	1845	U/stilling/ hestedreng	Sykdom og arbeidsudyktighe t, skade i høyre fot
24	KL	Karen L (71)	Eivindvik	Knøsesmuget 38	1844	Gift med Johannes Andersen	Mannens arbeidsudyktighe t
25	HOH	Hans O.H (41)	Bergen	Knøsesmuget 40	1874	Blikkenslager	Arbeidsledighet og drukkenskap
26	MH	Martha H (42)	Bergen	Knøsesmuget 40	1873	Gift med Hans Olai Hansen	Mannens arbeidsledighet og drukkenskap
27	JHL	Josefine L (41)	Bergen	Knøsesmuget 40	1874	Enke	Ukjent
28	BKN	Berthe K.N (47)	Bergen	Knøsesmuget 44	1868	Enke	Forsørgerens død
29	AH	Anna H (36)	Ukjent	Knøsesmuget 44	1879	Handlende	Ukjent
30	VJI	Valborg J.I (29)	Askøyen	Knøsesmuget 44	1886	Fabrikkarbeider	Uekte barn

Kilde: BBA/A-2588/Hba 42-47. Bergen kommune. Sosialvesen, hovedbøker for fattige 1913-1915, 1915-1917, Statsarkivet i Bergen: Bergen folkeregister, Manttall Stortingsvalg 1915 Nordnes, løpenummer 152

Appendix 2: Førstegangsmottakere i Bergen fordelt etter familiestilling 1913-1919

År	Samlet antall hovedp ersoner	Enslige	Enslige	Enslige	Enslige	Enslige	Familie forsørg ere	Familie forsørg ere	Familie forsørg ere	Familie forsørg ere	Familie forsørg ere	Familie forsørg ere
		Ugifte voksne menn	Ugifte voksne kvinner	Enke- menn uten barn	Enker uten barn	Til samme n	Gift menn uten barn	Gift menn med barn	Enke- menn med barn	Enker med barn	Ugifte kvinner med barn	Til samme n
Bergen 1913	450	164	60	9	26	262	43	79	2	19	45	188
Bergen 1914	608	317	57	15	19	408	41	89	5	21	44	200
Bergen 1915	652	237	83	21	39	380	71	114	6	25	56	272
Bergen 1916	522	250	66	11	33	360	54	63	5	17	23	162
Bergen 1917	480	196	66	14	36	312	45	68	6	10	39	168

		Enslige	Enslige	Enslige	Enslige	Enslige	Familie forsørgere	Familie forsørgere	Familie forsørgere	Familie forsørgere	Familie forsørgere	Familie forsørgere
År	Samlet antall hovedpersoner	Ugifte voksne menn	Ugifte voksne kvinner	Enke-menn uten barn	Enker uten barn	Til sammen	Gifte menn uten barn	Gifte menn med barn	Enke-menn med barn	Enker med barn	Ugifte kvinner med barn	Til sammen
Bergen 1918	530	255	65	14	28	362	36	64	3	26	39	168
Bergen 1919	410	195	54	10	23	282	31	51	-	26	20	128

Kilde: Statistisk sentralbyrå, «Fattigvesenet 1913 og 1914», s.12 og s.36 https://www.ssb.no/a/histstat/nos/nos_vi_069.pdf

Statistisk sentralbyrå, «Fattigvesenet 1915», s.28 https://www.ssb.no/a/histstat/nos/nos_vi_145.pdf

Statistisk sentralbyrå, «Fattigvesenet 1916 og 1917», s.12 og s.40 https://www.ssb.no/a/histstat/nos/nos_vi_191.pdf

Statistisk sentralbyrå, «Fattigvesenet 1918 og 1919»,s.12 og s.40 https://www.ssb.no/a/histstat/nos/nos_vii_038.pdf

Appendix 3: Antall hovedpersoner fattighjelpsmottakere fordelt etter kategorier i Bergen 1913-1919

		Enslige	Enslige	Enslige	Enslige	Enslige	Familie forsørgere	Familie forsørgere	Familie forsørgere	Familie forsørgere	Familie forsørgere	Familie forsørgere
År	Hovedpersoner som understøttes i vedkommendes fattigdis-trikter	Ugifte voksne menn	Ugifte voksne kvinner	Enke-menn uten barn	Enker uten barn	Til sammen	gifte menn uten barn	gifte menn med barn	enke-menn med barn	enker med barn	ugifte kvinner med barn	Til sammen
Bergen 1913	3246	402	556	150	681	1885	347	376	37	292	309	1361
Bergen 1914	3375	545	564	150	662	2023	340	400	30	285	297	1352
Bergen 1915	3341	505	573	136	673	1963	346	400	40	288	304	1378
Bergen 1916	3289	450	535	108	720	1904	346	378	48	307	306	1385
Bergen 1917	3172	481	584	117	748	2001	326	270	33	264	278	1171
Bergen 1918	3408	540	620	108	765	2113	340	353	40	284	278	1295
Bergen 1919	3610	660	625	98	782	2245	288	391	54	289	343	1365

Kilde: Statistisk sentralbyrå, «Fattigvesenet 1913 og 1914», s.2 og s.26 https://www.ssb.no/a/histstat/nos/nos_vi_069.pdf

Statistisk sentralbyrå, «Fattigvesenet 1915», s.2 https://www.ssb.no/a/histstat/nos/nos_vi_145.pdf

Statistisk sentralbyrå, «Fattigvesenet 1916 og 1917», s.2 og s.30 https://www.ssb.no/a/histstat/nos/nos_vi_191.pdf

Statistisk sentralbyrå, «Fattigvesenet 1918 og 1919»,s.2 og s.30 https://www.ssb.no/a/histstat/nos/nos_vii_038.pdf

Appendix 4: Biografiske årsaker til støtte min kohort 1913-1918

ID	Biografiske årsaker og år	Kategori	Forklaring på kategori
LR	1919: Sykehusforpleining	Sykeutgifter	Sykeutgifter omhandler utgifter knyttet til sykdom, feks sykehusopphold, medisin eller legehjelp
JB	1914: Mannens begravelse, husleiebidrag, sykehusutgift for datteren, sykehusutgift for henne og mannen, forpleie av barna, 1915-1916: Legebehandling av sønnen Haakon 25 kr, Reperasjon av sko til barna,	Sykeutgifter, utgifter knyttet til barn, begravelsesutgifter	Utgifter knyttet til barn innebærer for eksempel reperasjon av klær/sko, konfirmasjonshjelp eller lignende. Utgifter knyttet til helse går inn under sykeutgifter
MEH	1915-1917: Tilbakebetalt 9 kr 11/11-15, ingenting skiller seg ut		
IM	Ingenting skiller seg ut		
GK	1913-19195: asylforpleining for kona 1915-1917, 1917-1919: Lege og medisin for mannen,	Sykeutgifter	
EH	1913-19195: asylforpleining for kona 1915-1917, 1917-1919: Lege og medisin for mannen,	Sykeutgifter	
SWS	Ingenting skiller seg ut		
IS	Ingenting som skiller seg ut		
KG	1913-1915: Konfirmasjonshjelp for Trygve, reparering av sko Trygve 1915-1917: Forpleining for Solveig, som til slutt fikk plass i ortopedisk institutt, konfirmasjonshjelp Bjarne,	Sykeutgifter, utgifter knyttet til barn	
JA	Ingenting skiller seg ut		
KL	Ingenting skiller seg ut		
KML	Ingenting skiller seg ut		
EL	Ingenting skiller seg ut		
OR	Ingenting skiller seg ut		

ID	Biografiske årsaker og år	Kategori	Forklaring på kategori
AHH	1913: Lege og medisin for mannen	Sykeutgifter	
TAR	Ingen informasjon		
SKW	Ingen informasjon		
BKN	Ingenting skiller seg ut		
MRL	Ingenting skiller seg ut		
IE	1915-1917: Konfirmasjonsbidrag Benny, husleiebidrag, reoperasjon av sko Olaf, reoperasjon av sko Bjarne, forsinket leie	Sykeutgifter, husleiebidrag, utgifter knyttet til barn	
JO	1914-1915: Sykehusforpleining til kona, klær og støvler til Martin, lege og medisin til mannen, reparasjon av støvler til mannen	Sykeutgifter, utgifter knyttet til barn, utgifter knyttet til voksne	Utgifter knyttet til voksne tilsvarer det samme som utgifter knyttet til barn, bare at det gjelder foreldrene.
MO	1914-1915: Sykehusforpleining til kona, klær og støvler til Martin, lege og medisin til mannen, reparasjon av støvler til mannen	Sykeutgifter, utgifter knyttet til barn, utgifter knyttet til voksne	
JET	Ingenting skiller seg ut		
BJ	Ingenting skiller seg ut		
AV	1915: For sykepleie	Sykeutgifter	
HOH	Konfirmasjonshjelp Olaf, Reoperasjon av støvler Ingrid, (1914-1915)	Utgifter knyttet til barn	
MH	1914-1915: Konfirmasjonshjelp Olaf, Reoperasjon av støvler Ingrid	Utgifter knyttet til barn	
JHL	Ingen informasjon		
AH	Ingen informasjon		
VJI	1914-1915: Støvler til Ruth	Utgifter knyttet til barn	

Kilde: BBA/A-2588/Hba 42-47. Bergen kommune. Sosialvesen, hovedbøker for fattige 1913-1915, 1915-1917, 1917-1919

BBA/A-2588/Hbc 22-27. Bergen kommune. Sosialvesen, dagbøker for enkelte utbetalinger 1913, 1914-1915, 1915-1916

Appendix 5: Oversikt over støtten til min kohort 1913-1918

Super id	Totalsum støtte (1913-1914)	Totalsum støtte (1914-1915)	Totalsum støtte (1915-1916)	Totalsum støtte (1916-1917)	Totalsum støtte (1917-1918)
LR	185	206,50	245	302,50	523
JB	72,12	377	524,70	657,54	Ingen beløp
MEH	Ingen data	160,50	248	298,50	Ingen beløp
IM	183	196	249	317,50	493
GK	202	237,50	395	472,50	253
EH	202	237,50	395	472,50	Død
SWS	260	260	240,50	Ingen beløp	Ingen beløp
IS	312	232	32	Ingen beløp	Ingen beløp
KG	275	261	258,50	257,50	Ingen beløp
JA	113,42 (samme sum som D 38/13)	134,40	391	546	810,25
KL	113,42 (samme sum som D 38/13)	134,40	391	546	810,25
KML	Har tatt imot støtte (D 110/12)	179	176	263,50	394
EL	Har tatt imot støtte (D 110/12)	179	176	263,50	394
OR	177,50 (i D/13)	214,50	223	288,8	332
AHH	91,5 (tatt imot støtte D 467/03, D 677/05, 310/VI)	Ingen data	Ingen data	Ingen data	Ingen data
TAR	Ingen data	Ingen data	Ingen data	Ingen data	Ingen data
SKW	Ingen data	Ingen data	Ingen data	Ingen data	Ingen data
BKN	Tok ikke imot støtte	374,2 (samme sum som i D 488/14-15)	343,20	Ingen beløp	Ingen beløp
MRL	185	203	244	313,50	388
IE	Har tatt imot støtte (D 638/07, 715/10)	470,3 (samme sum som i D 986/14-15)	641,20	819,30	
JO	tatt imot støtte (hb 1221 (10), D 78/14-15)	216	Ingen data	Ingen data	Ingen data
MO	tatt imot støtte (hb 1221 (10), D 78/14-15)	216	Ingen data	Ingen data	Ingen data
JET	Har tatt imot støtte (hb 512 09)		200,5 (samme sum som i D 43/15-16)	Ingen beløp	Ingen beløp
BJ	153,32	209,72	217	241,50	429
AV	185	195,50	212,50	Død	
HOH	Tatt imot støtte (d 574/02, 860/06)	225	Ingen beløp	Ingen beløp	Ingen beløp

Super id	Totalsum støtte (1913-1914)	Totalsum støtte (1914-1915)	Totalsum støtte (1915-1916)	Totalsum støtte (1916-1917)	Totalsum støtte (1917-1918)
MH	Tatt imot støtte (d 574/02, 860/06)	225	Ingen beløp	ingen beløp	Ingen beløp
JHL	Ingen data	Ingen data	Ingen data	Ingen data	Ingen data
AH	Ingen data	Ingen data	Ingen data	Ingen data	Ingen data
VJI	72 og 66. Har tatt imot støtte D 582/11, 380/12, 99/13, 363/13-14	419,6	Ingen beløp	Ingen beløp	Ingen beløp

Kilde: BBA/A-2588/Hab 42-47. Bergen kommune. Sosialvesen, hovedbøker for fattige

1913-1915, 1915-1917, 1917-1919

BBA/A-2588/Hbc 22-27. Bergen kommune. Sosialvesen, dagbøker for enkelte utbetalinger 1913

BBA/A-2588/Hbc 22-27. Bergen kommune. Sosialvesen, dagbøker for enkelte utbetalinger 1914-1915

BBA/A-2588/Hbc 22-27. Bergen kommune. Sosialvesen, dagbøker over enkelte utbetalinger 1915-1916